

TEORIJA IN PRAKSA

REVIIA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA

1981, LET. XVIII, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

10

IZ VSEBINE

Stane Dolanc: Samoupravljanje in odgovornost sta dve strani istega družbenega procesa (ob 20-letnici FSPN)

Franč Šetinc: Sedanji trenutek, perspektive in odgovornost

Janez Stanič: Urejanje razmer v partiji — manj v družbi
(zapis k 8. Izrednemu kongresu PZDP)

Bojan Grobovšek: KP Španija in kriza identitete evrokomunizma

Aleš Erjavec: Nova tematika filma o NOB in revoluciji

Andrej Kirn: Zapis o 6. mednarodni tribuni «Socializem v svetu»

Radovan Vukadinović: Konflikti med neuvrščenimi državami
(in možnosti za njihovo reševanja)

186613
+

TEORIJA IN PRAKSA

1981

10

revija za družbena vprašanja, let. XVIII, št. 10, str. 1149—1292,
Ljubljana, oktober 1981, UDK 3 ISSN 0040-3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani;
revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Anton Bebler, Vlado Benko, Adolf Bibič, Maca Jogan, Stane Južnič, Marko Kerševan, Peter
Klinar, Bogomir Kovač, Stane Kranjc, Lev Kreft, Ivan Lapajne, Matjaž Maček, Boris Majer,
Boštjan Markič, Breda Pavlič, Ernest Petrič, Boštjan Pirc, Franci Pivec, Ciril Ribičič, Slavko
Soršak, Vlado Struk, Franc Sali, Mile Setinc, Ivo Tavčar, Niko Toš, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNIŠKEGA SVETA:

Boris Majer

UREDNIŠKI ODBOR:

Adolf Bibič, Dušan Dolinar, Ivan Hvala, Maca Jogan, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Andrej
Kirn, Albin Mahkovec, Boštjan Markič, Zdravko Milnar, Breda Pavlič, Ciril Ribičič, Lojze
Sočan

GLAVNI IN ODGOVORNI UREDNIK:

Adolf Bibič

POMOČNIK GLAVNEGA IN ODGOVORNEGA UREDNIKA:

Ivan Hvala

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Mihelič, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

61000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 120 din, za druge individualne naročnike 200 din, za delovne
organizacije 350 din, za tujino 500 din; cena enojne številke v prosti prodaji 30 din in dvojne
številke 45 din

ZIRO RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo
Teorija in praksa; devizni račun: Ljubljanska banka — Gospodarska banka Ljubljana (ključ
3189/5

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10
novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani,
za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

CGP »DELO«, Ljubljana, Titova c. 35

P03293/1982

DVE DESETLETJI FSPN:

STANE DOLANC: Samoupravljanje in odgovornost – dve strani istega družbenega procesa 1151

ZIHERLOVI DNEVI:

FRANC ŠETINC: Sedanji trenutek, perspektive in odgovornost 1164

MEDNARODNO DELÁVSKO GIBANJE:

JANEZ STANIČ: Urejanje razmer v partiji – manj v družbi (zapis k IX. izrednemu kongresu PZDP) 1177
Odlomki iz kongresnih dokumentov PZDP 1184
BOJAN GROBOVŠEK: KP Španije in kriza identitete evrokomunizma 1193

POGLEDI, KOMENTARJI:

MAKS TAJNIKAR: »Zakon o cenah« in njegov smrtni skok 1202
IGOR RAVNIKAR: Izvoz kot ekonomska (in ne »patriotična«) kategorija 1214
MACA JOGAN: Potrošniška usmerjenost in vprašanje emancipacije 1218

DRUŽBA IN IZOBRAŽEVANJE:

MILAN DIVJAK: Nekatere zadrege in problemi DMV v osnovni šoli 1242

DRUŽBA IN ZNANOST:

JOŽE GORIČAR: Empirično raziskovanje – politično odločanje 1236

DRUŽBA IN KULTURA:

ALEŠ ERJAVEC: Nova tematika filma o NOB in revoluciji 1240

CAVTAT '81:

ANDREJ KIRN: Socializem, znanost, tehnologija, strategija razvoja (prerez šeste mednarodne tribune »Socializem v svetu«) 1247

MEDNARODNI ODNOSI:

RADOVAN VUKADINOVIČ: Konflikti med neuvrščeni državam (in možnosti za njihovo reševanje) 1263

STROKOVNA IN ZNANSTVENA SREČANJA:

ERNEST PETRIČ: 4. kongres Afriškega združenja za politične znanosti (Salisbury, maj 1981) 1274

PRIKAZI, RECENZIJE:

JOŽE ŠTER: Socialistična morala in morala v socializmu (Bogdan Kavčič) 1278
Listamo po tujih revijah 1281
Med novimi knjigami 1285
Iz domačih revij 1287
Bibliografija knjig in člankov 1289
Avtorski sinopsisi 1291

TEORIJA IN PRAKSA
revija za družbena vprašanja
let. XVIII, št. 10, str. 1149–1292
Ljubljana, oktober 1981

CONTENTS

TWO DECADES OF FSPN:

STANE DOLANC: Selfmanagement and Responsibility are Two Sides of the Same Social Process 1151

B. ZIHERL DAYS:

FRANC ŠETINC: The Present-Day Moment, Perspectives and Responsibility 1164

INTERNATIONAL WORKERS' MOVEMENT:

JANEZ STANIČ: The Regulation of Conditions in the Party – Less in Society (Notes on the 9th Extraordinary Party Congress) 1177

Fragments from Party Documents 1184

BOJAN GROBOVŠEK: The Spanish Communist Party and the Crisis of the Identity of Euro-Communism 1193

VIEWES, COMMENTS:

MAKS TAJNIKAR: "Price Control" and Its Mortal Leap 1202

IGOR RAVNIKAR: Export as an Economic (and not »patriotic«) Category 1214

MACA JOGAN: Consumptive Tendencies and the Problem of Emancipation 1218

SOCIETY AND EDUCATION:

MILAN DIVJAK: Some Problems and Difficulties of SME in Elementary Schools 1224

SOCIETY AND SCIENCE:

JOŽE GORIČAR: Empirical Research – Political Decision-making 1236

SOCIETY AND CULTURE:

ALEŠ ERJAVEC: A New Topic in the Motion-picture on National Liberation War and Revolution 1240

CAVTAT 81:

ANDREJ KIRN: Socialism, Science, Technology, Developmental Strategy (a note on the 6th International Tribune "Socialism in the World") 1247

INTERNATIONAL RELATIONS:

RADOVAN VUKADINOVIČ: Conflicts among Non-aligned Countries and Possibilities of Their Solution 1263

PROFESSIONAL AND SCIENTIFIC MEETINGS:

ERNEST PETRIČ: The 4th Congress of the African Political Science Association 1274

REVIEWS, NOTES:

JOŽE ŠTER: Socialist Morality and Morality in Socialism (B. Kavčič) 1278

From Foreign Reviews 1281

A Survey of New Books 1285

From Domestic Reviews 1287

Bibliography of Books and Articles 1289

Authors' Synopses 1291

СОДЕРЖАНИЕ:

ДВАДЦАТИЛЕТИЕ ФСПН:

СТАНЕ ДОЛАНЦ: Самоуправление и ответственность две стороны того же самого общественного процесса 1151

ДНИ Б. ЗИХЕРЛА:

ФРАНЦ ШЕТИНЦ: Сегодняшний день, перспективы и ответственность 1164

МЕЖДУНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:

ЯНЕЗ СТАНИЧ: Регулирование состояния в партии-меньше в обществе (заметки к 9. внеочередному съезду ПОРП) 1177

Отрывки документов съезда 1184

БОЯН ГРОБОВШЕК: КП Испании и кризис общности еврокоммунизма 1193

ВЗГЛЯДЫ, КОММЕНТАРИИ:

МАКС ТАЙНИКАР: „Закон о ценах“ и его смертельный скачок 1202

ИГОР РАВНИКАР: Экспорт как экономическая (и не патриотическая) категория 1214

МАЦА ИОГАН: Потребительская направленность и вопрос зманиспации 1218

ОБЩЕСТВО И ОБРАЗОВАНИЕ:

МИЛАН ДИВЯК: Некоторые затруднения и проблемы ОМВ в начальных школах 1224

ОБЩЕСТВО И НАУКА:

ИОЖЕ ГОРИЧАР: Эмперическое исследование – политическое приминание решений 1236

ОБЩЕСТВО И КУЛЬТУРА:

АЛЕШ ЭРЯВЕЦ: Новая тематика фильма о НОБ и революции 1240

ЦАВТАТ 81:

АНДРЕЙ КИРН: Социализм, наука, технология, стратегия развития (запис о 6. международной трибуне „Социализм в мире“) 1247

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

РАДОВАН ВУКАДИНОВИЧ: Конфликты между неприсоединенными странами и возможности их решения 1263

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ И НАУЧНЫЕ ВСТРЕЧИ:

ЭРНЕСТ ПЕТРИЧ: 4. Съезд Африканской ассоциации политических наук 1274

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

ИОЖЕ ШТЕР: Социалистическая мораль и мораль в социализме (Б. Кавчич) 1278

По страницам иностранных журналов 1281

Среди новых книг 1285

По страницам отечественных журналов 1287

Библиография статей и книг 1289

Авторские синопсисы 1291

Samoupravljanje in odgovornost

(sta dve strani istega družbenega procesa)

Na današnjem srečanju, posvečenemu dvajseti obletnici ustanovitve in delovanja Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo, smo se zbrali vsi, ki nam je do tega, da – v sicer nekoliko slavnostnem vzdušju – spregovorimo o dosežkih in problemih ene najmlajših fakultet v Sloveniji.* Čas, v katerem rezimiramo in razmišljamo o doseženem ter načrtujemo nadaljnji razvoj te naše visokošolske institucije, je težak: smo – na kratko rečeno – sredi izredno pomembne bitke za dolgoročno stabilizacijo združenega dela. Čakajo nas naloge v dograjevanju in izpolnjevanju političnega sistema socialističnega samoupravljanja; organizirane sile socialistične zavesti se pripravljajo na oceno svojega delovanja in na opredeljevanje taktike svoje bodoče aktivnosti; delegatski sistem kot integralen sistem, kot nosilec celotnega družbenega in političnega sistema, bo doživel oceno delovanja v minulih-štirih letih. Vsem tem dogajanjem je vsekakor skupen – poleg drugih, seveda – pojem, ki je med vsemi nami oziroma v celotni družbi zelo prisoten – odgovornost. Če pravim med nami vsemi, potem pri tem mislim tako na nas prisotne, ki smo vsi na različne načine in v različnih družbenih vlogah, povezanih s fakulteto in družbo, pred tem, da pretehtamo svoje delovanje – kot komunisti, delegati, politični delavci, samoupravljalci itd., kot tudi na letošnjo osrednjo fakultetno manifestacijo, ki je posvečena prav temu družbenemu načelu.

Letošnji Zihlerovi dnevi bodo nadvse dragoceni ne samo zaradi široke palete razmišljanj o tem vprašanju, temveč zaradi ukrepanja, ki naj jim sledi. To pravim zato, ker v Jugoslaviji pogosto, čeprav kampanjsko, radi vsi, od delavcev do politikov in znanstvenikov, govorimo o odgovornosti. Prav poredko pa razmišljamo, kako jo sistematizirati, še redkeje, kako jo vtakati v življenje, predvsem pa se ne želimo opredeliti, da bi z njo vsak ob svoji strani tudi vsakodnevno opravljal svoje delo in svoje naloge. Sko-

* Govor člana predsedstva CK ZK Jugoslavije, tovariša Staneta Dolanca na seji fakultetnega sveta dne 22. oktobra 1981 v veliki dvorani skupščine SRS ob 20-letnici Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani in letošnjih Zihlerovih dnevih.

rajda se nam zdi kot nek neulovljivi in abstraktni ideal. In prav zato, ker to ni, bi želel vse nas spomniti na Engelsov citat, ki ga je moč zaslediti v »Zapiskih ob nekaterih razpravah o humanizmu in socializmu« Borisa Zihlerla: »Če je nekdo znanstvenik, se ne ukvarja z ideali, marveč dela na znanstvenih rezultatih, če pa je poleg tega še politik, se bori za ostvareitev teh rezultatov.« In kakor je sam Zihlerl kot znanstveni in družbenopolitični delavec marsikateri ideal »spustil« na realna tla, tako tudi mi, ki smo povezani kot družbeni delavci na različne načine s fakulteto, pretehtavamo rezultate – rekel bi – skupnih naporov na uveljavljanju družbenih ved, predvsem seveda tistih, ki jih je razvila fakulteta. In obenem tehtamo in ocenjujemo odgovornost fakultet in nas vseh, ne da bi bili pri tem pretirano zazrti v neke ideale.

O delovanju fakultete so in še bodo v teh dneh izrekli svoje besede ljudje, ki jih verjetno bolje poznajo kot jaz. Vendar so ugotovitve v marsičem enotne: v svojem dvajsetletnem življenju je fakulteta – ob pomoči ostalih organiziranih subjektivnih sil slovenske družbe, predvsem Zveze komunistov Slovenije, ki je tudi dala pobudo za njeno ustanovitev in neposredno pomagala pri organizaciji in delovanju – uspela uresničiti naloge, ki jih je opredelil zakon o njeni ustanovitvi leta 1961. Uspela je razbiti mnoge pomisleke o potrebnosti razvijanja novih družboslovnih ved, ki so dolga leta obstojali. Vzgojila je stotine visoko izobraženih kadrov, ki so se s svojim znanjem in delom uveljavili v združenem delu, v novinarstvu, v družbenopolitičnih organizacijah, organih oblasti, državni upravi itd. Razvila je znanstveno-raziskovalno delo in ustrezne institucije, se povezala s fakultetami v Sloveniji, Jugoslaviji in tujini itd. itd. Skratka, mislim, da smo si enotni v oceni, da je v veliki meri opravičila svoj obstoj. Podatki, objavljeni v Zborniku o njej, to jasno dokumentirajo. Delavcem fakultete, sodelavcem, študentom in vsem, ki so s fakulteto kakorkoli povezani, zato upravičeno čestitam in jim želim uspehov pri nadaljnjem skupnem delu.

Odrprtost naših izobraževalnih in raziskovalnih ustanov vedno bolj pogojuje njihov skupen razvoj

Ob dosežkih fakultete bi želel spregovoriti nekaj besed – najprej o njeni odrprtosti kot faktorju odgovornosti za razvoj sistema socialističnega samoupravljanja, pa tudi nasploh nekaj besed o odgovornosti v naši socialistični samoupravni družbi.

V dosedanjem delovanju fakultete je bila njena dosedanja odrprtost ena od značilnosti njenega delovanja, rekel bi, njenega življenja. Po eni strani mislim s tem na odrprtost fakultete do iniciativ za oblikovanje novih smeri in usmeritev študijskega programa kakor tudi v iskanju možnosti raznih oblik študija na podiplomskem in specialističnem področju. Sedanja razčlenitev študijskega procesa nudi dovolj širok izbor programov, ki

jih trenutno potrebuje združeno delo in naša družba nasploh. Reforma izobraževalnega sistema, nadaljnje kvalitativno izpopolnjevanje tega sistema, predvsem pa dejansko delovanje posebnih izobraževalnih skupnosti, so tisti dejavniki, ki bodo deklarirani oz. doseženi odprtosti fakultete samo v pomoč.

Po drugi strani gre za odprtost do ostalih visokošolskih, raziskovalnih in podobnih institucij v Sloveniji, Jugoslaviji in v svetu. To se mi zdi potrebno omeniti kot nujno iz dveh razlogov: zaradi preprečevanja zaprtosti fakultete v ozek krog miselnosti, institucij in družbene prakse, značilne za majhen prostor in majhno nacijo kot je slovenska. V takem primeru prej ali slej pride do deformacij, ki se odražajo tako na kvaliteti pedagoškega procesa kot tudi na kvaliteti raziskovalnih dosežkov. Drugi je povezan s tem: skupaj z raziskovalci in znanstveniki iz drugih raziskovalnih in tudi univerzitetnih središč je moč bolj organizirano, uspešneje, ne nazadnje tudi finančno lažje dosežati rezultate širših dimenzij, kot pa če se tovrstno delo razvija zgolj na fakulteti in njenih raziskovalnih centrih. To tudi sicer velja za raziskovalne programe na vseh področjih znanstvenega raziskovanja. Združevanje dela in sredstev med našimi raziskovalnimi institucijami, pa čeprav gre za podobne ali včasih enake raziskovalne programe, v Jugoslaviji ne poteka lahko. Mislim, da moramo biti do tega bolj kritični kot smo bili dosedaj in se vprašati, kje so pravi vzroki, da do povezovanja raziskovalnih naporov, pretoka rezultatov in izkušenj, ne prihaja v meri kot bi jo upravičeno lahko pričakovali. Pričakovali tembolj upravičeno, saj ravno samoupravno sporazumevanje in dogovarjanje to v naši socialistični samoupravni družbi veliko bolj omogoča kot v drugih družbah, dolgoročni cilji razvoja socialističnega samoupravljanja pa ne morejo biti v Ljubljani drugačni kot v Zagrebu, Sarajevu itd. Potrebni bodo določnejši naporji vseh subjektivnih organiziranih socialističnih sil za definiranje odgovornosti tistih, ki te procese zavirajo s pasivnostjo, če že ne odkrito, in jih omogočajo oziroma tolerirajo.

Ne nazadnje bi omenil še eno dimenzijo odprtosti – to je enakopravno sodelovanje s svetom, demokratičen dialog o sodobnih družbenih procesih, ki potekajo v svetu, prenos izkušenj in spoznanj družbene prakse in teorije drugih dežel v naš družbeni prostor in obenem prezentacija naših uspehov in težav, še zlasti zaradi primerjave z razvojem socializma v svetu. Kardelj je v »Dialogih« zapisal: »Resnično marksistična misel mora namreč imeti hkrati kot kritična in kot tvorna moč odnos do celotne socialistične prakse. Ne more se enačiti z nobeno trenutno obliko socialistične prakse...« Mislim, da se pri nas nasploh, seveda tudi na področju družboslovnih ved, gibljemo običajno v dveh skrajnostih: ali se nekritično vedemo oziroma sprejemamo marsikaj, kar obstaja v svetu in pri tem ne upoštevamo lastna spoznanja, izgubimo kritičen pristop do razlage procesov in spoznanj v svetu; ali pa se naša praksa, naša spoznanja pretirano cenijo in se ne vidi, ali pa se podcenjuje doseženo drugod po svetu.

Ni, da bi tukaj plediral, da socialistično samoupravljanje, za katerega obstoja velik interes v svetu, propagiramo, vendar mislim, da premalo naredimo in prispevamo k njegovemu dejanskemu spoznavanju in da na osnovi konstruktivnega kritičnega dialoga, argumentiranega z rezultati analiz, naredimo korak naprej v prodoru socializma v svetu. Toda tudi mi se še lahko mnogo naučimo od drugih. Fakulteta je sicer do določene meje omejena, če hoče še naprej sama prispevati k temu, toda skupaj z drugimi zainteresiranimi institucijami lahko mnogo pripomore k usmeritvi naše celotne družbe. S takim delovanjem pa bi vsekakor največ pomagala sama sebi, to tembolj, ker kot relativno mlada ustanova še ni obremenjena z nekaterimi zadržki, ki se pri starejših podobnih institucijah včasih pojavijo. Želel bi ob tem navesti besede B. Ziherla iz članka »Nekaj o filozofiji in sociologiji danes«: »Družbeni značaj Jugoslavije in njen delež v sodobnem boju za socializem postavljata pred jugoslovanske filozofe in sociologe tole glavno nalogo: iti v korak s progresivnim socialističnim preoblikovanjem naše družbene stvarnosti; z globljim raziskovanjem procesov, ki se v tej stvarnosti odvijajo, in pa njihove povezanosti s splošnim družbenim in idejnim dogajanjem v sodobnem svetu, ustvarjalno razvijati napredno družbeno misel, katere izhodišče so zgodovinska odkritja Marxa in Engelsa. Ta odkritja, teoretično posploševana v zgodovinskem materializmu, so dandanes v družbeni vedi vseh dežel deležna, izrecno ali molče, toda dejansko, zmeraj večjega priznanja kot neogibne predpostavke slehernega nauka o družbi, ki hoče veljati za znanost...«

Nikoli nismo bežali pred resnico in odgovornostjo, ki jo borba zanjo nosi s seboj

Boris Ziherl je v članku »Prispevek k vprašanju o komunistični morali« razpravljal o treh razlogih, čemu se politika revolucionarnega delavskega gibanja ne sme graditi na lažeh in neresnicah.

Prvič, na izmikanju dejstvom, na njihovem preobračanju ali celo popolnem potvarjanju ni mogoče niti izvajati niti graditi znanstveno utemeljene, dosledne in uspešne strategije in taktike...

Drugič, laž v politiki, ki gre vedno roko v roki z uradno hinavščino, učinkuje na delovne množice v smislu njihove demoralizacije in dezorganizacije...

Tretjič, laž, potvarjanje in podtikanje o načelnih vprašanih politike – vse to otežkoča ali celo onemogoča razlikovanje resničnega od lažnega; to ruši zaupanje delovnih množic v njihovo vodstvo, ki lahko izgubi v najbolj usodnih trenutkih podporo teh množic.

Skratka, pravi Ziherl, politika, temelječa na lažeh in podtikanju, ne more prispevati k temu, da bi se človeška družba dvignila, da bi se iztrgala iz izkoriščanja dela.

Mi, jugoslovanski komunisti in napredna znanost to vemo že dolgo, desetletja. Nikoli nismo bežali pred resnico in odgovornostjo, ki jo borba zanje nosi s seboj. Vedno, zlasti pa v najtežjih trenutkih, delavskemu razredu, delovnim ljudem, narodom in narodnostim Jugoslavije nismo prikrivali, kaj nas čaka v boju za boljše. Tega tudi sedaj ne delamo in zato je ogromna večina samoupravljalcev Jugoslavije pripravljena slediti politiki zveze komunistov in ostalih socialističnih sil – in med njimi zadnje mesto ne zavzema znanost, z vso odgovornostjo, ki tudi zanjo izhaja iz vloge v boju za resnico, za boljše vsakogar in vseh.

Temeljno načelo odgovornosti je lahko le delovno-etično načelo

Klasiki marksizma so dvignili odnos do dela, ustvarjalnosti in rezultata dela na raven temeljne vrednote socialistične družbe. Poudarjali so, da predstavlja človekovo družbeno organizirano in ustvarjalno delo njegovo generično bistvo ter da bo človek šele preko takšnega dela postal svobodni »ansambel družbenih odnosov«, da socialistična družba zmaguje kapitalistično z večjo produktivnostjo dela, znanstveno-tehničnimi inovacijami za človeške potrebe, z večjo učinkovitostjo, boljšo organizacijo dela, novimi humanističnimi odnosi, ki vsebujejo tudi odgovornost »vseh in vsakogar«. Socialistična družba bo vse dotlej, dokler ne bo v tem presešla kapitalistične družbe, v bistvu družba »prehodnega obdobja«.

Oblike odgovornosti, stopnjo njihove učinkovitosti, je mogoče izpeljati iz socialne biti družbe. Če vladajo v družbi različne oblike ekonomskega in političnega monopola – če je delavski razred v njej na obrobju obvladovanja produkcijskih odnosov, različne oblike tehnobirokratskega in drugačnih monopolov pa obvladujejo središčno področje teh odnosov in s tem tudi političnega sistema, tedaj ni mogoče zagotoviti samoupravne odgovornosti kot temeljne oblike odgovornosti socialistične samoupravne družbe, ker nosilci ekonomskega in političnega monopola niso postavljeni pod nadzor delavskega razreda, delovnih ljudi in občanov oziroma so prevzeli to njihovo vlogo.

Naš družbeno-politični sistem imenujemo sistem socialističnega samoupravljanja, s čemer želimo poudariti ne le samoupravljanje delovnih ljudi in občanov v temeljnih organizacijah in skupnostih, temveč tudi njihovo prevladujočo vlogo in odločanje v družbenoekonomskem in političnem sistemu nasploh oziroma oblast, ki izvira iz njih samih in ki jo sami izvršujejo. Vendar pa – ne glede na rezultate, dosežene v razvoju samoupravljanja kot integralnega družbenega odnosa – le-to še ni dokončno razbilo tehnobirokratskih in ostalih struktur družbene moči, pa tudi ni uresničilo socialne integracije avtonomnih kolektivov in družbenopolitičnih skupnosti tako kot smo si to načrtali v minulem desetletju.

Zdajšnje težave družbenega razvoja je moči pojasniti predvsem z odnosi moči razrednih sil oziroma s položajem proizvajalcev v družbeni reprodukciji

To se – na kratko povedano – manifestira v kršitvi zakonov, družbenih dogovorov, samoupravnih sporazumov, morale, nastajanja regionalnih političnih »elit«, ki drže v svojih rokah »resnico« o tem, kaj je dobro za samoupravljanje itd. Vse to je delno naravna posledica obstoječih socialno-razrednih in »prehodnih« odnosov v družbenoekonomskem in političnem sistemu in zato tudi ostaja pozivanje k odgovornosti in možnosti njene uresničitve relativno dolgo zgolj pri apelih.

Toda, zdajšnjih težav družbenega razvoja ni mogoče pojasnjevati le z ekonomskimi težavami še vedno komaj srednje razvite dežele, temveč je potrebno upoštevati celoto družbenih odnosov, v katerih pa je najpomembnejši odnos moči razrednih sil oziroma položaj proizvajalcev v družbeni reprodukciji.

Marx in njegovi nasledniki so poudarjali, da je lahko izgradnja socialistične družbe le delo delavskega razreda in drugih delovnih plasti ter da jih v tej vlogi ne morejo nadomestiti niti njihove institucije – ne država in ne politične organizacije.

Zvečina z institucionalno-pravnimi reformami, ki jih je vodila ideja o nadaljnjem razvoju samoupravljanja, smo si doslej prizadevali razlastiti različne centre v združenem delu in družbenopolitičnemu sistemu ter prenesti nekatere klasične funkcije oblasti iz njihovih rok na samoupravne organe. To je v marsikaterem primeru privedlo do ustvarjanja preobsežnega samoupravnega mehanizma, predvsem pa do njegovega podvajanja z upravnimi funkcijami in odgovornostmi oziroma premajhnega definiranja le-teh. Po drugi strani je slabela formalna odgovornost kolektivnih, posameznih organov in posameznikov v organizacijah združenega dela, družbenopolitičnih organizacijah in družbenopolitičnih skupnostih, medtem ko je rasel njihov dejanski vpliv. Tako se je poleg pozitivnega v razvoju samoupravljanja vedno bolj očitno pričelo kazati tudi negativno, kar vse predstavlja notranjo dialektiko razvoja vsake družbe. Na te pojave so delovale še nekatere ostale pomembne okoliščine:

– sredstva enostavne in razširjene reprodukcije so še vedno zvečinoma zunaj dosega združenega dela, oziroma relativno počasi prihajajo v roke delovnih ljudi, kot sta to opredelila ustava iz leta 1974 in Zakon o združenem delu;

– oblike vpliva klasičnih funkcij države so se še naprej v veliki meri ohranile na področju ekonomskih odnosov, posledica pa je bila počasen proces socialne integracije avtonomnih kolektivitetov in organizacij; de-integracijske težnje so bile v posameznih razvojnih fazah močnejše od integracijskih;

– nagrajevanje po delu in s tem povezana odgovornost prav zato v veliki meri ni moglo zaživeti in postati notranji »spiritus agens« nadalj-

njega razvoja proizvodjalnih odnosov zrele faze samoupravljanja – kot še vedno prehodne oblike razvoja družbe.

Samoupravljanje lahko postane revolucionarni proces in bistvo družbenopolitičnega sistema le, če ga bodo nosili samoupravljalci, ne pa institucije, in sicer ne glede na velik pomen institucij v tem procesu. V nasprotnem primeru samoupravljanje ne more iz sheme organizacijskih in parcialnih odnosov, ki lahko dobe v takšni situaciji celo psevdodemokratsko zaznamovanost, kot nam to nekateri v svetu očitajo.

Središčno vprašanje v razvijanju socialističnih samoupravnih odnosov je torej vprašanje, ali bodo organizirane subjektivne sile zavestno usmerjale družbeni razvoj in bodo integralni del tega procesa, ali pa se bodo družbeni odnosi stihijno regulirali.

Pravica do dela z družbenimi sredstvi in pravica do samoupravljanja sta temelj in izvir cele vrste drugih neodtujljivih ekonomskih, materialnih in demokratičnih pravic, obveznosti in odgovornosti delovnega človeka v združenem delu in družbi sploh.

V družbi, kakršno gradimo v Jugoslaviji je torej mogoče uresničevati odgovornost le z razvijanjem samoupravljanja, zasnovanem na delegatskem sistemu, ki omogoča delovnemu človeku, da sodeluje v pripravi, sprejetju in nadzoru izvajanja sklepov, zadevajočih njegov in njegovih samoupravnih skupnosti neposreden in dolgoročni interes. Tako neposredno sodeluje pri urejanju odnosov na področju, ki je v vseh političnih sistemih predstavljal moč, ki mu je bila odtujena, to je na področju politike in oblasti. Samoupravljanje in odgovornost sta, povedano drugače, dve strani istega družbenega procesa; brez enega ni mogoče uresničiti drugega.

Da bi lahko bil človek odgovoren, mora biti v odnosih, v katerih je tudi subjektivno lahko odgovoren

Pravica do samoupravljanja je brez dvoma velika pravica, hkrati pa tudi velika odgovornost, kajti – kakor je poudarjal Edvard Kardelj – »v sistemu samoupravne demokracije mora vsak človek polno odgovarjati tudi za usodo drugega človeka. Zato se v naši samoupravni socialistični družbi uresničujejo svobode in pravice človeka in občana le v medsebojni solidarnosti ljudi in z izpolnjevanjem dolžnosti ter odgovornosti vsakogar do vseh in vseh do vsakogar, oziroma vsakdo je dolžan spoštovati svobode in pravice drugih ter je odgovoren za to.«

Abstraktni humanistični individualizem vztraja le pri pravicah, brez dolžnosti in odgovornosti. Takšno razumevanje pravic, brez dolžnosti in odgovornosti, lahko neogibno privedejo samoupravno družbo v krizo izpolnjevanja funkcij in odgovornosti. Individualistično razumevanje pravic brez dolžnosti in odgovornosti se pravzaprav izraža tudi v rušenju vsakršne avtoritete: zakonov, sklepov, sporazumov kolektivnih organov in

posameznikov. Engels se je zavzemal za realno avtoriteto, ki je pogoj vsakega družbenega razvoja: »Želeti si uničenje avtoritete v veliki industriji, pomeni uničenje industrije same...« in zaključuje, da sta »določena avtoriteta, delegirana tako ali drugače in z druge strani določeno podreja- nje, neodvisno od vsakršne socialne organizacije, nujni zavoljo material- nih pogojev, v katerih se opravlja proizvodnja in promet s proizvodi.« (Engels: »O avtoriteti«). Razumljivo je, da misli Engels s tem predvsem na strokovno, realno avtoriteto, »avtoriteto dejstev«, ne pa na vsako, birokratsko avtoriteto. To Engelsovo opozorilo je zelo pomembno za oceno zdajšnjega stanja odgovornosti v naši družbi, v kateri so postali pojavi neodgovornosti in njihovi vzroki že resna ovira razvoja, pri čemer se samoupravljanje pogosto uporablja kot izgovor ali pa celo kot vzrok vseh slabosti v naši družbi, torej tudi za zlorabljanje odgovornosti ali njeno zanikanje.

Temeljno načelo odgovornosti v socialistični samoupravni družbi je lahko le delovno – etično načelo, namreč, da vsi odnosi izvirajo iz dela in njegovih rezultatov. Njegovo uresničevanje je, razumljivo, dolgotrajen proces, ki je odvisen od spremembe celotnega socialnega bitja družbe, vendar mora biti njegova izgradnja jasno idejno in akcijsko opredeljena. V pomanjkanju te odgovornosti je potrebno uporabiti politično in pravno odgovornost.

Etično načelo in oblika odgovornosti je v tem, da delovni človek, posamezne socialne skupine, kolektivi in vsa družba formirajo in sprej- mejo notranji imperativ obnašanja in odgovornosti, po katerem se bodo ravnali brez stalnega hierarhičnega nadzora in sankcij, da je tak kodeks kljub temu družbeno priznan kot samoupravno in odgovorno obnašanje. Poudarjam še enkrat, da je uresničevanje takšne oblike odgovornosti dolgoročen proces, ki bo napredoval tako hitro, kakor hitro bodo delovni ljudje dejansko postajali temeljni subjekti opravljanja oblasti in opravlja- nja družbenih zadev, predvsem na področju družbenoekonomskih odno- sov. Šele v tem kontekstu lahko govorimo o uresničevanju ideje o odgovorni družbi na etičnem načelu.

To predvideva tudi uresničevanje človekovih pravic do odgovornosti oziroma vrnitev te pravice, ki mu je bila stoletja odvzemanja. Socialistična samoupravna družba ne razvija le odgovornosti kot dolžnost oziroma kot grožnja, če dolžnost ni izpolnjena, temveč predvsem kot pravico do odgovornosti. Brez tega nastane ločevanje pravice in odgovornosti. Da bi lahko bil človek torej odgovoren, mora biti v odnosih, v katerih je tudi subjektivno lahko odgovoren. Marx poudarja, da je svoboda posameznika pogoj svobode za vse. Iz tega je mogoče sklepati, da je tudi odgovornost predvsem posamezna in da predstavlja kolektivna odgovornost brez le-te fikcijo. Ta proces tudi v nas samih ne gre lahko.

Samoupravna odgovornost je sposobnost za sporazumevanje, upošte- vanje in usklajevanje različnih interesov, sposobnost ravnanja po spreje- tih dogovorih in sprejemanja njihovih posledic itd. V tem smislu je

odgovornost nov družbeni odnos med ljudmi in nova kakovost človeka in družbe. Takšna odgovornost nadraža opravljanje dolžnosti in zato je stagnirajoče in krizne pojave v razvoju samoupravljanja vselej spremljalo slabljenje odgovornosti na vseh ravneh družbe, kriza moralne in družbene zavesti. Nemarnost in nevestnost pri delu, oportunistem, samovolja, nesposobnost za opravljanje funkcij so znane pojavne oblike takega stanja.

Samoupravna, osebna in kolektivna odgovornost, temelji na zavesti o lastni vlogi in sposobnosti posameznikov ter kolektivnih organov za opravljanje dolžnosti. Prav tako tudi samoupravljanje temelji na sposobnosti samoupravljalcev za odgovornost, na njihovem zavestnem odnosu do pravic in dolžnosti. Sposobnost človeka, proizvajalca, samoupravljalca, da se opredeljuje in samostojno zavzema stališča o posameznih vprašanjih, o katerih se odloča v samoupravnih organih, organizacijah in skupnostih, je temeljni pogoj za uresničevanje kolektivnega dela, odločanja in odgovornosti.

Zainteresirani smo za takšen položaj znanosti, ki bo delavskemu razredu pomagal definirati cilje, načine in oblike njegovega boja za novo človeško družbo

Delavski razred, delovni ljudje, socialistične organizirane sile nujno potrebujejo znanost, ki je angažirana v smislu prebijanja in osvetljevanja razvojnih poti nadaljnje izgradnje socialistične in samoupravne družbe. Znanost, in danes govorimo predvsem o družbenih vedah, mora raziskovati, odkrivati in analizirati objektivne zakonitosti socialističnih samoupravnih proizvodnih odnosov, gibanja in pojave, ki prihajajo do izraza v socialistični samoupravni praksi, oziroma pomagati pri odkrivanju, po katerih poteh in kako razvijati to družbo; h kakšnim naprednejšim socialističnim in demokratičnim odnosom moramo težiti in kako bomo prišli do njih; katere so notranje gonilne sile njenega nadaljnjega napredka, kakšni morajo biti ekonomski odnosi in njihove oblike, ki lahko nosijo ta razvoj itd.*

Družbene vede v pogojih socialističnega samoupravljanja imajo, bi rekel, zgodovinsko priložnost, da dajo – osvobojene številnih objektivnih in subjektivnih zaprek – svoj prispevek k izgradnji takšne družbe. Družbene vede so v širini osvobojenih interesov poklicane bolj kot kdajkoli opozoriti na avtentične potrebe in vrednosti, interese in aspiracije, ki vodijo družbo vse bliže njeni resnični samoupravni podobi in bistvu. Znanstvena ustvarjalnost mora iskati in definirati sistem resničnih potreb in trajnih vrednot socialistične samoupravne družbe, namesto da podreja te potrebe in vrednote parcialnim interesom, težnjam po pridobivanju in dominaciji ali povzemanju tujih modelov razvoja.

V današnji fazi razvoja socialistične samoupravne družbe imajo družbene vede poudarjeno odgovornost tudi zaradi globokih sprememb, ki se

dogajajo v njej sami. Te vede morajo te spremembe in nasprotja spremljati, predvidevati in programirati v skladu s skupnimi družbenimi cilji, obenem pa tu iskati vir in utemeljitev svojega obstoja, ne pa da se razvijajo pod vplivom določenih smeri meščanske znanosti ipd. Razvijanje družbenih ved na temeljih marksizma in dosežkih ter spoznanjih naše socialistične prakse terja zato nenehen idejni in znanstveni boj zoper teoretična in ideološka razumljanja, ki so nam tuja.

Družbene vede se v primerjavi z drugimi vedami neposredneje ukvarjajo s človekom kot družbenim bitjem. Zato se morajo, če hočejo biti ustvarjalni dejavniki v zgodovinskem gibanju človeštva, se pravi, če nočejo biti le pasivni in omejeni pojasnjevalec preteklosti, nenehno opirati na tiste družbene sile, ki so sposobne – glede na svoj družbeni položaj – biti nosilec najbolj napredne družbene prakse, to je sposobne v resnici revolucionarno spreminjati obstoječe družbeno stanje. Prav v tem je smisel tistega, kar imenujemo ideološka povezanost družbenih znanosti s socialističnimi silami naše družbe. In zato stališče, da je znanost, s tem tudi družbene vede, subjektivna sila, ni nikakršna zahteva, da je potrebno ukiniti njeno avtonomijo, temveč ravno potrdilo in poziv k potrdilu njene odgovornosti v pogojih, ko se nova družba in odnosi v njej ustvarjajo in uresničujejo na samoupravni, prostovoljni, svobodni osnovi in odločitvi.

Omenil sem vlogo organiziranih subjektivnih sil slovenske družbe pri nastajanju nove znanstvene institucije ter posebej izpostavil Zvezo komunistov Slovenije. To sem storil ne samo zaradi navajanja dejstev kot takih, pač pa predvsem zato, ker se v takem ravnanju teh sil in Zveze komunistov kaže njihov odnos do znanstvenih spoznanj, do znanstvenega dela, do znanosti v naši družbi. V praksi, zlasti v konfliktnih situacijah, se rado pozabi na to medsebojno povezavo in prihaja do pavšalnih obsodb bodisi tako imenovane »vase zaprte znanosti« bodisi »pragmatistične in vsakodnevne politike«. Tudi v teoriji se poskuša – poleg zares znanstvenih pristopov k proučevanju teh dveh oblik družbene nadstavbe – občasno in zlasti v obdobju družbene nestabilnosti pri nas in v svetu, iskati teoretične razloge in argumente, ki jim je skupna tendenca, da naj se politika ne meša v znanost.

Resnica je, da znanost ne more biti dekla politike. Toda nikakor in pod nobenim pogojem se ne more izogniti odgovornosti za svoje delo dejavniku, ki mu pravimo današnji in zgodovinski interes delavskega razreda in človeškega dela nasploh. Tu pa imajo organizirane socialistične sile, predvsem pa zveza komunistov kot idejna in politična avantgarda delavskega razreda, odgovorno zgodovinsko vlogo v preobrazbi jugoslovanske družbe. Zaradi te odgovornosti je zveza komunistov življenjsko zainteresirana za takšen položaj znanosti – in seveda takšno vlogo družbenih ved – ki bo delavskemu razredu pomagala definirati cilje, načine in oblike njegovega boja za novo človeško družbo. Socialističnim silam, razumljenim v Kardeljevem smislu, je znanost nujno potrebna pri krčenju novih poti v razvoju socialistične samoupravne družbe, pri utrjevanju

združenega dela in pri naporih, da samoupravljanje doseže tisti nivo razvoja, ki bo sam reproduciral samoupravne odnose. Znanost potemtakem je največja sila človeštva in ima vedno bolj pomembno vlogo pri ustvarjanju in urejanju družbenih odnosov, vendar samo takrat, kadar se ne postavi nad družbo, kadar se zaveda, da je gibalna sila človeštva in razvoja same znanosti prav človek sam. Prav zato pa se socialistične subjektivne sile tudi borijo za temu ustrezno vlogo in položaj znanosti v naši družbi in to – da ponovim – ne samo kot neke pasivne opazovalke ali uporabnice rezultatov znanstvenega raziskovanja, temveč – in to zlasti velja za avantgardo delavskega razreda – kot samostojnega, ustvarjalnega in kritičnega dejavnika pri spajanju socialistične prakse in socialistične znanosti.

Še več. Organizirane socialistične sile in predvsem zveza komunistov, če hočejo uresničevati svojo vlogo notranje gibalne sile delegatskega sistema, morajo razvijati znanost, družbene vede, politične vede, komunikologijo itd. Ni mogoče zgolj z ideološkimi utemeljitvami povezovati množice skupnosti socialističnih interesov, ki v pluralizmu samoupravnih interesov »butajo« na dan. Ni mogoče usklajevanje, dogovarjanje, odločanje delegatov o vsakodnevni in dolgoročni interesih, če znanost ne bo prav tako vsakodnevno prisotna pri izbiri poti in pri določanju mogočega in realnega.

Toda po drugi strani je znanost postavljena pred dilemo – ali še naprej samo analizirati prehojeno pot, primerjati post festum možnosti, ki so bile odprte, ali pa na tej podlagi tudi samostojno stopiti korak naprej, predlagati rešitve, predvsem pa prevzeti odgovornost zanje in kritizirati, a obenem dovoliti, da je kritizirana, če odločitev ni bila pravilna.

Položaj v celem svetu, v tako dinamični družbi kot je naša pa še posebej, zahteva to drugo znanost – če naj ji pogojno tako rečem – in organizirane subjektivne sile ter delavski razred zahtevajo tako znanost. Občasni konflikti pri tem ne smejo biti Rubikon; potrebno je demokratično razreševanje protislovij, ki nastajajo med prakso in znanostjo – če sta seveda obe usmerjeni v boj za socializem, socialistično samoupravljanje in njegov napredek.

Znanost ne more samo čakati, vedno bolj bo morala pomagati pri oblikovanju, izražanju in realizaciji interesa združenega dela

Potrebno bo nemalo žrtev, potrpljenja in prepričevanja ob razreševanju vprašanj kot so recimo: premalo je sredstev za znanost, premalo se cenijo raziskovalni rezultati, znanost se premalo vključuje v raziskovanje samoupravljanja ali – da sem bolj konkreten – ob vprašanju, koliko je fakulteta s svojimi raziskovalci vključena v srednjeročni in dolgoročni načrt razvoja Slovenije. Dosedanje delo, raziskave, študije, doktorati in magistrature, opravljene na fakulteti, so potrdilo, da se fakulteta lahko še

bolj kot dosedaj vključi v raziskovanje in iskanje odgovorov na bistvena vprašanja nadaljnega razvoja socialističnega samoupravljanja. Omenil bi samo nekatera: spajanje umskega in fizičnega dela v samoupravljalcu, ki odloča o sredstvih živega in minulega dela; razvoj delegatskega sistema, način odločanja; komuna kot končno najdena oblika osvoboditve dela; graditev integralnega, notranje povezanega, objektivnega sistema informatike, ki bo dejansko v službi delovnega človeka; pojavne oblike socializma v svetovnih razsežnostih; politična in vojaška strategija narodnoosvobodilne vstaje v Jugoslaviji in izgradnja – rekel bi – samoupravnega koncepta splošno ljudskega odpora itd., itd.

Splošna je ugotovitev, da naša znanost premalo proučuje samoupravljanje in pomaga pri njegovem nadaljnjem razvijanju in prav tako je poplošeno mnenje, da se znanstveni rezultati premalo cenijo, da ni sredstev, ni posluha itd. Enotna podlaga celotne socialistične družbene izgradnje je samoupravno združeno delo, z vsemi svojimi dobrimi in slabimi stranmi. In zaman bo, če bo znanost samo čakala – tudi znanost bo morala vedno bolj argumentirano pomagati pri oblikovanju, izražanju in realizaciji interesov združenega dela.

Govorimo o tem, da moramo imeti demokracijo v politiki in svobodo v znanstvenem raziskovanju. Menim pa, da morajo delavski razred, socialistične družbene sile, zveza komunistov, socialistična zveza in ostali imeti svobodo in obveznost, da se glede na bistvo in rezultate posameznih znanstvenih raziskovanj ravnaajo s stališča njihovega pomena za socialistično in samoupravno družbo in da zavzemajo kritični odnos do vsega, kar je v nasprotju s takšnimi cilji in interesi. Če bi se zveza komunistov odrekla kritičnemu odnosu do aktualnih idejnih in političnih vidikov na področju znanosti oziroma znanstvenega raziskovanja, bi se pravzaprav odrekla prav znanstvenemu socializmu, ki je temelj njene akcije.

Ona je namreč posebej odgovorna za stanje in gibanje v naši družbi. Bistvo te odgovornosti oziroma uresničevanja njene vodilne in politične vloge je odpiranje novih perspektiv razvoja in konkretiziranja smeri akcij, metod in oblik boja delavskega razreda kot vladajoče politične in ekonomske sile družbe oziroma v krepitvi njegovega položaja in vpliva.

Zato morajo biti komunisti vselej tam, kjer se odvija samoupravna in politična aktivnost množic, v samoupravnem in delegatskem sistemu, bojujoč se predvsem za to, da bodo samoupravno organizirani ljudje in občani resnični subjekti in odločujoči dejavniki pri reševanju vseh bistvenih ekonomskih, političnih in vseh drugih problemov. Z eno besedo, zveza komunistov in druge subjektivne socialistične sile bodo odgovorno izpolnjevale svojo vlogo le, če bodo prispevale h krepitvi samoupravne vloge delovnega človeka v združenem delu in v drugih samoupravnih skupnostih. Zveza komunistov mora biti aktivno navzoča povsod, kjer samoupravljalci odločajo, predvsem kot notranja gibalna sila samoupravnega in delegatskega sistema.

Zveza komunistov se ne zavzema za nekakšno abstraktno, temveč za odgovorno demokracijo, ki zagotavlja učinkovito opravljanje družbenih zadev. Samoupravljanje zahteva prevzemanje odgovornosti ter učinkovito akcijo. S svojim vztrajnim prizadevanjem za odgovorno socialistično samoupravno demokracijo se mi, komunisti, razlikujemo od malomeščanov, liberalcev in podobnih, ki doživljajo demokracijo samo kot pravice, brez družbene odgovornosti, kot prazno čenčanje o vsem in marsičem brez kraja – pravzaprav kot svobodo za egoistično in neodgovorno obnašanje.

Vodilna vloga ZKJ bo uspešno uresničena le, če bodo komunisti boj in akcijo postavili in vodili skozi takšne organizacijske in politične oblike ter metode, ki bodo zagotovile, da se bo zveza komunistov v demokratičnih pogojih, znotraj sistema, dosledno bojevala za socialistične samoupravne napredne rešitve, ne pa se postavljala kot nekakšen nosilec družbenega odločanja, kot nekakšna sila zunaj samoupravnega sistema.

Menim, da je posebno pomembno, da zveza komunistov deluje v oziroma znotraj socialistične zveze delovnega ljudstva, če hoče uresničevati svojo družbeno vlogo. Mislim, da je danes aktivnost socialistične zveze izjemnega, celo odločilnega pomena. Kajti socialistična zveza mora biti – kot fronta vseh samoupravnih demokratičnih sil, ki sprejemajo naš ustavni sistem kot okvir za njihovo družbeno delovanje – tista oblika najširšega samoupravnega združevanja množic in njihovega povezovanja s celotno strukturo socialističnih subjektivnih sil, ki lahko največ prispeva k povezovanju samoupravnega in delegatskega delovanja in odločanja.

In zato je tovariš Tito na XI. kongresu ZKJ tudi opozoril, da za revolucionarno partijo, kakršna je naša zveza komunistov, ni odločilno število članstva, temveč njegova idejnopolitična kakovost in sposobnost, da kot vodilna sila družbe mobilizira in usmerja delovne ljudi v boju za socializem.

Mislim, da lahko tudi zaradi vsega prej omenjenega potrdimo mišljenje, da so družbene vede, ki jih je razvila v svojem 20-letnem delovanju Fakulteta za politične vede, sociologijo in novinarstvo, dobile domovinsko pravico v naši družbi. In sicer ne samo zato, ker so formalno in dejansko zapolnile vrzel, ki je na tem področju bila na naši univerzi in v naši nacionalni znanosti, temveč prav zato, ker jih je potrdil čas, v katerem živimo, cilji, ki sta jih pred nas vse postavila program Zveze komunistov Jugoslavije in ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije. Akcije, ki jih na teh temeljih uresničuje socialistična samoupravna družba, pa zahtevajo tudi od družbenih ved ustrezen delež naporov, ki jih morajo prispevati k uresničevanju skupne politike. Skratka, nadaljnji razvoj teh ved in njihov prispevek je nujna; brez njih družba ne more napredovati.

Dovolite, da zato fakulteti kot celoti še enkrat čestitam k dosedanjim uspehom in jo pozovem k nadaljnjem vključevanju vseh njenih dejavnosti v izgradnjo socialističnih, samoupravnih odnosov.

Sedanji trenutek, perspektive in odgovornost

I. Problem zamegljene odgovornosti

Za našo razpravo o odgovornosti, predvsem politični, ki je predmet mojega referata, so še vedno in zdaj morda še bolj aktualna Kardeljeva razmišljanja v Smereh razvoja. Naj izluščim predvsem misel, da je družbena nadstavba v celoti, posebno pa politični sistem, zdaj odločilno vprašanje nadaljnega uspešnega razvoja samoupravnega sistema, če hočemo utrjevati družbeno lastnino kot temelj samoupravnih odnosov. Zato je nujna idejna, teoretična in praktična razčlemba sistema, obogatitev naše družbene prakse s takšnimi oblikami demokratičnih odnosov in demokratične organizacije, ki bodo omogočile ne samo svobodno izražanje samoupravnih interesov, temveč tudi njihovo usklajevanje ali, kakor je rekel, boj in sintezo. To pomeni, da se moramo demokratično organizirati za usklajevanje množice interesov, za reševanje nasprotij med njimi in za njihovo družbeno usmerjanje.

Pri tem ima odločilno vlogo subjektivni dejavnik socialistične družbe, ki pa mora – če hoče biti pri tem uspešen – jasneje in bolj konkretno opredeliti svoj položaj, vlogo in način delovanja v družbi, ker bo sicer deloval po starem ali pa svojega poslanstva – vloge usmerjevalnega in integrativnega dejavnika v družbi – ne bo uspešno uresničeval. Tudi država bi svojo vlogo čuvarja in pobudnika ter ustvarjalca splošnih možnosti za funkcioniranje in nadaljnji razvoj socialističnega samoupravljanja nedvomno morala krepiti bolj kakor vlogo interventnega dejavnika. Vsekakor pa bi se morala pogosteje pojavljati kot dejavnik upravljanja skupaj z drugimi samoupravnimi subjekti, ne pa sama zase kot arbiter v mnogih družbenih zadevah, ki bi morale biti izključna pristojnost samoupravnih subjektov. Prav gotovo so tu še mnoge stvari precej zamegljene.

V tem kontekstu želim opozoriti na vprašanje zamegljene odgovornosti, ko so delavci marsikje sicer formalno samoupravno organizirani in imajo formalno tudi vzvode za politično odločanje v svojih rokah, vendar pa dejansko pogosto ne obvladujejo spontanah pritiskov ostankov biro-

kratskih in tehnokratskih monopolov, anarhoidnih pritiskov, ki jih prinašajo slabo delo, nedisciplin, nered ali neodgovornost, pa tudi svojih lastnih parcialnih interesov, pogojenih s konkretnim položajem svoje organizacije ali skupnosti. »Dokaj izrazita je tendenca, da se posameznik skriva za kolektivno odgovornostjo, za samoupravne organe, komiteje, posvetovanja, za razne resolucije...«¹ Zloraba je v tem primeru celo še večja, kajti zdaj obrambnih mehanizmov, ki jih je meščanska družba ustvarila proti zlorabam, proti napadom na interese vladajočega razreda, v naših razmerah ne more biti več, svojih pa še nismo razvili, ali pa jih – če smo jih že izoblikovali – nedosledno uporabljamo.

Zelo škodljivo, celo usodno je lahko, če se v posameznih okoljih zadovoljimo z navideznim delovanjem samoupravne strukture, za katero se v resnici skrivajo samovolja, monopol, privilegiji. Še bolj škodljivo pa je, če posamezna družbenopolitična organizacija, vključno organizacija zveze komunistov, ki bi se morala revolucionarno spopadati s takšnimi pojavi, pogosto omejuje svojo dejavnost na prosti tek, prazne korake, neproduktivne sestanke, ponavljanja in prežvekovanja splošnih resnic, hipertrofijo sklepov itd. Preveč je sestankov tako imenovanih političnih aktivov, ki – z roko v roki z birokratskimi in tehnokratskimi skupinami in težnjami – ustvarjajo problem zamegljene odgovornosti, premalo pa je dejanske koordinacije dela posameznih družbenopolitičnih organizacij in drugih samoupravnih subjektov. Mera uspešnosti posameznih družbenopolitičnih organizacij je pogosto število sestankov in število udeležencev na njih, ne pa njihova vsebina, njihov pozitiven učinek na nadaljnji svoboden razvoj naše socialistične samoupravne družbe. Kajti tudi politike, kakor jo moramo pojmovati, ne kaže ocenjevati predvsem po željah, pa tudi ne po resolucijah in sklepih, temveč po doseženih rezultatih. V duhu Marxove enajste teze o Feuerbachu, ki jo tako pogosto citiramo, bi morali razumeti politiko kot boj za spreminjanje stvarnosti, ne pa le kot razlago, kaj vse je narobe v tej stvarnosti, in kaj bi bilo treba spremeniti. To je zdaj temeljni problem našega političnega dela in s tem tudi razprave o odgovornosti, če ji hočemo priti do korenin. Odgovornost je torej temeljni pogoj za razvoj, stabilnost in varstvo družbene ureditve.

Po mojem bi se morali vrniti h Kardeljevemu Smerem in v pripravah na XII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije in po njem storiti tisto, kar je predlagal in česar bi morali storiti dosti več po enajstem kongresu ZKJ, to je, z ustreznimi ukrepi bi morali razširiti in utrditi demokratične odnose in demokratično prakso samoupravnega in družbenega odločanja v celoti ter temu prilagoditi tudi vlogo, položaj in način delovanja subjektivnega dejavnika. K temu je v svojem bistvu težila tudi Titova ideja o kolektivnem delu in kolektivnem odločanju, vendar so jo pogostne evforične razprave o enoletnem mandatu marsikdaj speljale stran od dejanskih problemov sedanjega časa.

¹ Edvard Kardelj, intervju za »Borbo« z dne 1. 12. 1976.

Tako nismo dovolj uspešno razvijali demokratičnega samoupravnega mehanizma družbenoekonomskih odnosov in zvez, ki izhajajo iz družbenolastninske narave odnosov v produkciji in upravljanju. Šele ti – seveda ob upoštevanju korelacije med možnostjo vpliva na odločitev in odgovornostjo zanjo, kajti tam, kjer je korelacija nizka, pravzaprav nastaja problem zamegljene odgovornosti – omogočajo in spodbujajo uspešno povezovanje parcialnih interesov v skupne in širše interese. Namesto odvisnosti dohodka in osebnih dohodkov delavcev od uspešnega gospodarjenja z družbenim kapitalom oziroma minulim delom, kajpak tudi odvisnosti od individualne produktivnosti, se je le preveč krepila odvisnost od tekoče konjunktуре, na katero pa ni vplival pretežno trg, posebej pa ne šibko enotno jugoslovansko tržišče, temveč administrativna distribucija in regulativa, v končnem rezultatu – uravnilovka, individualna med delavci in kolektivna med organizacijami združenega dela, oziroma kot težnja celo med posameznimi deli Jugoslavije. Ta bi po svoji logiki – če bi se nadaljevala – zahtevala veliko državne prisile, centraliziranega administrativnega upravljanja in celo policijskega in vsakršnega pritiska.

II. Odgovornost sebi enakim – ne odgovornost »navzgor« ali »navzdol«

Če ostanem zvest takemu izhodišču razprave o odgovornosti, potem moram reči, da je vprašanje odgovornosti neločljiva sestavina vsakodnevnega boja za krepitev družbenoekonomskega položaja delavca in delovnega človeka v naši družbi. To je najtrdnjši temelj, na katerega se opirata politična in ekonomska stabilnost naše družbe. V tej točki in samo v tej se srečujeta proces demokratizacije, razumljen kot uveljavljanje svobode posameznika, in razvoj socialističnega samoupravljanja, razumljen kot uveljavljanje svobode vseh. Človek mora biti svoboden, da bi lahko bil odgovoren!, je dejal Tito. Demokratizacija odločanja je pogoj odgovornosti. Vprašanje odgovornosti mora biti stalno na dnevnem redu, takoj moramo pokazati na tisto, kar ni dobro in kar je treba popraviti.² Samo v tem kontekstu moramo videti tudi vprašanje, kot nekateri pravijo, izterjave odgovornosti kot pereč problem sedanjega časa. Kajti, če bi ga poskušali iztrgati iz tega okvira, če bi gledali nanj ne ozirajoč se na realne interese, bi ostajali pri moraliziranju in pravega odgovora ne bi dobili. Tudi v vprašanjih odgovornosti moramo preseči etatiistično zavest o poslušnih množicah in tehnokratsko predstavo o mezdni disciplini delavske produkcijske armade. V obeh primerih pojmujejo odgovornost samo »odgovornost navzgor«, ne pa kot samoupravno odgovornost vseh njihovi lastni delegatski bazi ter delovnim ljudem in občanom sploh, to je odgovornost sebi enakim, nikakor pa ne odgovornost navzdol, kakor jo nekateri pojmujejo. Vsekakor soglašam s tezo, da je najbolj neodgovorno, če se izogibamo javnosti, ker imajo tedaj ljudje občutek, da je vse

² Josip Broz Tito, »Borba« z dne 2. 2. 1978.

že naprej odločeno. To je tudi bistvo problema zamegljene odgovornosti, kajti tam, kjer prihaja do odločitev po demokratični poti in skozi javno verifikacijo, je tudi dosti manj možnosti zlorab in samovolje.

Pri odgovornosti gre torej predvsem za vprašanje odnosov v produkciji in reprodukciji. V naših razmerah je to združeno delo kot porajajoča se živa vez, splet med seboj povezanih in odvisnih pravic in dolžnosti med delovnimi ljudmi in temelj, na katerem se poraja socialistična zavest, torej tudi subjektivno pojmovanje odgovornosti. Pri oblikovanju odgovornosti človeka v naši družbi se torej ne moremo opirati samo na natančnejše opredeljevanje in izvajanje pravnih predpisov in sankcij ali samo na pospešeno privzganje socialistične zavesti, ampak predvsem na politično akcijo ljudskih množic, znotraj njih še posebej sil napredne družbene zavesti, za uveljavljanje z ustavo opredeljenih družbenoekonomskih odnosov. S tem kajpak ne podcenjujemo predpisov in prosvetljevanja, vendar se mora vse to vključevati v boj za preseganje upravljanja v imenu delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, ko delovni ljudje sami upravljajo vse procese družbene produkcije in reprodukcije, ko je torej tudi splošni družbeni interes predmet demokratične odgovornosti delovnih ljudi, ne pa od njih odtujenih predstavnikov partije ali države kot absolutne razsojevalke nad družbo. Gre torej za to, da mora biti vsaka družbena akcija del neločljivega procesa krepitve sposobnosti delavskega razreda in delovnih ljudi, da se organizirajo v družbi kot samodejavnost in samoodgovornost. To ne sme biti samo deklaracija, ne le lepa beseda, predavanje, pouk, temveč dejanska možnost in sposobnost za uresničevanje načel v praksi. To je hkrati »sintetizirani indeks skupne revolucionarne energije in dejanske možnosti delavskega razreda, da povede zgodovino v ‚poslednji in odločilni boj‘ – čez vse usedline preteklosti in druge, tudi nove ovire, ki se mu postavljajo na pot.«³

Nekateri poskušajo s primeri kršitev odgovornosti dokazovati, da samoupravljanje odpoveduje v najboljčutljivejši bitki boja za gospodarsko stabilizacijo in socialistične samoupravne odnose. Če tega ne povedo odkrito, potem govorijo pač o tem, da se red in disciplina krhata, ker so naši predpisi premalo strogi, ker je država popustila, ker je šla partija v ilegalo itd. A so tudi takšni, ki odkrito govorijo, da samoupravljanje ne daje ugodnih možnosti, da ni ustrezen okvir za odgovornost. »Zato pa je tako, ker v samoupravljanju lahko vsak dela, kar se mu ljubi,« pravijo včasih celo delavci. Drugi spet pravijo: »Naš človek, naš čas še ni zrel za samoupravljanje, to je pesem prihodnosti...« Pri tem iščejo vzrok v slabi vzgoji in premajhni izobraženosti, v prirojeni sebičnosti in podobnem. Niso redki, ki to povezujejo z naraščajočim brezboštvom in – povezano z materializmom ali celo marksizmom – z moralno razbrzdanostjo.⁴

Tako pogosto govorijo tudi čisto dobronamerni ljudje, ogorčeni zaradi negativnosti, ki jih obdajajo, ali pa nemočni ob problemih, s katerimi se

³ Stipe Šušar, Samoupravljanje i druge alternative, Političke teme, Zagreb, 1972.

⁴ Franc Setine, Odgovornost, Teorija in praksa št. 9–10, Ljubljana, 1976.

soočajo. Toda takšna gesla uporabljajo za bolj ali manj prikrite napade na naš socialistični samoupravni sistem in na vodilno ustvarjalno vlogo zveze komunistov v njem tudi naši nasprotniki. Nameni so vsekakor dovolj prozorni: demoralizirati ljudi, zmanjšati njihovo zaupanje v sposobnost socialističnega samoupravljanja za demokratično razpletanje družbenih protislovij in nasprotij, ker nasprotujejo temu, da bi se – seveda v zgodovinskem procesu – dejansko uveljavila oblast delavskega razreda in delovnih ljudi, ki je tudi bistveno vprašanje kolektivne in individualne, torej tudi osebne odgovornosti v naši družbi.

Samo z abstraktnimi razpravami o odgovornosti bomo kaj malo dosegli, kvečjemu bomo ustvarili še eno inflacijo, ki bo v primerjavi z drugimi v svetu dosegla pomemben rekord. Rezultat vsega pa bo, da se bo za takšnimi razpravami še naprej bohotila neodgovornost. Najpomembnejše je vendarle odgovoriti na vprašanje, kako odstraniti vzroke, ki zamegljujejo odgovornost, kako preprečiti stihijsko oblikovanje skupin zunaj organiziranega demokratičnega sistema. S tem je približno tako kot z nemočjo lovcev na preži, dokler se ne razkadi jutranja megla. Biti moramo bolj konkretni, kajti vsaka neodgovornost ima svoje ime in priimek. Kdo in zakaj zavira integracijske procese in radikalno posodabljanje v stanovanjskem gospodarstvu in gradbeništvu kljub temu, da to ni več samo družbenopolitični imperativ, temveč ekonomska nujnost, neredko celo vprašanje, kako preživeti? Kdo in zakaj zavira preobrazbo denarništva oziroma bank? Zakaj v kmetijstvu ne gremo v hitrejšo prodore v prid sodobne, visoko produktivne družbene proizvodnje? Očitno gre za kršitev odgovornosti, ki izvira iz konkretnega razrednega interesa in cele vrste monopolnih, skupinsko-lastninskih in tehnokratskih, v bistvu sebičnih interesov, ki s prstom kažejo drug na drugega samo zato, da takšno stanje lahko ohranjajo tudi še naprej. Nekateri so – pravi Jože Šter – očitno preveč zainteresirani za neodgovornost.

Kako se je moglo zgoditi, da se toliko družbenih dogovorov in samoupravnih sporazumov – kaj vse bi nekateri radi urejali z njimi! – ne spoštuje in ne izvaja? Samo tele možnosti so: da delavci v njih ne najdejo svojega interesa, ker ga dejansko tudi ni; da ga subjektivno, pogosto tudi zaradi šibkega argumentiranja, niso sposobni dojeti; da v njih niso predvidene sankcije in način povrnitve škode za posledice, ki nastanejo zaradi njihovega neizvajanja; ali pa nastajajo sporazumi s pozicij močnejšega, s pozicij izsiljevanja in diktata, kar je pravzaprav nasprotje družbenega dogovarjanja in samoupravnega sporazumevanja, torej nov vidik neodgovornosti. Samoupravni interesni pluralizem, razumljen kot anarhično prepletanje in spopadanje vsakršnih interesov, ni nikakršen pluralizem, vsaj samoupravni ne. Resnična demokracija ni samo tribuna, temveč delotvornost, akcija, izražanje realnih predlogov, boj mnenj, preverjanje izkušenj, mnenja baze, znanstvene in strokovne analize, ocene realnih možnosti, kar vse so prvine odgovornosti. V naši družbi je pri dogovarjanju o tem, kaj, koliko in za koga bo ta družba proizvajala, pri porazdelitvi

proizvodnih nalog med obstoječe proizvodne dejavnike, pri odločanju o ustvarjenem dohodku itd., potrebna najširša demokratičnost. Toda visoko razviti produkcijski odnosi in vedno širša delitev dela terjata tudi, da dosledno spoštujemo sprejete družbene dogovore, terjata zanesljivo vodstvo, uspešno poslovanje in zavestno železno disciplino, ki mora zajeti vsakogar znotraj posamezne produkcijske celote. To pa velja seveda za celotno družbeno organizacijo, za vse družbene dejavnosti in ne samo za gospodarstvo. Nekontrolirana inflacija je v bistvu vedno naperjena proti delavcu in materialnim temeljem njegovega samoupravnega položaja, ker omogoča nesamoupravno prerazdeljevanje rezultatov njegovega dela in spretno prikrivanje neodgovornosti. To je lahko celo zavestna politika določenih sil, ki pa vodi v napačno smer.

III. Dobro kadrovanje in demokratična kadrovska politika bistveni – celo preventivni dejavnik odgovornega dela

Če bi hotel pronikniti v nekatere vzroke neodgovornosti, seveda v kontekstu uvodnega izhodišča, potem bi začel najprej s kadri. Pogosto pravimo, da bi se morale znotraj demokratičnega boja mnenj v okviru socialistične zveze porajati tudi alternative rešitvam in kadrom državnih in družbenih organov. Vprašanje zaupanja ali nezaupanja, izvirajoče iz ocene konkretnega dela, konkretnih predlogov in ukrepov, bi se moralo pojavljati tako rekoč ob vsakem bistvenem vprašanju, ne da bi to pomenilo diskvalifikacijo ljudi ali celo njihovo eksistenčno ogroženost. To bi moralo veljati seveda tudi za posamezna stališča organizacije zveze komunistov oziroma komunistov, ki nikakor niso že apriori vsevedni in nezmotljivi, da ne bi mogli iz zgrešene poteze – tudi iz skrbniške ali celo tutorske poze – potegniti ustrezne konsekvence. Če, na primer, bežijo v splošnost ali se izogibajo odgovornosti s sklicevanjem na avtoritete, čeprav tudi na avtoriteto zveze komunistov. S tem, ko se komunist življenjsko opredeli za »neprekinjen juriš na nebo«, kakor je lepo rekel Tito, seveda sprejema tudi večjo odgovornost do delovnih ljudi, do njihovega zaupanja. V posamezni akciji lahko pride tudi do nezaupanja ljudi, če so komunisti v njej pokazali premalo sposobnosti spoznavanja in razumevanja možnosti, tokov in splošnih rezultatov, v katerih poteka socialistični razvoj, ali premalo revolucionarne vneme in doslednosti, če so bili, skratka, premalo aktivni, ažurni, demokratični in socialistični pri svojih odločitvah, kar bi moral biti dovolj tehten razlog za to, da izgube tudi zaupanje svoje organizacije.

Tu že pridemo do vprašanja kadrovanja kot bistvenega, rekel bi, celo preventivnega dejavnika odgovornega dela. Bolj bi si morali prizadevati, da bi sleherni položaj in funkcijo v družbi zasedal človek, ki je na določeni ravni sposoben opravljati svoje delo oziroma sprejemati odločitve strokovno, zanesljivo, racionalno, pa tudi tako, da je v družbenem smislu

sposoben vedno presojati, kam vodi takšna akcija oziroma na kakšnih idejnih temeljih je zasnovana.

Pomembna je tudi morala teh ljudi, elementarna poštenost, zvestoba profesionalni etiki, poslovni morali itd. V nebrzdanem teptanju raznih dogovorov in sporazumov je tega bolj malo. Prav tako tedaj, ko strokovnjak ali znanstvenik dá iz rok elaborat, ki ga je prilagodil dnevni konjunkturi, čeprav se zaveda njegove strokovne in znanstvene vprašljivosti oziroma nezanesljivosti.

Pri izbiri ljudi nikakor ne bi smeli uporabljati sformaliziranih strukturnih meril. V združenem delu se namreč pogosto dogaja, najbrž zaradi birokratskega razumevanja pomena delavske sestave poslovnih struktur in organov samoupravljanja, da najboljšega proizvodnega delavca hitro porinemo v pisarno ali vsaj za delovodjo, oziroma ga potiskamo navzgor vse dotlej, dokler ne ugotovimo, da smo namesto sposobnega proizvodnega delavca dobili nesposobnega uradnika ali kvazistrokovnjaka, ki nato kroži v tej kadrovski orbiti na ravni, na kateri ga je okolje spoznalo za nesposobnega. Neredko se tudi zgodi, da dobrega delavca, samoupravljalca pošljemo v politično šolo. Ker je v našem forumskem političnem delu in v raznih vrstah administracije, žal, nenehna lakota po profesionalnih kadrih, večina takšnih ljudi ne najde več poti nazaj v proizvodnjo, zlasti pa ne na svoje staro delovno mesto, temveč odskoči v eno izmed forumskih orbit, kakor da smo s tem že dobili pravega nosilca avtentičnega interesa delavcev. Najhuje pri vsem tem je, da ne delujejo vedno formalno sicer predvideni mehanizmi – vprašanje zaupnice, reelekcija, rotacija, odpoklic, odstop, zamenjava, javna kritika, itd., s pomočjo katerih bi dovolj ažurno odkrivali stopnjo nesposobnosti posameznih kadrov oziroma njihovo nepripravljenost, da bi delovali v skladu s splošnim družbenim interesom in ne predvsem kot advokati posameznih parcialnih individualnih ali skupinskih interesov.

Odkrito moramo priznati, da se le redko zgodi, da kdo »sestopi«, če je že enkrat vstopil v območje funkcionarstva. K temu po svoje prispeva tudi politika osebnih dohodkov, kajti mladinski politični profesionallec, ki naravna svoj standard na dokaj visoko raven, ki mu jo zagotavlja famozni družbeni dogovor, ne more kar tako zamenjati nekaj klinov na statusni lestvici. Ker smo humana družba, ga nihče niti ne sili v to, zato ima naše kadrovanje slejkoprej samo eno, to je »obvezno smer«. Kajti res je, kot ugotavlja dr. Peter Klinar v svojem referatu, da je družbena promocija v naši družbi neredko povezana z nekritičnim in neustreznim konformizmom, skratka, premalo je odvisna od dela, znanja, sposobnosti, prizadevnosti itd.

Z demokratizacijo kadrovske politike moramo marsikaj v praksi odločno spremeniti. Nikjer ne piše, da slab minister ne bi mogel biti, recimo, dober direktor delovne organizacije, kjer je stopnja odgovornosti bistveno manjša oziroma drugačna kot v izvršnem svetu. Veliko vprašanje pa je, če mora prav vsak direktor, ki v svoji delovni organizaciji ni opravil

izpita, najti službo na primer v zbornici ali v kakem združenju, katerega organi bi morali biti praviloma sestavljeni iz sposobnih, preizkušenih strokovnjakov in organizatorjev. Skratka, geslo, naj revolucija ne bi žrla svojih otrok, preveč dobesedno uporabljamo. Ljudje ne morejo razumeti, da lahko prav vsak minister zvezne vlade mirno vztraja do konca mandata, in to kljub vsem kritikam in argumentom, ki jih je bilo slišati v skupščinskih klopeh. Ali je to posredno priznanje, da obravnavamo odgovornost pri nas v resnici vse preveč kot abstraktno kategorijo, ali pa, da naša kadrovska politika v resnici zajema le iz rok v usta in zato ob vrzeli, ki nastaja, ne najdemo boljših ljudi, ki bi bili sposobni bolje in bolj odgovorno opravljati najpomembnejše javne funkcije? Še bolj to velja za nekatere občine, kjer se že dolgo v horizontalni rotaciji vrti isti krog ljudi, kar seveda ni dobro.

S tem sem hotel poudariti predvsem misel, da problema odgovornosti pri nas ne moremo urediti zgolj z zaostritvijo materialne odgovornosti oziroma pravnih sankcij. Materialna odgovornost je, rečeno v prisposobi, tisti del ledene gore, ki plava nad vodo, medtem ko se največji del skriva pod gladino in ga je zato težko takoj odkriti. Sleherni kategorije odgovornosti namreč ni mogoče pravno opredeliti, ker gre pogosto za politične, moralne in podobne probleme. Izmed vseh so vsekakor najpomembnejši politični, kar je spet povezano s problemom zamegljene odgovornosti. Če tega ne bomo videli in priznali, bomo še zmerom ponavljali za dr. B. Kavčičem, da se mora pojaviti najprej neodgovornost, potem pa šele razpravljamo o odgovornosti. Toda pri tem so kampanje bolj ali manj neproduktivne, če ne celo škodljive, saj v njih samo ponavljamo besede, ki jim ne sledi dejanja. V takšnih kampanjah so zlasti popularna gesla, češ, dovolj je bilo že raznih sklepov in stališč, sedaj jih bo treba uresničiti v življenju. Ker se takšne »odločnosti« ali, bolje rečeno, kampanje iz leta v leto ponavljajo, to pomeni, da morajo biti mehanizmi za uveljavljanje in preverjanje odgovornosti vsekakor širši od mehanizmov in norm za ugotavljanje materialne odgovornosti, vsekakor pa mnogo širši od propagandnih kampanj in njihovih gesel. Rešitev je spet dosledna idejna, teoretična in praktična razčlemba sistema socialističnega samoupravljanja z vsemi konsekvencami, ki iz tega izvirajo.

Tudi načelo kolektivnega dela in kolektivne odgovornosti so mnogi razumeli predvsem kot notranjo delitev moči, pogosto tudi kot negacijo individualne odgovornosti v sistemu kolektivne odgovornosti, ne pa kot proces podružbljanja političnega odločanja v celoti – od tal do vrha in obratno.

Pri praktični razčlembi sistemskih rešitev smo nekatere stvari tako zapletli, da smo samoupravno odločanje delavcev ponekod, na primer v nekaterih samoupravnih interesnih skupnostih, skoraj onemogočili. Pogosto se samoupravljalci ne znajdejo, saj jih bombardiramo s takšno goro raznih sporazumov in drugih aktov, soglasij, poročil, elaboratov, da bi sleherni korak od golega dvigovanja rok naprej terjal poglobljen študij, ki

bi razkril, kaj jim »producenti« vsega tega papirja pravzaprav hočejo prikriti. Z geslom – pred delavci ne smemo ničesar skrivati – so ponekod dosegli to, da so jim vse skrili, saj je informacijska inflacija pogosto učinkovitejša krinka za manipulacijo kot skromnejše, toda bolj strokovno, predvsem pa jedrnato in odkrito obveščanje. Toda za takšno krinko se skrivajo tudi neracionalne investicije in sploh sumljivi sklepi, ki so jih pripravili v zaprtih krogih odločanja, in ki so povezani z velikimi, pogosto neracionalnimi materialnimi izdatki.

Napredne sile socializma ne bi smele dopustiti, da bi ob povsem upravičeni obrambi sistema socialističnega samoupravljanja branili tudi vse tisto, kar temu sistemu ni v prid: hipertrofijo organizacije in institucij ter norm predvsem kot obliko, v kateri se skriva stara vsebina. Skoraj v vsakem samoupravnem okolju imamo prave pravcate komplikatorje, ki pod krinko »goreče privrženosti« samoupravljanju zapletajo tudi najbolj enostavne stvari, na primer proceduro zastran proizvodnje računalnikov ali – da uporabim »šolski« primer – odpoved delovnega razmerja slabemu delavcu. To so ponavadi tudi zagovorniki absolutne avtonomije kolektiva, dokler želijo, da se nihče od zunaj ne »vmešava« v njihove zadeve, ko pa ne morejo več prikrivati slabih rezultatov, recimo izgube, si na vse pretege prizadevajo, da jo podružbijo. V takšni slabi praksi je leglo vseh mogočih oblik neodgovornosti.

Neodgovorna je tudi hipertrofija sestankov, ki povzročajo, da gre mnogo energije v nič. Neposredna demokracija ni v tem, da morajo vsi ljudje na vse sestanke, ali da morajo vsi o vsem odločati, temveč da imajo možnost, da to store, kadar to žele, kadar pritiskajo nanje aktualni družbenopolitični problemi. Pri tem pa ne smejo imeti občutka, da jih kdo v to sili, ali da morajo na sestanek samo zato, da poslušajo, čeprav na izbiro alternativne oziroma rešitev bistveno ne morejo vplivati.

IV. Spreminjanje obstoječe prakse najbolj produktivna oblika kritike

Probleme socialističnega razvoja moramo najtesneje povezovati z vprašanjem razvoja družbene kritike. Le-ta ni neko posebno področje, edini sodnik. Kritika je sestavni del družbene prakse, torej boja za revolucionarne spremembe v družbi. V tem smislu so prizadevanja za spreminjanje obstoječe prakse najučinkovitejša, najbolj produktivna oblika kritike.

Pogosto se sklicujemo na Roso Luxemburg, ko hočemo poudariti svobodo misli, svobodo kritike. Pri tem pozabljamo na tisti del njenih razmišljanj o kritiki, ko pravi, da kot revolucionarji ne moremo sprejeti kritike vsega obstoječega, se pravi takšne kritike, ki bi nas hotela zavirati, prepričati, da bi, na primer, opustili razredni boj, se predali oportunističnemu in se, v zgodovinskem smislu, vrnili na začetek revolucije. Atributa naprednosti gotovo ne zasluži kritika, ki se kljub bučnosti in gostobesed-

nosti niti ne dotika bistvenih vzrokov družbenih problemov, na primer sedanjih zastojev v razvoju socialističnega samoupravljanja in s tem povezane nestabilnosti v gospodarstvu. Za kritike vsega obstoječega bi prav gotovo veljala slikovita Leninova prisposoba o plezalcih na visoko goro in nezadovoljnih, na moč kritičnih opazovalcih spodaj, ki se jim zdi vse, kar se dogaja pri tem plezanju, naravnost smešno, lahko in celo nepotrebno, ker se sami niso še nikoli poizkusili kot alpinisti.

Seveda moramo zavračati tudi tiste, ki bi radi kritiko kot komando, ne pa kot ustvarjalni dialog, kot boj in iskanje. Marsikatera kritika, izrečena na 21. seji CK ZKJ, je bila prej monolog kot dialog, predvsem pa ni začejala pri sebi, temveč se je obračala samo k drugim. To samo dokazuje, da vsaka kritika še ne spreminja obstoječega stanja, četudi ga z matematično natančnostjo analizira in kritizira, pri tem pa misli, da je s tem odvrгла odgovornost s sebe. Nekateri bi deklarativno sprejeli celo najširši in najbolj demokratični sekcijski način dela socialistične zveze, ne bi se pa odrekli svojemu ozkosrčnemu in dogmatičnemu obrazcu, po katerem takoj obsodijo vsako misel, ki ni po njihovem kalupu, in vsak boj za človeka, ki ni po meri njihovega ozkosrčnega ocenjevanja ljudi. To nedavni dogodki na Kosovu, pa ne le na Kosovu, dovolj zgovorno potrjujejo.

Kritika je orožje napredka, če ima socialistično usmeritev. Takšna je, kot je dejal Kardelj, nujno potrebna socialistični družbi, toda mora biti povezana z demokratično družbeno odgovornostjo. Kritika je, skratka, izhodiščna točka za prihodnje akcije, čeprav, seveda, ni nezmotljiva. Samo čas, dosežki v akciji, uspehi in neuspehi na koncu potrjujejo ali zanikajo določeno kritiko. Predvsem pa kritika ni sredstvo boja za oblast, temveč postaja oblika boja mnenj med enakopravnimi ljudmi na liniji nadaljnjega gibanja naprej. Tudi obstoječe deformacije nas ne smejo zapeljati v izgovor za omejevanje demokratičnih pravic in možnosti za dialog, za kritiko.

V. Kvaliteta in učinkovitost celotne družbene odgovornosti – mera za uspeh akcije zveze komunistov

Če soglašamo, da je oblikovanje socialistične odgovornosti v bistvu problem preseganja sebične privatniške in skupinsko-lastninske, tehno-birokratske in etatiistične posredniške zavesti, potem se moramo tudi strinjati, da to seveda ni proces, ki poteka stihijsko in samogibno, brez vsakodnevne akcije organiziranih sil socialistične zavesti.

Odgovornost tega trenutka je potemtakem tudi krepitev revolucionarne vloge slehernega komuniste, sleherne organizacije in slehernega vodstva zveze komunistov. Zveza komunistov Jugoslavije je politična organizacija, ki si je postavila za cilj uresničitev socializma v samoupravni družbi, kar pomeni stalni boj za usposabljanje samoupravnih, državnih in

drugih družbenih struktur za uresničenje tega cilja.⁵ Zakaj popolnoma jasno je, da vseh problemov medsebojnih odnosov ni mogoče obravnavati izključno z empirično akcijo samoupravnih subjektov ali samo z zakonom in tudi ne samo z intervencijo države. Tudi zakon o združenem delu zahteva kot nujnost vsakodnevno akcijo organiziranih sil in ji daje širok prostor.⁶

Najzanesljivejše merilo za revolucionarnost zveze komunistov kot celote, njenih posameznih delov in posameznih komunistov, njihove idejne enotnosti, organizacijske trdnosti in akcijske učinkovitosti je vprašanje, kakšna je njihova sposobnost, da v socialistični zvezi, sindikatih in drugih družbenopolitičnih organizacijah na demokratičen način spremenjajo naša načelna stališča in politiko v množično pobudo in množično akcijo. Mera za uspeh akcije komunistov je potemtakem kvaliteta in učinkovitost celotne družbene odgovornosti, vseh vzvodov naše samoupravne socialistične demokracije.

Bistveno nalogo današnjega političnega trenutka bi lahko opredelili tudi drugače: preprečiti moramo, da bi skupinsko-lastninski, tehnokratski, birokratski interesi in poslovna nesposobnost številnih vodilnih in vodstvenih delavcev ter družbena in delovna nedisciplina mnogih subjektov spreminjali družbene dogovore in samoupravne sporazume v papirnate sezname dobrih namenov ali v diktat zahtev, saj bi s tem sproti razveljavljali skrajna prizadevanja velikanske množice delovnih ljudi, ki hočejo biti resnično združeno delo.

Ključ do večje odgovornosti je vsekakor tudi zveza komunistov, ki – glede na vlogo, ki jo ima v družbi – ne sme dopustiti, da bi ne samo osnovne organizacije, ampak celo posamezna vodstva zveze komunistov ostajala na ravni lokalistične, regionalne, nacionalistične ali celo tozdravske zavesti. Sicer se nam bo dogajalo, da bomo parcializirali ne samo samoupravljanje, temveč tudi zvezo komunistov. Slabo uslugo bi napravili načelom, ki smo jih sprejeli, če bi v njih vsakdo videl le sebe, svoj interes, če bi se temeljne celice družbe in celo širše skupnosti, kot so republike in pokrajine, zapirale vase, se skrivale za okope in trmasto branile svoja stališča tedaj, ko se je treba dogovarjati in sporazumevati. To je najhujša oblika neodgovornosti, namreč obnašanje, kot da je vsako vprašanje mogoče rešiti na dva načina: na enega, ki je njegov, in drugega, ki je napačen. To je deformirana zavest, ki nevarno napada sistem socialističnega samoupravljanja, in ki je najhujša oblika neodgovornosti.

V zvezi komunistov nikakor še nismo zunaj nevarnosti, da ne bi v kakšnih posebnih okoliščinah zavili v eno ali drugo skrajnost: da bi ostajali zunaj konkretne, javne odgovornosti za dogajanja v celotni družbeni strukutri in omejevali svojo vlogo na splošne razprave in resolucije, na nekakšno propagando za napredne odnose, za socializem, ali pa da bi

⁵ Govor tovariša Tita družbenopolitičnemu aktivu SR Srbije, 9. in 16. oktobra 1972.

⁶ Razprava Edvarda Kardelja na 3. seji CK ZKJ 17. aprila 1976. Komunist, Ljubljana, 1976.

ob zaostajanju razvoja družbene zavesti v posameznih delih socialistične samoupravne družbe intervenirali tako, da bi akcijo in odgovornost posameznih družbenih subjektov nadomeščali s svojo akcijo in odgovornostjo oziroma neodgovornostjo. Prva skrajnost bi porajala jalovost v akciji in oportunistem; ustvarjala bi prostor, v katerem bi se uveljavljali posamezni politični in drugi monopoli ter pritiski. Druga skrajnost bi slabila prizadevanja za krepitev celokupne strukture socialističnega samoupravljanja in krepila v zvezi komunistov tiste težnje, ki bi ob vsakem večjem problemu rade začasno »suspendirale« samoupravljanje, kakor da ga imamo samo za ugodne, ne pa tudi neugodne razmere.

Komunisti morajo torej delovati v samoupravnih organih in skupnostih, tam, kjer ljudje odločajo. Med ljudmi torej, ki so po zgodovinski nujnosti in tudi po ustavi poklicani, da planirajo svojo proizvodnjo, svoj dohodek, da odločajo o tem, s kom se bodo povezovali, da odločajo o povezovanju svojega dela in sredstev na raznih ravneh zato, da bi izboljšali ne samo materialno podlago svojega dela, temveč tudi materialno osnovo širšega življenja, kulture, zdravstva, vzgoje in izobraževanja, znanosti, varstva narave itd. Če tak način dela v zvezi komunistov ne bo prevladal, se lahko zgodi, da bodo resolucije ali sklepi na naših partijskih sestankih ali na naših konferencah in komitejih govorili eno, življenje pa bo obračalo stvari po svoje. Temu smo danes marsikje že priča.

* * *

Naj končam s parafrazirano mislijo iz referata Mace Joganove: kot je družbena kontrola v zasebnolastninskih odnosih očitna, personificirana in institucionalizirana, moramo tudi v pogojih družbene lastnine in samoupravljanja oblikovati nove sestavine kulture medsebojnih odnosov, živo, učinkovito, vsak dan pričujočo vez in splet konkretnih samoupravnih pravic in odgovornosti. V tem smislu je treba, kot pravi Milan Divjak, odpraviti tudi občuten deficit idejne, moralne in kulturne vzgoje. Vsekakor je treba, kot je zapisal dr. Jože Goričar, tudi samoupravne norme bolje opremiti s sankcijskimi določbami in jih potem tudi dosledno uporabljati. Družbena lastnina mora tudi v praksi izključevati možnost, da kdorkoli pravico do neodgovornosti in samovolje zaščiti z lastninskim monopolem, kot pravilno poudarja dr. Najdan Pašič, kot moramo z utrjevanjem družbenolastninskih odnosov krepiti in varovati samoupravni družbenoekonomski položaj delavca. Odgovornost za to je najpomembnejša oblika odgovornosti. Pri tem moramo razvijati nove mehanizme ugotavljanja in izvajanja odgovornosti, ker sedanji očitno ne ustrezajo več oziroma ne zadoščajo. Pri tem čut odgovornosti ne sme postati strah pred opravljanjem družbenih funkcij, katerih množičnost je imperativ sistema socialističnega samoupravljanja. Tudi pri krepitevi odgovornosti mora priti do izraza graditeljska moč samoupravne prakse, kot pravi dr. Mijat Šuković.

Ob tem ostane še problem zamegljene odgovornosti in vprašanje korelacije med možnostjo vplivanja na odločanje in odgovornostjo zanjo, kar je bil predmet mojega razmišljanja.

To naj bo tudi sklepna misel mojega referata.

Uporabljeni viri

- Josip Broz Tito, O liku komunista, DZS, Ljubljana, 1979.
- Edvard Kardelj, Smerni razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja, Komunist, Ljubljana, 1977.
- Edvard Kardelj, O komuni, Radniška štampa, Beograd, 1981.
- Franc Šetinc, Misel in delo Edvarda Kardelja, Prešernova družba, Ljubljana, 1980.
- Okrogla miza: Odgovornost v samoupravni družbi, Teorija in praksa, Ljubljana, 1981.
- Kolektivno odločevanje i odgovornost, Zbornik tekstova od antičke misli do danas, Radnička štampa, Beograd, 1979.
- Referati za razpravo v okviru Zihnerlovih dnevov 22. in 23. oktobra 1981 v Ljubljani.
- Sonja Lokar, Lev Kreft, Srečko Kirn in Alenka Kocjan: Teze o odgovornosti, MC pri CK ZKS, 14. 9. 1981.
- Zlatko Šetinc, Milan Meden, Ljubljanski dnevnik: Nekaj o odgovornosti, Skica za razpravo.
- Franc Šetinc, Odgovornost, Teorija in praksa št. 9-10, Ljubljana, 1976.
- Slavko Podmenik, Za samoupravno odgovornost, Komunist, Ljubljana, 1969.
- Milan Fabjančič, Odgovornost v ZK in njeno uresničevanje, Komunist, Ljubljana, 1976.
- Mladen Zvonarević, Odgovornost in samoupravljanje, Naše teme št. 7-8, Zagreb, 1980.
- Dr. Vojislav Stanojčić, dr. J. Djordjević, dr. Mijat Šuković, O odgovornosti, Komunist, 9. 3. 1979, Beograd.
- Članki o odgovornosti, Jovan Djordjević, Socijalizam 9/73, Mr. Snežana Pantelić, Direktor 2/78, Pero Krijan, Samoupravno pravo 4/80, Mihailo Velimirović, Pregled 3/80 in Esat Stavileci, Opređenje 12/77.
- Savin Jogan, Kolektivno delo, odločanje in odgovornost, Teorija in praksa št. 4, Ljubljana, 1979.
- Dokumentacija CK ZKS, referati in poročila o odgovornosti.

JANEZ STANIČ

Urejanje razmer v partiji – manj v družbi

(Zapis k IX. izrednemu kongresu PZDP)

Deveti izredni kongres Poljske združene delavske partije, ki je bil od 14. do 20. julija v Varšavi, je bil vso pomlad in poletje v središču političnega vrenja na Poljskem. Že tedne poprej sta ga domača in tuja javnost ocenjevali in napovedovali kot ključni, skorajda zgodovinski dogodek, od katerega bo v veliki meri odvisen nadaljnji razplet krize. Poznejši razvoj dogodkov je sicer pokazal, da so bila pričakovanja v marsičem pretirana in da kongres ni mogel biti čarovna paličica ne v dobrem ne v slabem pomenu (obojeja so se posamezni domači in tuji krogi bali, pač odvisno od tega, kakšne konkretne lastne interese so povezovali s Poljsko); toda tega v tistih poznih pomladanskih in zgodnjih poletnih tednih pač še ni bilo mogoče vedeti. Narobe, zdelo se je, da je kongres tako rekoč »obsojen« na definiranje politike obnove, o kateri je toliko govora, na dokončno razčiščenje in ureditev same partije in na sprejem jasnega dolgoročnega programa za izhod iz krize. Gledano z današnje perspektive, je seveda jasno, da so bila taka pričakovanja pretirana, toda na tedanje vzdušje med drugim nadvse zgovorno opozarja pismo, ki ga je CK sovjetske partije nekaj tednov pred kongresom poslal CK PZDP in katerega očitni namen je bil doseči odložitev kongresa. Po sovjetski oceni, izrečeni v tem pismu, je namreč obstajala »objektivna nevarnost«, da bodo »revizionistične sile« v poljski partiji na samem kongresu »prešle v ofenzivo« in dokončno odvrnile partijo s pravilne marksistično-leninistične linije.

Vredno je omeniti, da tudi samo vodstvo poljske partije ni bilo navdušeno nad sklicanjem izrednega kongresa, da je dolgo odlagalo določitev datuma, in tako je šele po hudem pritisku osnovnih organizacij in nižjih lokalnih organov, ki je grozil privedi do nepopravljivega razcepa, sklenilo sklicati izredni kongres. Vzrok za obotavljanje je bil tudi v tem primeru strah ožjega vodstva, da bi spričo velike radikalizacije članstva in mnogih novosti, ki jih je baza zahtevala, prišlo do neke vrste »udara od

spodaj«, ki bi partijo tako spremenil, da bi bila izgubljena ne le kadrovska, ampak tudi politična kontinuiteta.

Pritiski in odpori v zvezi s tem so bili značilni za celotne priprave in tudi za sam kongres. Poleg tega so priprave potekale povsem drugače, kot je sicer bila navada tako v Poljski združeni delavski partiji kot tudi v drugih partijah v državah tako imenovanega realnega socializma. Za vse te kongrese velja, da jih navadno pripravlja partijski aparat in da je sodelovanje baze v glavnem formalno; večinoma je vse vnaprej zmenjeno in odločeno – kdo bodo delegati na kongresu, kaj bodo govorili, kdo bo izvoljen v novi CK, politbiro in druge vodstvene organe, kakšni bodo sklepi...

Priprave na poljski kongres so bile bistveno drugačne. Tako imenovana baza je bila izredno aktivna in je dajala ton vsem pripravam. Močno je izkoristila dve veliki novosti: tajne volitve delegatov in več kandidatov za vsako delegatsko mesto. Na volilnih sestankih so se odvijale prave politične bitke, v katerih je baza v glavnem izražala zelo ostre kritike na račun partijskega vodstva in njegove dotedanje politike, kandidatom za delegate na kongresu pa so prirejali prava zasliševanja, med katerimi so morali podrobno pojasnjevati ne le svoje politične poglede, ampak tudi – in marsikje celo predvsem – svoje konkretno vedenje v kriznih mesecih in prej, viře premoženja in podobno. Opazna značilnost domala vseh volilnih sestankov je bilo močno nezaupanje v profesionalni partijski aparat; posledica je bil nenavaden sestav delegatov za kongres, kajti v zelo velikem številu so bili izvoljeni neprofesionalni partijski kadri. Značilno je, da več kot polovica članov CK ni bila izvoljena za delegate kongresa in celo med visokimi profesionalnimi partijskimi funkcionarji so bili izvoljeni le redki.

Tako je že med pripravami na kongres nastalo vzdušje, katerega najbolj vidna značilnost sta bila splošna odločenost in prepričanje, da je treba partijo kadrovsko obnoviti od tal do vrha, predvsem pa neusmiljeno počistiti njen profesionalni aparat.

Najpomembnejše orožje za doseg tega cilja sta bili načeli, da bodo tudi na kongresu volitve vodilnih organov popolnoma tajne in da mora biti za vsako mesto po več kandidatov. V praksi poljske partije in drugih partij iz držav »realnega socializma« je bila to velika novost, ki je nedvomno prinesla dosti koristnega, predvsem je zares omogočila znatno kadrovsko obnovo partije (o čemer bomo povedali nekaj več v nadaljevanju), na drugi strani pa je povzročila, da je kongres veliko, morda tudi preveč energije in pozornosti posvetil kadrovskim vprašanjem, medtem ko so programska vprašanja neredko ostala le preveč v ozadju.

Sicer pa za tako stanje ne kaže kriviti samo kandidacijskih in volilnih novosti oziroma velike obremenjenosti s kadrovskega problemi. Dejstvo je namreč, da tudi vnaprej pripravljena gradiva, ki bi morala biti kažipot razprave, v tem oziru niso izpolnila pričakovanj. V poročilu CK so bile razmeroma dobro, kritično, stvarno in pogumno obdelane razmere, ki so

povzročile izbruh nezadovoljstva poleti 1980 in neustrezna politika partije; tudi analiza tekočega političnega položaja je bila še razmeroma stvarna, medtem ko je bil pogled v prihodnost, ki bi moral biti najbolj mobilizacijski, izdelan in spodbuden, v resnici najbolj bled, obotavljiv in posplošen. Enako velja za referat, ki ga je prvi sekretar CK Stanislaw Kania prebral prvega dne kongresa. Že v kongresni dvorani pa tudi v širši javnosti je naletel na precej hladen sprejem in mnogi so bili odkrito razočarani. Glavni referat je bil predvsem zelo vidno iskanje ravnotežja med skrajnostmi v partiji. Bil je močno neoprijemljiv in vsakdo je v njem lahko našel kaj tudi zase. Zavzemal se je za politiko dosledne socialistične obnove, ne da bi natančno povedal, kaj ta obnova pravzaprav je; bil je za politiko družbenega sporazumevanja, s čimer je ustregel tistim, ki priznavajo pluralistično stvarnost današnje Poljske in se je ne bojijo; toda zavzemal se je tudi za odločen boj proti vsem protisocialističnim in kontrarevolucionarnim silam (ki pa jih spet ni definiral), s čimer je ustregel tistim, ki so videli take sile za vsakim vogalom, celo v sami partiji; zavzemal se je za gospodarsko reformo in za močno državo, za samoupravljanje in za centralizem, za demokracijo in za disciplino... Skratka, v referatu je bilo nekaj za vsak okus, zelo malo pa jasnih definicij in predvsem premalo jasnega pogleda v prihodnost. Pač pa je bila v referatu dovolj jasno navzoča politično zelo pomembna teza: kriza, v kakršni se je znašla poljska družba, ni posledica delovanja protisocialističnih sil, ampak je posledica napačne politike partije in upravičenega protesta delavskega razreda; zaradi tega krize tudi ni mogoče reševati drugače kot s političnimi sredstvi ter z dogovarjanjem in sporazumevanjem.

Morda na tem mestu ne bo odveč nekaj besed o samem Stanislawu Kaniu. Z uvodnim referatom je namreč res povzročil precej razočaranja, obenem pa se je predstavil kot človek politične zmernosti in sredine, ki je sposoben zbrati okrog sebe največji del partije in tako preprečiti njen razcep. Volitve novega prvega sekretarja, ki so bile petega dne kongresa, so zgovorno pokazale, da se je Stanislaw Kania uspel uveljaviti kot človek, ki je v skoraj letu dni izjemno hude krize spretno vodil partijo ter jo z neprestanimi političnimi, kadrovskimi in drugimi kompromisi obvaroval razcepa. Centralni komite je predlagal štiri kandidate za novega prvega sekretarja: dotedanega prvega sekretarja Stanislaw Kania; dotedanega člana politbiroja in prav tako človeka »zlate sredine« Kazimierza Barcikowskega; Mieczysława Rakowskega, podpredsednika vlade, ki je vodil vsa dotanja pogajanja s Solidarnostjo in ki je na kongresu veljal za najvidnejšega predstavnika »desnega krila« v partiji oziroma človeka, ki se zavzema za najbolj radikalne in daljnosežne spremembe v partijski politiki; Stefana Olszowskega, člana politbiroja, ki je veljal za predstavnika »levice«, za človeka trdih, razmeroma »konservativnih« pogledov. Oba predstavnika skrajnosti – Rakowski in Olszowski – sta takoj zavrnila kandidaturo, češ da se popolnoma strinjata s politiko Stanislaw Kania. Ne glede na to pa je bilo tudi jasno, da nihče od njiju ne more računati na

kak vidnejši uspeh, kajti razpoloženje delegatov je bilo izrazito »sredinsko«. Tako sta ostala samo dva kandidata – Kania in Barcikowski – človeka enakega političnega prepričanja in pogledov, tako da vsebinske izbire pravzaprav ni bilo. Pri volitvah je Kania dobil 1311 glasov, Barcikowski pa 568.

Čeprav je bil razplet tak, da delegati niso imeli prave vsebinske izbire, je vendarle res, da je prvič v zgodovini »realnega socializma« za najvišji partijski položaj kandidiralo več ljudi in da so bile volitve tajne in zares demokratične – kot je poljski tisk še posebej poudarjal. To je bil precedens, katerega pomen sega čez meje Poljske.

Tako je torej na čelu partije ostal Stanislaw Kania, ki ga sicer precej kritizirajo. Pogosto mu očitajo, da pravzaprav nima izdelanega političnega programa, da mu je glavna skrb držati partijo skupaj, širiti in krepiti sredino v njej in oslabiliti obe skrajnosti: levo in desno. V takšni politiki, ki je na prvi pogled seveda izrazito oportunistična, je vendarle neka železna logika in glede na razmere tudi modrost. V položaju, kakršen je na Poljskem vse od lanskega avgusta, bi jasne definicije in odločna stališča kaj lahko pomenila razbijanje partije, medtem ko je stalno grajanje in utrjevanje sredine obenem tudi spreminjanje partije. Sredina je bila namreč v času kongresa drugačna, veliko bolj radikalna kot pred šestimi meseci in skoraj nespoznavna v primerjavi z ono pred enim letom. Sredinska linija, ki je deležna sicer mnogih očitkov in zamer, je bila v času kongresa dejansko utrjevanje partije v izjemno zapletenih razmerah, obenem pa tudi napredovanje partije v novost in drugačnost. Krmar tega procesa je bil tedaj že skoraj leto dni Stanislaw Kania, in čeprav je po vedenju in besedah pogosto na videz neroden in strašno povprečen, je v resnici zelo spretno krmaril partijsko barko skozi viharno leto. Njegova ponovna izvolitev na kongresu je bila predvsem priznanje tej in takšni njegovi vlogi.

Volitve – ne le prvega sekretarja – so bile sploh eno osrednjih vprašanj kongresa. Najpomembnejše so bile seveda volitve novega centralnega komiteja. V zvezi z njimi je bilo veliko razprav pred kongresom in na njem, zlasti o tem, kako konkretno uresničiti načelo o popolni tajnosti volitev in večjem številu kandidatov. Dokončna podrobna pravila je sprejel šele kongres, ki se je glede načina kandidiranja odločil za kompromis, po katerem je bila lista kandidatov sestavljena iz liste, ki jo je predlagala kandidacijska komisija (torej star način), in kandidatov, ki so jih neposredno predlagali delegati (kar je bila novost).

Volitve so dale presenetljive rezultate, predvsem kar zadeva poklicni in socialni sestav novega centralnega komiteja. V njem je 200 članov, od tega: 80 delavcev v neposredni proizvodnji, 28 zasebnih kmetovalcev, 13 partijskih sekretarjev v podjetjih in ustanovah, 11 predstavnikov tehničnega izobraženstva, 9 akademskih profesorjev, 8 vojvodskih prvih sekretarjev, 8 zdravnikov, 6 učiteljev, 6 direktorjev podjetij, 6 oficirjev, 5 ministrov in namestnikov ministrov, 5 upokojujencev itd. Že na prvi pogled

je vidno predvsem dvojje: izredno močan prodor delavcev in zasebnih kmetovalcev, ki sestavljajo več kot polovico članstva v centralnem komiteju in nenavadno velik izpad profesionalnih partijskih in državnih kadrov. Druga težnja opozarja na izredno močno nezaupanje do partijskega in državnega aparata, saj je malo manjkalo, pa v CK skoraj ne bi bil zastopan. Tako je bilo na primer od 49 vojvodskih prvih sekretarjev v novi CK izvoljenih samo 8; od tisočev profesionalnih partijskih sekretarjev v podjetjih in ustanovah jih je prišlo v CK samo 13; od najvišje državne uprave so bili izvoljeni samo predsednik vlade (Wojciech Jaruzelski) in pet ministrov ali njihovih namestnikov; in celo od enajstih članov starega politbiroja so bili v CK izvoljeni samo štirje: Stanislaw Kania, Wojciech Jaruzelski, Stefan Barcikowski in Stefan Olszowski. Niso pa bili izvoljeni tako znani dolgoletni voditelji in politiki, kot na primer Tadeusz Grabski, Henryk Jablonski, Mieczyslaw Moczar, Tadeusz Fiszbach, Mieczyslaw Jagielski in številni drugi.

Delegati so očitno izrekli hudo nezaupnico partijski birokraciji in aparatu in izvolili v CK predvsem nove ljudi, med katerimi je večina politično še neznanih. Kaže, da je bil eden glavnih kriterijev, po katerem so se odločali delegati, ne voliti znanih ljudi, ki so že leta in leta na položajih in ki niso bili sposobni preprečiti krize, če že niso odgovorni zanjo. Razvidna je bila tudi želja izvoliti v CK v glavnem ljudi zmernih pogledov ali tako imenovano sredino, ki pa je seveda bistveno drugačna, veliko manj konservativna od sredine izpred enega leta.

Centralni komite je nato na predlog prvega sekretarja izvolil novi politbiro, ki ima namesto prejšnjih 11 zdaj petnajst članov in dva kandidata, ter novi sedemčlanski sekretariat CK. Tudi v teh organih so večinoma novi, doslej malo znani ljudje in tudi tu je, kolikor je mogoče presoditi, prevladalo načelo, naj glavnino sestavljajo ljudje zmernih, sredinskih pogledov.

Zelo zanimiv podatek je tudi, da je v novem CK 40 članov (20 odstotkov) ljudi, ki so člani Solidarnosti. Člani Solidarnosti so v enakem razmerju zastopani tudi v drugih vodilnih partijskih organih.

Tako je kongres z volitvami opravil temeljito kadrovsko čistko in vrgel na površje nove, v glavnem malo znane ljudi. S tem je bila izpolnjena ena glavnih zahtev, ki se je kot rdeča nit vlekla skozi domala vse razprave: namreč, da je treba partijski aparat prenoviti od tal do vrha in da morajo oditi ne le ljudje, ki so zakrivali krizo, ampak tudi tisti, ki niso storili ničesar, da bi jo preprečili.

Kako močno je bilo takšno razpoloženje, kaže tudi neko drugo zelo pomembno dogajanje na kongresu: razprava o poročilu tako imenovane komisije Grabskega. To je bilo telo, ki ga je ustanovil CK, da bi raziskalo politično in moralno odgovornost bivših visokih partijskih in državnih funkcionarjev na čelu z bivšim prvim sekretarjem CK Edwardom Gierekom. Komisija je za kongres pripravila poročilo, na katero pa so imeli delegati vrsto pripomb, češ da je premalo dosledno in premilo. Na samem

kongresu se je nato razvila burna in dolgotrajna razprava, ki se je končala z javnim glasovanjem, s katerim so izključili iz partije bivšega prvega sekretarja Edwarda Giereka, bivšega predsednika vlade Edwarda Babiucha, poleg njiju pa še štiri bivše visoke partijske in vladne funkcionarje Jerzyja Lukaszewicza, Tadeusza Pyka, Jana Szydłaka in Zdzisława Żandarskega. Izključili so jih zato, ker so s svojo napačno politiko zapeljali deželo v krizo in ker so kršili moralna načela partije.

Izključitve so bile izjemnega pomena, kajti kongres se je z njimi skoraj demonstrativno izrekel za načelo osebne odgovornosti voditeljev in se obenem odločno zoperstavil tipično birokratski demagogiji češ: vsi smo odgovorni za vse. Ena od stvari, ki so poljsko javnost dolga leta najbolj razburjale, je bila namreč praksa, da si je partijski in državni aparat prilastil vso oblast in se povsem poistovetil z njo; kadar so stvari šle dobro, se je z vso propagando sam hvalil in si pripisoval vse zasluge, kadar pa je prihajalo do težav in problemov, je vrgel v javnost geslo, da so vsi odgovorni za vse in zato tudi vsi krivi. Takšna praksa, ki so jo zlasti zamerili »Gierekovemu obdobju«, je povzročala, da je oblastniški aparat tudi v najslabših razmerah vselej obdržal ne le oblast, ampak tudi privilegije, vsa materialna teža storjenih napak in njihovega popravljanja pa je padala na delovne ljudi. Delegati so se zaradi takih izkušenj še s posebnim žarom jasno opredelili za načelo, da so za slab sistem krivi tisti, ki so ga ustvarili, in tisti, ki imajo oblast.

Kadrovska vprašanja, volitve, obračun s preteklostjo, boj za ponovno uveljavitev moralnih načel v partijskem življenju – so bila vprašanja, ki so močno prevladovala na kongresu. V zvezi z njimi je bilo sprejetih tudi največ konkretnih odločitev. Ta vprašanja so imela pretežno osrednje mesto tudi v razpravah posameznih delegatov, ki so bile praviloma zelo čustvene in odkrite, tudi zelo kritične do stare prakse, le redko pa so se povzpele do širših razmišljanj o sistemu in prihodnosti. Vsi delegati so se zavzemali za politiko obnove, toda kljub tolikim izrečenim besedam je ob koncu ostalo nejasno, kaj to pravzaprav je. Bilo je veliko naštevanj konkretnih primerov krivic ali slabosti iz posameznih podjetij, vojvodstev, partijskih organizacij itd., bilo je tudi precej konkretnih predlogov za reševanje posamičnih vprašanj, kljub vsemu pa kongres celovitega programa ali vsaj vizije izhoda iz krize ni uspel nakazati. Zaradi tega je bila splošna razprava na plenarnih zasedanjih kongresa sicer zanimiva, vendar v bistvu dokaj nevsebinska. Boljše je bilo v tematskih komisijah (vseh je bilo 16), ki so zasedale tri dni in v katerih so potekale zelo burne razprave o posameznih vprašanjih.

Ena najbolj živahnih komisij je bila, na primer, statutarna, v kateri je potekala bitka tako rekoč za vsako besedo v novem statutu in v kateri so sprejeli nekatere zelo pomembne novosti, ki so večinoma usmerjene h krepitvi vpliva baze in njenega nadzorstva nad vodilnimi organi na vseh ravneh. V tej komisiji je dokončno zmagalo načelo, da morajo biti volitve v vse vodilne organe strogo tajne in da naj bo za posamezna vodilna mesta

po več kandidatov. Delegati so odobrili povsem novo prakso horizontalnega povezovanja partijskih organizacij (to je praksa, da osnovne in lokalne partijske organizacije navezujejo neposredne stike brez posredovanja višjih organov, kar je ena od posledic splošnega nezaupanja v partijski aparat in vodilne strukture), vendar so obenem sprejeli tudi načelo, da te povezave ne smejo ustvarjati lastnih organov, ki bi zamenjevali obstoječe partijske oblasti. Sprejeli so tudi sklep, da bodo delegati kongresa zadržali svoj mandat do novega kongresa, da se bodo občasno sestajali in nadzorovali, kako partijsko vodstvo uresničuje kongresne sklepe.

Zelo burno je bilo v komisiji za gospodarsko reformo, kjer pa je obenem prišla močno do izraza tudi splošna značilnost kongresa: veliko je bilo razprav o posameznostih, na dolgo in široko, pogosto tudi zelo emocionalno in dramatično so razpravljali o cenah, pomanjkanju blaga, inflaciji in podobnem, zelo malo pa je bilo govora o gospodarskem sistemu, o družbenih odnosih v proizvodnji, skratka, o strateških usmeritvah gospodarske reforme, kakršno naj bi partija izdelala in predlagala javnosti kot dolgoročni izhod iz krize.

Podobno se je dogajalo v vseh drugih komisijah, kjer so sem ter tja načenjali zelo pomembna vprašanja (tako so, na primer, v komisiji za vprašanja vasi sprejeli sklep, da mora biti temelj partijske politike v kmetijstvu priznavanje zasebnega kmetijstva kot trajnega elementa socialističnega gospodarstva), vendar so večinoma zgolj ilustrirali stanje, odkrivali napake in slabosti, le redko pa nakazovali izhode. Po svoje je bila, na primer, značilna razprava v komisiji za vzgojo in kulturo. Ti področji sta običajno vsaj v statistikah izložbeno okno socializma in propaganda v vseh deželah »realnega socializma« neprestano poudarja, kako socializem prav v prosveti in kulturi dosega največje uspehe. Tako je bilo (v propagandi) tudi na Poljskem, v omenjeni komisiji pa so delegati zelo ostro kritizirali katastrofalne materialne razmere v prosveti in kulturi, ki trajajo že desetletja. Navajali so podatek, da je po številu novih knjig in gramofonskih plošč Poljska že deset let na zadnjem mestu v Evropi; od 1970 do 1980 so izšle povprečno samo štiri knjige letno na prebivalca in samo četrtnina gramofonske plošče. Toda celo tu so razmišljanja o prihodnosti segla samo do zahteve, da mora nekdo izboljšati tako stanje...

Če torej po vsem tem potegnemo črto pod IX. izredni kongres Poljske združene delavske partije – kar zdaj zaradi časovnega odmika že lahko storimo – se zdi upravičena trditev, da je kongres le polovično opravil svoje poslanstvo. V znatni meri je razčistil in uredil razmere v sami partiji, predvsem z naslednjim:

1. S sprejetimi statutarnimi spremembami in uveljavitvijo novih metod dela je začel daljnosežni in zelo pomembni proces demokratizacije v partiji, ki ga ne bo več mogoče ustaviti, razen morda z najbolj surovo silo.

2. Uveljavil je novo kadrovske politiko. Večina bivših politikov in funkcionarjev je odšla, v partijskih vodstvih so na vseh ravneh novi ljudje.

3. Kongres je tako v kadrovske kot v političnem smislu oklestil skrajnosti in utrdil zelo široko sredinsko fronto, ki pa se v celoti zavzema za temeljite spremembe vedênja, mišljenja in politike.

To so najpomembnejši konkretni dosežki kongresa in kaže, da so bile to tudi teme, za katere je partija dozorela, jih čutila kot neodložljive naloge in jim zato tudi dala prednost.

Kar zadeva manj uspešne plati kongresa, je seveda na prvem mestu ugotovitev, da kljub vsem dokumentom, resolucijam in sklepom ni jasno povedal, kaj si partija zamišlja s politiko socialistične obnove, da torej ni dal dolgoročnega programa. Tu je cela vrsta zelo pomembnih stvari ostala nedefinirana, med njimi, na primer, ključna vprašanja gospodarske in družbene reforme, samoupravljanja, odnosa do Solidarnosti itd. Skratka, kongres je partijo samo znova usposobil za delovanje, vnesel v njene vrste novega duha in metode – ni pa ji dal jasne dolgoročne strategije.

Zaradi tega je bilo že med samim kongresom jasno – in nadaljnji dogodki so to povsem potrdili – da kongres ni bistveno prispeval k zmanjševanju družbene napetosti in konfliktov. Dosegel je le, da je eden od subjektov poljske krize, to je, partija, ki je tudi sama doživljala globoko in razkrajajočo notranjo krizo, morda le stopila na pot ozdravljenja. To je za usodo Poljske in socializma sicer velikega pomena, dasi seveda ne usoda Poljske ne socializma nista več odvisni samo od partije. To je novost, ki zahteva povsem nova dolgoročna razmišljanja in odgovore – teh pa tudi kongres ni znal ali mogel dati.

Odlomki iz kongresnih dokumentov

Iz poročila CK PZDP 9. izrednemu kongresu PZDP

Varšava, 14. julij (PAP)

Ne smemo živeti v utvarah: smo sredi ostrega ideološkega in političnega razrednega boja za oblast na Poljskem, za podobo naše dežele, na njen položaj in usmeritev na mednarodnem prizorišču.

Kopičenje groženj socializmu, naraščanje kontrarevolucionarnih pojavov, velika gospodarska kriza, slabšanje družbene discipline, ohromitev dela državnih ustanov, so grožnja obstoju države. Vprašanje narodne rešitve je zato v ospredju...

Ljudska Poljska ne preživlja prvič politične krize. Kaj je tem krizam skupno, a v čem se razlikujejo? Vse so imele skupni izvor, izšle so iz splošnih napak v politiki najvišjih državnih oblasti. Ozadje nezado-

voljstva, ki je iz delavskih neredov preraščalo v ostre proteste, je bilo vsem skupno.

Narava spopadov julija in avgusta lani je v nečem vendarle bistveno drugačna. Predvsem je za njih značilna nenavadna številčnost, dolgotrajnost in odločnost stavk.

Nesporna zasluga naše partije je, da je v najakutnejšem obdobju družbenih spopadov pravilno dojela njihov značaj in dosegla soglasno oceno narave protesta delavcev, s tem da ga ni označila kot protest proti socializmu, temveč proti kršitvi njegovih načel. Takšno oceno smo sprejeli na 4. in 5. plenumu CK, na šestem plenumu pa smo podali tudi podrobno analizo.

Že takrat smo priznali in to zdaj znova ponavljamo, da je bilo dovolj resnih vzrokov za delavske nemire, za proteste.

Poljska in partija potrebujeta podrobno analizo vsega, kar je privedlo do protestov delavcev in izzvalo največjo politično in gospodarsko krizo v Ljudski Poljski.

Obširna in podrobna ocena zahteva tudi natančno analizo posameznih obdobj razvoja Ljudske Poljske.

Prvenstveni vzrok za sedanjo družbeno-gospodarsko krizo je bilo in je protislovje med hitrim razvojem proizvodjalnih sil in nespremenjenim sistem upravljanja in vodenja državnega gospodarstva in družbenega življenja v celoti, in ki je v 70-tih letih postalo še izrazitejše.

Obseg in globina krize je posledica številnih napačnih konceptov in odločitev v gospodarski in družbeni politiki 70-tih let.

Kot prvo moramo omeniti tudi veliko zadolženost Poljske v kapitalističnih deželah. Posojila, ki smo jih dobili, niso bila dovolj učinkovito porabljena.

Zadolženost se je močno povečala, narodni dohodek se je zmanjševal, posojila pa je bilo treba odplačevati. To je privedlo do žgočega neravnotežja, do velike inflacije.

Napake storjene v kmetijski politiki so resno poslabšale položaj in izzvale veliko pomanjkanje hrane.

Planiranje in upravljanje ni bilo prilagojeno že visoki ravni gospodarske in družbene zavesti, kar je privedlo do upadanja gospodarske učinkovitosti, delavci pa so začeli izgubljati zaupanje v rezultate dela.

Načela družbene pravičnosti in osnovne moralne vrednote so bile izmalicene. Že tedaj je bilo dosti kritik na račun tega, zdaj pa so te še ostrejše. Tiste, ki imajo nizke dohodke in družine z veliko otrok, je nezadosti razvita družbena poraba zelo resno prizadela.

Naraščajoče družbeno nezadovoljstvo je nudilo ugodna tla za razvoj sovražne dejavnosti, usmerjene proti socializmu. Ustanovljeni so bili Odbor za obrambo delavcev (KOR) in skupine, ki so sedaj združene v Konfederacijo neodvisne Poljske (KPN), in ki so vse bolj širile svojo dejavnost. Vzpodbujala in podpirala so jih središča za podtalno dejavnost na Zahodu. Eden najpomembnejših vzrokov za napake je bilo odstopanje

od leninističnih načel, nespoštovanje demokracije pri delovanju partije – še zlasti pa Centralnega komiteja in Politbiroja, kar se je odrazilo tudi na številnih področjih delovanja države.

Osebnna odgovornost za posledice je bila nesporna. Toda prav tako pomembno je tudi, da odkrijemo napačne mehanizme v delovanju partijskih in državnih organov oblasti in poiščemo trdna zagotovila za njihovo demokratično delovanje...

Eno glavnih odprtih vprašanj je odnos delavske partije do sindikatov. Vloga sindikatov v socializmu je ogromnega pomena. Če jih partija podcenjuje, so posledice vedno hude.

V družbenem spopadu, ki smo mu priča, je v sindikalnem gibanju naše dežele prišlo do razcepa. Partija si je z vrsto reform prizadevala, da organizacijska razcepljenost sindikalnega gibanja ne bi privedla tudi do njegovega političnega razcepa. Na žalost teh prizadevanj ne moremo optimistično oceniti.

Partija sodi, da sindikati zastopajo interese delavcev, neodvisno od administracije in da predstavljajo družbeno oviro birokratsko-tehnokratskim izmaličenjem. Krepitev prav takšne vloge sindikatov je v največjem interesu delavcev. Sindikati bi morali izražati svoja stališča o prerazporeditvi narodnega dohodka kot tudi o stanju v njihovih podjetjih. Hkrati bi v bistvu morali biti samoupravljalci v svojih podjetjih in sodelovati pri njihovem vodenju. S spoštovanjem ugotavljamo, da strokovni in avtonomni sindikati stopajo v tej smeri.

Zadovoljni smo, ker strokovni sindikati znova pridobivajo vpliv med delovnimi ljudmi. Partija bi ta proces morala še odločneje podpreti.

Partija stalno in javno poudarja tudi svoje konstruktivno stališče do sindikatov »Solidarnost«. Izrazili smo pripravljenost za sodelovanje z njimi in to zdaj znova potrjujemo. Toda pri tem opažamo tudi zelo raznolik značaj te organizacije.

Še naprej smo odprti do vseh predlogov, še posebej do tistih, ki jih ponuja sindikalna organizacija »Solidarnost« in katerih cilj je uresničitev dejavnejšega sodelovanja »Solidarnosti« pri preseganju gospodarske krize. Vedno bomo prisluhnili pripombam delavske struje sindikata »Solidarnost« in cenimo veliko življenjsko moč, ki jo mladi delavci v »Solidarnosti« dajejo sindikalnemu gibanju.

Črto razcepljenosti, po drugi strani, vidimo tam, kjer se dejavnost »Solidarnosti« kot sindikalne organizacije neha, začenja pa se dejavnost reakcionarnih skrajnih skupin, katerih cilj je pripisati »Solidarnosti« značaj politične stranke, ki nasprotuje socialistični državi. Takšen je cilj vpliva, ki ga imajo na celice solidarnosti KOR in vse druge poljske reakcionarne skupine. Boj proti takšnim težnjam je dolžnost članov PZDP, zlasti tistih, ki so hkrati tudi člani »Solidarnosti«.

Še naprej delujemo pod pritiskom velike nevarnosti, ki se je na nas zgrnila s katastrofalnim gospodarskim položajem. Sovražnik socializma in

njihovi zavezniki v središčih za podtalno dejavnost na Zahodu to izkoriščajo.

V naši deželi smo priče ostremu političnemu boju. Sovražniki socializma svoje upe grade na krizi. Mi želimo naše težave premagati, medtem ko jih oni žele izkoristiti in prav v tem je bistvo političnega razcepa. Pri tem so zgradili pravi mehanizem onemogočanja lokalnih organov oblasti, omejevanja delovanja organov, ki skrbe za javni red, ali pa se poslužujejo najrazličnejših oblik izsiljevanja ljudi, ki branijo načela socializma in politiko partije.

Nasprotniki socializma žele sindikate »Solidarnost« izkoristiti za cilje, ki nimajo nikakršne zveze z interesi delavcev. Naša partija se bo odločno bojevala proti takšnim težnjam. Dolžnost članov PZDP, ki so hkrati tudi člani »Solidarnosti«, je, da njeno dejavnost usmerjajo v skladu z značajem sindikata in da skrbe za njen socialistični lik.

Zavzemamo se za konstruktivno vlogo »Solidarnosti« v življenju naroda. To je tudi mogoče, če bodo delavci v »Solidarnosti« imeli dovolj volje da se osvobodijo sovražnih sil, katerih cilji presega neuzrušljiva načela našega sistema.

Pri opredeljevanju našega stališča do »Solidarnosti« smo upoštevali deklaracijo njenih ustanoviteljev, zapisane v statutu.

Na naše stališče do »Solidarnosti« pa je vplivala tudi praksa, ki spremlja dejavnost sindikata.

Vrsta razlogov je za našo zaskrbljenost. Orožje stavke se uporablja preveč nesmotrno. Vse več dejstev kaže na to, da si sindikati »Solidarnost« samovoljno pripisujejo pravico odločati o kadrih v državnem vodstvu. Vrsta publikacij sindikata je usmerjenih proti načelom našega sistema, našim zavezništvom in partiji. »Solidarnost« se je poskušala vmešati tudi v volitve znotraj partije.

Vse to je v nasprotju s statutom »Solidarnosti« kot sindikalne organizacije. Tudi program »Solidarnosti« izziva številne zadržke. Vsebuje stališča o vrsti vprašanj, ki jih statut »Solidarnosti« sicer ne opredeljuje kot področje njenega delovanja.

Pred dnevi se je v obtoku znašel tako imenovani družbeni Osnutek zakona o podjetjih, ki ga je pripravila »Solidarnost«. V njem se zavzema za odpravo splošne družbene lastnine v prid zgolj skupinski lastnini in nasprotuje vladnemu osnutku zakona o podjetjih in delavskem samoupravljanju. Začela je vzpodbujati k samovoljnemu ustanavljanju samoupravnih celic »Solidarnosti« in tako imenovanih družbenih podjetij. Težnja prevzeti gospodarsko oblast je očitna. Odločno obsojamo to kampanjo. Znova potrjujemo osrednjo usmeritev, poudarjeno v osnutku Zakona o samoupravi in podjetjih, ki ga prav zdaj proučuje poljski Sejem.

Izdelali smo konkretne predloge zakona s ciljem, da znova vzpostavimo resnično samoupravo delavcev v podjetjih, in le o njih je moč razpravljati, medtem ko teza o skupinski lastnini pomeni demagoški pristop, uperjen proti temeljem našega sistema...

In kako strniti glavne sklepe?

1. Osnovni sklep je: Sklenimo kongres kot enotna partija, partija, ki je znova rojena v marksizmu in leninizmu ter okrepljena z demokracijo in centralizmom. Ostanimo partija družbenega sporazuma v imenu socialistične obnove, a hkrati partija političnega boja proti sovražnikom socializma, proti kontrarevoluciji, proti anarhiji, partija boja za narodno rešitev.

2. Nujno moramo izboljšati preskrbljenost tržišča in olajšati vsakodnevne težave pri nakupih. Storimo vse, da bomo olajšali delo ženam, ki nosijo glavno breme družinskega življenja. Organizacije žena, tudi Liga zaslužnih žena nas opozarjajo na to. Ob tem je temeljita gospodarska reforma naša temeljna potreba. Prvenstveni cilj je še vedno pospešiti razvoj kmetijstva v skladu s kaj preprostim geslom: Poljska se mora nahraniti sama.

3. Sprejmimo usmeritev k utrjevanju moči naše dežele, da bi še bolj lahko služil temeljnim interesom ljudstva. Ugled in zaupanje bomo dosegli in utrdili z demokratično oblastjo – s spoštovanjem zakonov in s prizadevnim vsakdanjim delom. Ponovimo še enkrat: demokracija ni nekaj, kar oblast nudi družbi, temveč je velika in naraščajoča potreba socializma. Poskrbimo za dostojanstvo, ubranost demokracije in družbeno disciplino.

4. Zaščitimo v najtežjem obdobju krize življenjske pogoje ljudi z najnižjimi dohodki in družine z veliko otrok. Družbena pravičnost bo ostala najvišje načelo našega programa in našega delovanja.

5. Znanost, kultura in zdravstvo morajo biti v ospredju našega programa in delovanja. Naj mlada generacija na ta način pridobi temeljne vrednote na poti v neodvisno življenje. Vse za mlade – to je naloga družbe. Vse za državo – to je naloga mladine.

Naj se mlade generacije izobražujejo v najboljših tradicijah naših prednikov, naj mladinske organizacije vpeljejo nove vrednote v življenje, naj gibanja in preobrazbe vseh generacij, ki tvorijo narod in Poljsko, tečejo skladno in sporazumno.

6. Poljska je v težavah, ustanovimo trajno zvezo vseh sil razuma in državljske odgovornosti, da bi rešili narod in državo pred kaosom in zlomom njenih moči. Naj skrb in delo za Poljsko združijo vse rodoljube – danes kot tudi v prihodnje.

7. Vrnimo Poljski močan in spoštovan položaj med drugimi državami, ki se bore za mir. Okrepimo zaupanje, ki ga ima naša država med zavezniki v socialistični skupnosti, utrdimo za vedno poljsko prijateljstvo in sodelovanje s Sovjetsko zvezo.

To bodo smernice našega delovanja.

Varšava, 13. julij (PAP)

V poročilu Centralne komisije za partijski nadzor je rečeno, da je v obdobju od 1971. do junija 1980. v partijo vstopilo več kot 1,560.000 kandidatov, kar je zelo veliko povečanje članstva. Skupaj s hkratnim nezadostnim povečanjem dejavnosti mnogih osnovnih partijskih organizacij, s podcenjevanjem vse številnejšega izstopanja delavcev in kmetov iz partijskih vrst in z malomarnostjo pri ideološkem in izobraževalnem delu, je to moralo negativno vplivati na moč in kohezijo partije. Več kot 500.000 ljudi, predvsem delavcev in kmetov, je v tem obdobju izstopilo iz partije.

Ideološka popustljivost do tako imenovanega »sodobnega načina življenja«, ki mu je podlegel del vodilnih kadrov, je privedla do zanemarjanja etičnih in moralnih načel. Zunanji izraz te težnje je bila med drugim želja po hitrem pridobivanju dobrin. Takšno ravnanje je bilo okrepljeno tudi z nepravilnostmi v sistemu cen, plač, premij in zaslužkov, ki ni bil vedno v skladu z delom ljudi na določenih položajih in v določenih poklicih; velik delež k temu so prispevale tudi napake finančne politike.

Veliko moralno škodo je partiji prizadejal tudi sistem favoriziranja, pretirane podrejenosti nadrejenim in težnja »pridobiti dober in miren položaj«, včasih pa to isto tudi za člane družine – favoriziranje v organiziranju uslug za prijatelje, vstopanje v najrazličnejše klane, premeščanje nesposobnih ljudi na druge podobne, če ne celo na boljše in odgovornejše položaje, vsekakor pa na položaje, na katerih so ohranili isto plačo.

V obdobju od 1971. do 1980. leta so osnovne partijske organizacije, partijski komiteji in komisije za partijski nadzor iz partije izključile več kot 58.000 ljudi, vključno tudi 1566 vodij podjetij in ustanov.

Več kot 40% jih je bilo izključenih zaradi najrazličnejših zlorab, okoriščali so se s svojim položajem za pridobivanje osebnih koristi, niso spoštovali osnovnih načel dobrega upravljanja ali pa so potvarjali podatke o uresničevanju proizvodnih planov, pogosto zato, da bi dobili premije, ki jih niso zaslužili...

Od VI. plenuma Centralnega komiteja do 10. junija 1981. so Centralna kot tudi lokalne partijske nadzorne komisije proučile obtožbe proti članom partije, češ da so zlorabljali položaj za osebne koristi. Te obtožbe so bile izrečene v več kot 16.000 pismih, pritožbah, anonimnih pismih in na druge načine. Komisije so ugotovile, da so bile obtožbe proti 4.990 ljudem v celoti ali delno upravičene, medtem ko so bile obtožbe proti 11.104 ljudem, kot je pokazala preiskava, povsem neutemeljene.

Ti podatki ne pričajo le o neupravičenosti in netočnosti široko razširjenega mnenja o vsesplošni nemorali najvišjih partijskih kadrov, temveč tudi o namernih klevetah proti njim.

Komisije za partijski nadzor so ob kaznih za tudi relativno majhne napake moralnega značaja, v pogovorih opomnile še več kot 9.800 ljudi.

V obdobju po VI. plenumu so komisije za partijski nadzor tako opravile pomembno delo, da bi očistile partijo tistih, ki so prekršili norme znotraj partijskega življenja in etična načela.

Centralna partijska nadzorna komisija zdaj ob koncu svojega mandata in glede na izkušnje pridobljene v preteklem obdobju predvsem v naslednjem vidi nevarnosti za partijo in socialistično Poljsko:

- v slabljenju ideoloških osnov partije zaradi česar grozi nevarnost odklona od temeljnih načel marksizma-leninizma tako v teoriji kot v praksi;

- v odstranjevanju socialistične vsebine iz dejavnosti državnih in samoupravnih ustanov, kot tudi v destabilizaciji, ki jo izzivajo protisocialistične sile v družbeno-gospodarskem življenju dežele;

- v slabljenju organov socialistične države, socialistične discipline, zaradi česar državi grozita kaos in anarhija;

- v napadu na sam obstoj naše države, ki temelji na naših zavezništvih in prijateljstvu s Sovjetsko Zvezo.

Vsaki od teh nevarnosti se morajo odločno zoperstaviti vse partijske organizacije in oblasti, vključno s komisijo za partijski nadzor ...

Iz sklepov Komisij kongresa PZDP

Varšava, 18. julij (PAP)

Šestnajst delovnih skupin, ki jih je ustanovil IX. izredni kongres PZDP, so končale svoje maratonske razprave, ki so bistven in sestavni del kongresa.

V razpravi, ki je potekala v četrtek, petek in v soboto je sodelovalo nekaj sto delegatov in gostov, med njimi tudi politični in gospodarski delavci, znanstveniki, predavatelji, doktorji in umetniki.

Delovna skupina 1 – ideološka in organizacijska enotnost PZDP, vodilna vloga PZDP v boju za socialistično obnovo:

Govorniki so odkrito zahtevali, da se partija osvobodi antagonizma, toliko prej danes, ko je ogrožena njena enotnost. Nujni so odkriti pogovori in izmenjava mnenj, na ta način pa je potrebno tudi usklajevati skupna stališča. Poudarjali so, da je partijski aparat v zadnjem času na vseh ravneh ostro kritiziran in da mora opustiti administrativno-birokratski način dela. Člani te skupine menijo, da je bil eden od vzrokov večkratnih notranjih partijskih kriz dejstvo, da je bilo vodstvo PZDP izven nadzora širokih množic članov PZDP.

Odločno je treba končati s prakso kulta osebnosti prvega sekretarja CK PZDP...

Delovna skupina 3 – Vprašanja socialistične demokracije in samouprave, krepitev vladavine zakonov in socialistične države:

Podanih je čez sto predlogov. Zadevajo povečanje vpliva Sejma na planiranje in proračun, splošno obnovo sistema državnega nadzora, oblikovanje novih volilnih predpisov, ustrezna posvetovanja o kandidatih za poslance Sejma in za svetnike ter povečanje njihove odgovornosti do tistih, ki so jih izvolili. Poudarjeno je, da je Fronto narodne enotnosti potrebno spremeniti v forum, na katerem se bo javno razpravljalo o predlogih za reševanje bistvenih družbenih vprašanj in ki bo tako predstavljal politično zagotovilo za uresničitev programa in sporazuma. Podano je veliko število predlogov, kako povečati spoštovanje zakonskih predpisov in zaupanje javnosti v državne organe, ki po teh zakonih ravna...

Delovna skupina 6 – Gospodarska politika ljudske Poljske, možnosti za gospodarsko reformo:

Razpravljali so skoraj vsi člani skupine. Poudarili so ogromen pomen vodilne vloge PZDP v gospodarstvu. Toda način delitve teh funkcij se mora prilagoditi spremembam v načinu gospodarskega življenja.

Skupina meni, da je gospodarska reforma nujen pogoj za ozdravitev gospodarstva. Njena čimprejšnja in radikalna uresničitev lahko pomaga premagati krizo. Sedanji predlog reforme je zrelejši od prejšnjih. Predlagano je, da kongres obveže poslance v Sejmu, da se zavzemajo za sprejem zakona o samoupravljanju v podjetjih.

Z razumevanjem je sprejet vladni predlog programa za preseganje krize in za stabilizacijo gospodarstva. Skupina je poudarila tudi nujnost reforme cen, ki mora biti tesno povezana s sistemom kompenzacije.

Delovna skupina 7 – Razvoj tržne proizvodnje, uravnoteženje tržišča:

Partiji bo težko znova doseči vpliv na družbeno-politične procese, če ne bo uspela nadzirati tržišča. Nujna je takojšnja reforma cen. Toda temelj za izboljšanje je sprememba gospodarske strukture. Cilj je povečati delež tržne proizvodnje. Osnovna naloga danes je zagotoviti preskrbo z najnujnejšim blagom, predvsem s hrano, pa tudi s cigaretami, milom, pralnimi praški in drugim. Delegati so kritizirali nenadzorovano širjenje sistema racioniranja. Uresničevanje gospodarske reforme mora prispevati k temu, da se bo naše gospodarstvo usmerilo k tržišču...

Delovna skupina 10 – Delovna skupina za vprašanja vasi, kmetijstva in prehranske industrije:

Skupina, v kateri je skoraj 250 delegatov, je soglasno poudarila, da je nujno povečati pridelek hrane in izboljšati preskrbo s hrano v državi. To je najpomembnejša naloga tako zdaj kot v prihodnje, izpeljati pa jo bo moč le, če se bosta za to skupno prizadevala tako kmetijstvo kot tudi vse državno gospodarstvo. Drugi predpogoj je zagotoviti, da bo kmetijstvo rentabilno. V resoluciji, ki so jo sprejeli, delegati menijo, da je tako vaškemu kot mestnemu prebivalstvu treba omogočiti enakovreden dostop do dosežkov civilizacije in izenačiti standard na podlagi družbeno priznane povečanja učinkovitosti dela.

Delovna skupina 11 – za izobraževanje in narodno kulturo:

Zaradi dolgoletnega zanemarjanja in nezadostnega angažiranja sta tudi izobraževanje in kultura v ogromnih težavah. Njuni dohodki so najpogosteje pod pritiskom zmanjševanja proračuna in ukrepov v gospodarstvu, ker domnevno predstavljajo, da je to neproduktivno področje dejavnosti. Resnica pa je, da tudi izobraževanje in kultura opredeljujeta kvaliteto življenja in da vzpodbujata človeka k dejavnosti. Udeleženci v tej skupini menijo, da je nujna naloga na področju materialnih temeljev kulturnega razvoja, prevladati dramatično stanje v proizvodnji knjig, filmov in plošč. Storiti je treba vse, da bi premagali sedanjo krizo poljske knjige. Pri tem morajo vso prednost imeti šolski učbeniki in obvezno berilo...

Delovna skupina 14 – za odnose med partijo in sindikati:

Bistvo razprave je bilo stališče članov partije do dela in programa »Solidarnosti« kot tudi perspektive in možnosti za vzpostavitev stikov na vseh ravneh med partijskimi organizacijami in oblastmi in sindikati. Predsedujoči Mječeslav Rakovski se je strinjal s tistimi udeleženci v razpravi, ki so govorili o dobrem sodelovanju s »Solidarnostjo« v tovarnah, je pa tudi dejal, da je z vodstvom sindikata na regionalni ali centralni ravni dosti težje sodelovati. To pa zato, ker se na tej ravni v sindikatu pojavljajo politične težnje, ki so pogosto obarvane protikomunistično. V resoluciji, ki jo je sprejela ta skupina, je rečeno, da so sindikati pomemben člen v delovanju socialistične demokracije. Partija izraža pripravljenost, da sodeluje s celotnim sindikalnim gibanjem, to pa mora delovati v skladu z Ustavo ljudske Poljske in s statuti sindikatov, v prihodnje pa tudi v skladu s sindikalnimi zakoni...

KP Španije in kriza identitete evrokomunizma

(Ob X. kongresu PCE-KPŠ in po njem)

»Na tem X. kongresu se KP Španije nahaja na razpotju. Odločali bomo namreč o njeni prihodnosti in možnosti, kako naj srednjeročno postane stranka upoštevanja vredne volilne teže, ki bo lahko zavzemala vse pomembnejše mesto v okviru levice in domačega političnega prostora nasploh; prav tako pa bomo odločali o možnosti njenega razpada, in sicer z nastankom dogmatične sekte na eni ter prehodom v neko drugo stranko po drugi strani. Razpad partije pa lahko povzroči dvoje: bodisi težnja po uvrščanju v enega od velikih blokov, ki privlači s svojo silo in abstraktnim ideologiziranjem, ali pa t.i. *sindrom Mitterand* – slednji z drugimi besedami pomeni razmišljanje o tem, da je KP zgodovinsko zastarel instrument.«¹

S temi, precej nepitijskimi besedami je generalni sekretar KP Španije pred delegati na X. kongresu KPŠ² julija v Madridu orisal temeljne dileme partije španskih komunistov. Njegove besede in potek samega kongresa pa so v veliki meri izraz dogajanja znotraj španske partije, njenih težav in – če hočemo – globoke krize, katere znaki so začeli postajati vse očitnejši pred nekako manj kot letom dni.

I. SIMPTOMI KRIZE IN RADIOGRAFIJA NEKE PARTIJE

Prve javne in odmevne kritike na račun vodstva je namreč izrazil (sedaj bivši)³ poslanec KPŠ, namestnik madridskega župana in poznani polit-ekonom Ramón Tamames⁴, novembra lani. Njegovi očitki so zadevali predvsem zastarelost partijskega ustroja, totalitarno prakso odločanja najožjega vodstva z generalnim sekretarjem Santiagom Carrillom na čelu. Nastop mednarodno priznanega ekonomista in predstavnika evrokomunizma je dejansko sprožil precej hrupa in obenem obudil zanimanje za »tihi« odhod (prav tako bivšega) poslanca in člana CK KPŠ Eugenia Triana iz partijskih vrst, osebne polemike pa so prvič spremljali podatki o

¹ Citirano iz: Informe del Comité Central, Mundo Obrero, 28. 7. 1981., str. 40.

² X. kongres KPŠ je potekal v Madridu od 28. do 31. julija letos.

^{3,4} Ramón Tamames je dokončno izstopil iz KPŠ maja letos. Med znanimi deli Tamamesa velja omeniti predvsem knjigo *Adonde vas, España?*, Ed. Planeta, Barcelona 1976 in *Introducción a la economía española*, Alianza Editorial, Madrid 1967. Najnovejši prikaz polit-ekonomske slike Španije pa je Tamames podal v delu *El futuro y la nación*, Ediciones Grijalbo, Barcelona 1981.

množičnem osipu članstva, ki naj bi ga partija doživela v zadnjih treh letih (domnevno od 40.000 do 60.000 članov od skupnega števila približno 200.000 članov, kolikor naj bi jih bilo v decembru 1977).

V podobnem, vendar manj osebnem tonu in v pisani obliki je nekaj mesecev kasneje – maja – sledil t. i. »Manifest 25%«, v katerem je skupina vidnih predstavnikov in intelektualcev znotraj KPŠ (med njimi tudi Manuel Azcarate⁵ in poslanka KPŠ iz Valencie Pilar Brabo) neposredno obtožila ožje partijsko vodstvo zaradi njegove »politike od zgoraj navzdol« ter vodstvenim strukturam partije očitala, da nimajo nikakršnega stališča do množičnih gibanj, kakršna so npr. ekologično, feministično in druga, da znotraj partije vlada centralizem odločanja, ki ga spremlja dušenje vsake kritike in de facto odklonilen odnos do intelektualcev. Julija – le nekaj dni pred kongresom – pa je ta tako imenovana »kritična« struja še hrupneje opozorila nase na partijski konferenci Velikega Madrida, ko je velik del delegatov zahteval, naj vodstvo prizna obstoj »mnenjskih struj« (corrientes de opinión) znotraj partije, obenem pa dopusti izražanje stališč, ki naj bi jih zastopale posamezne struje ter njihovo proporcionalno zastopanje v vseh vodstvenih strukturah.

Ožje vodstvo KP Španije se je torej pred X. kongresom soočilo s kritikami, katerih skupni imenovalec je bila zahteva po »notranji demokratizaciji«. Skupni imenovalec za strujo – nosilko takšnih zahtev – pa je vse bolj postajala oznaka »evrokomunisti za prenavo« (eurocomunistas renovadores), precej močna podstruja znotraj te pa naj bi bila skupina t. i. federalistov (federalistas), t. j. predstavnikov »nacionalnih« pokrajinskih partij, npr. KP Baskije in KP Galicije, ki so v okviru »demokratizacije« partije zahtevali – in zahtevajo – večjo stopnjo avtonomnosti in po možnosti njeno federalizacijo.

Takšne in podobne kritike so španska sredstva obveščanja mnogokrat označevala kot napad na vodstvo partije »z desne«, kar pa naj ne bi služilo toliko kot ideološka kvalifikacija teh kritik (»desnost« takšnih kritik je dejansko nadvse vprašljiva, če ne povsem deplasirana) kot razložek glede na povsem drugače obarvane očitke v zvezi z napadi »z leve«. Nastope »evrokomunistov za prenavo« so namreč ves čas spremljale tudi kritične ocene vodstva, kot npr. ti dve, da partija doživlja nazadovanje zaradi kompromisarskih stališč do vlade, in da je kriza znotraj KPŠ plod odstopanja od revolucionarnih marksističnih-leninističnih načel ter pomanjkanja revolucionarne akcije ipd. Do nadvse odprtega soočenja osrednjega vodstva KPŠ in zastopnikov takšnih – recimo levih – kritik pa je prišlo med potekom V. kongresa PSUC⁶ (Združene katalonske socialistične partije) januarja letos, ko je del delegatov obsodil negativno stališče

⁵ Glej: V Španiji je Danes vakuum oblasti (Intervju z Manuelom Azcaratejem, avtor Bojan Grobovšek), sob. priloga Dela, 27. 12. 1980.

⁶ Statut KP Španije določa PSUC status avtonomne partije, »ki jo združuje s KPŠ popolno ideološko soglasje in dogovori o priznavanju enakih marksističnih načel, enake politične linije in enake organizacijske metode« (Člen 42 Statuta KPŠ).

NEKATERI PODATKI O KONGRESU IN ČLANSTVU KP ŠPANIJE:

1. Rezultati pomembnejših glasovanj na X. kongresu KP Španije (glasovi v %):

	za	proti	vzdržani
Glasovanje o poročilu CK	68	6	26
Glasovanje o tezi VII (KPS – ustroj organov in direkcija)	62	26	12
Glasovanje o statutih	77	12	11

2. Poklicna struktura delegatov na X. kongresu KPS, število članstva in volilni rezultati na parlamentarnih volitvah marca 1979:

Skupno število delegatov	1.095
Industrijski delavci	33,1%
Kmetijski delavci	3,8%
Kmetje	2,1%
Zaposleni v terciarni dejavnosti	0,4%
Gospodinje	0,6%
Uslužbenci	14,9%
Študenti	1,3%
Intelektualci in svobodni poklici*	39,4%
Drugi	2,9%
Število članov aprila 1978	201.740
Število članov julija 1981**	162.442
Volilni rezultati na parlamentarnih volitvah marca 1979***	10,7%

Vir: Información oficial del PCE; povzeto po *Cambio* 16, N° 507/17-8-81

* Med intelektualce naj bi uvrščali tiste, ki ne sodijo med svobodne poklice, vendar so končali visoko šolo.

** Med sedanje člane uradno štejejo tudi tiste, ki še niso uradno izstopili iz KPS, vendar pa niso več aktivni člani, teh pa naj bi bilo okrog 60.000.

*** KPS in PSUC.

3. Poklicna struktura volivcev KPS na parlamentarnih volitvah marca 1979:

Kmečki delavci	10%
KV delavci	32%
Nekvalificirani delavci	18%
Nižji uslužbenci in preddelavci	15%
Srednji uslužbenci in srednji tehnični kader	15%
Srednji državni uslužbenci	2%
Višji državni uslužbenci	2%
Podjetniki in vodilni kadri v podjetjih	2%
Ostalo	3%

Vir: Informe FOESSA, povzeto po *Cambio* 16, N 504/27-7-81

osrednjega vodstva do sovjetske zunanje politike, še posebno do posega v Afganistan. Epilog na tem kongresu pa je bil večinski glas⁷ delegatov za črtanje »evrokomunizma« iz programske resolucije PSUC, čemur sta sledila odstopa dotedanjega generalnega sekretarja in predsednika kata-

⁷ Amandma za ukinitve besede »evrokomunizem« v tezah PSUC je bil sprejet s 434 glasovi za, 259 proti in 21 vzdržanimi.

lonskih komunistov Antonia Gutiérreza Diaza in Gregoria Lopeza Raimunda.⁸

V okviru t. i. ofenzive »z leve« to ni ostal izoliran primer. Do podobnih neskladij s partijskim vodstvom je prišlo, denimo, na II. Federalnem kongresu Comisiones Obreras (Delavskih komisij ali poenostavljeno – komunistične sindikalne centrale). »Katalonski upor«⁹ pa je vendarle ostal v ospredju pozornosti kot očiten primer takšnih teženj, ne nazadnje zaradi pomembnosti PSUC znotraj španskega komunističnega gibanja in katalonskega političnega prostora.¹⁰ Obenem pa so trenja znotraj PSUC nekako orisala sestavo »leve« opozicije osrednjemu vodstvu oziroma njeni podstruji, t. j. t. i. »leninistično«, ki naj bi se ogrevala za večjo revolucionarno akcijo in odklanjala vsako kompromisno stališče partijskega vodstva v zvezi s socialno ter ekonomsko politiko, in pa t. i. »afgansko« ali »prosovjetsko«, ki naj bi dodatno zagovarjala načela socialističnega internacionalizma á la KP SZ ter zahtevala ponovno zbližanje KPŠ s partijami vzhodne Evrope.

II. KONGRES ODPRTE DEBATE IN POLEMİK

Poraz ortodoksno-dogmatične struje

Po vsem tem dejansko ne preseneča, da je X. kongres obravnaval predvsem dogajanja znotraj partije, značilna zanj pa je bila tudi skorajda popolna javnost ob odprtosti do medijev. Zadnje – ob pomanjkanju vsakršne liturgije – lahko torej uvrstimo med novosti, ki ne sodijo v tradicionalno prakso večine komunističnih partij.

Glede na druge novosti oziroma razmerje sil in moči, ki naj bi se pokazalo, pa kongres ni potrdil pričakovanega scenarija o napadu, ki naj bi ga uradna struja doživela tako z leve kot z desne. Nastopov predstavnikov dogmatične struje oziroma predstavnikov tistih, ki v celoti zavračajo evrokomunizem, njegovo strategijo in njegove programske smernice, tokrat skorajda ni bilo. Proti sprejetju poročila CK, kar obenem pomeni proti evrokomunistični strateški zasnovi, je namreč glasovalo le 6% delegatov. Ti naj bi bili po oceni opazovalcev predstavniki »afganskega« krila znotraj struje, torej krila, ki se nagiba k ortodoksno-dogmatičnemu pojmovanju partije in njenega programa. Poraz te struje – oziroma, vzroke, da na tem kongresu ni bilo več predstavnikov takšnih teženj, pa verjetno lahko najdemo v okoliščinah, kakršne so, npr., poskus državnega udara februarja letos in volilni rezultati KPF. Posredno ali neposredno naj

⁸ Analizo dogajanja znotraj PSUC sta podala G. Lopez Raimundo in A. Gutierrez Diaz v zbirki člankov »El PSUC y el eurocomunismo« (entrevistas y selecciones de textos por Manuel Campo Vidal), Ediciones Grijalbo, Barcelona 1981.

⁹ Do popravka v smislu ponovne vstavitve besede evrokomunizem v programsko resolucijo PSUC je prišlo junija letos na IV. narodni konferenci te partije.

¹⁰ Na zadnjih pokrajinskih volitvah v Kataloniji je PSUC marca lani dosegel 19% glasov t. j. bistveno več kot so poprečni volilni uspehi KPŠ.

bi namreč poraz KPF pokazal na pravilnost evrokomunistične usmeritve, ki išče povezave z vsemi demokratičnimi silami ter odklanja sovjetski model socializma (in sovjetsko zunanjo politiko) oziroma to, da volilni neuspeh KPF lahko v veliki meri pripišemo odstopanju od evrokomunizma, »tejerazo« (poskus državnega udara februarja letos) pa – glede na trajajočo ranljivost institucij španske parlamentarne demokracije – pravilnost namere ustvariti politiko sodelovanja z vsemi silami, ki se bore proti tej ranljivosti; »tejerazo« oziroma ranljivost španskih demokratičnih institucij pa naj bi obenem potrdila, da so kompromisna stališča vodstva KPŠ, npr. podpis socialnega pakta¹¹ cena, ki naj bi jo KPŠ plačevala zaradi borbe proti izolaciji in za ohranitev parlamentarne demokracije.

Evro proti Evro

Analiza kompleksnosti španskega političnega položaja in nizanje tehtnih utemeljitev za to ali ono taktično odločitev vodstva v zadnjih letih sta v poročilu centralnega komiteja nasploh zavzemala osrednje mesto. Iz poročila pa je bila prav tako razvidna ocena, da so vzroki za osip članstva in zgubljanje pozicij KPŠ na račun rastoče popularnosti socialistov predvsem »zunanji« in »objektivni«. Ravno tovrstne ugotovitve pa so bile povod za kritične nastope »evrokomunistov za prenavo«, katerih stališča je na kongresu zastopala približno četrtnina delegatov (26%). Svoje načelno strinjanje s programsko zasnovo na temelju evrokomunističnih smernic, toda tudi razhajanje z deli uvodnega referata, so zato predstavniki te struje izrazili s tem, da so se pri glasovanju vzdržali. Ost njihovih očitkov v zvezi z referatom generalnega sekretarja Santiaga Carrilla pa je tičala v ugotovitvi, da je bil v zvezi z vzroki za nazadovanje partije, poudarek predvsem na zunanjih okoliščinah, ter »da je bila samokritika najvišjega vodstva opravljena mimogrede«.

Referat Santiaga Carrilla je dejansko vseboval tudi samokritični del; v njem so bile povzete nekatere ugotovitve, ki so bile že zapisane v »Manifestu 253« ter tiste, ki so jih izrekli »evrokomunisti za prenavo« pred kongresom in med njim. Res pa je, da je uvodni referat prikazal »notranje« vzroke, npr. ukinitvev organiziranja po poklicnih skupinah,¹² zanemarjanje množičnih gibanj ter prevelik poudarek na politiki od »zgoraj navzdol«, kot vzroke manjše teže. Trditve »evrokomunistov za prenavo« pa so se zlivale ravno v obratni trditvi, in sicer, da je vzroke za osip partijskega članstva in krizo partije iskati v pomanjkanju notranje demokracije, v protislovju med evrokomunizmom »navzven« oziroma

¹¹ Socialni pakt – oziroma sporazum med vlado, združenjem delodajalcev ter sindikalnima centralama UGT ter Comisiones Obreras so podpisali junija letos v Madridu. Pakt med drugim določa uveljavitev nekaterih doslej neveljavljenih socialnih beneficij ter okvirno povečanje mezd v letu 1982. Vodstvo KPŠ in Comisiones Obreras pa sta bila ob podpisu sporazuma deležna precejšnje kritike dela sindikalne baze, ki jima je očitalo »kompromisarstvo«.

¹² Po načelu poklicno sorodnih skupin je bila KPŠ organizirana v ilegali v zadnjem obdobju frankistične diktature. Poklicna združenja (asociaciones profesionales), ki so združevala predvsem intelektualce, so bila po direktivi ožjega vodstva KPŠ ukinjena kmalu po legalizaciji.

sprejetje načel evrokomunizma, kar zadeva celotni družbenopolitični kontekst na eni ter v zavračanju demokratičnih načel evrokomunizma znotraj same partije na drugi strani in pa v zastarelosti (beri piramidalnosti) partijskih struktur. Ali, z drugimi besedami, kot je poudaril predstavnik evrokomunistov za prenavo in sekretar KP Baskije Roberto Lertxundi: »... Na IX. kongresu (aprila 1978, op. p.) smo se večinsko opredelili za evrokomunizem, vendar to ni dovolj. Partija je za tem nazadovala, to pa zato, ker nismo napredovali v smislu ustvarjanja partije novega tipa. Govoriti o evrokomunizmu torej ni dovolj, razmišljati moramo o tem, kako spremeniti partijo po organizacijski strukturi, demokratizacija partije pa pomeni tudi njeno decentralizacijo...«¹³

Neskladje med demokratičnimi načeli evrokomunizma kot strategije ter vztrajanjem pri starih obrazcih centralizma znotraj partije pa je v svojem nastopu orisal tudi »renovador« Francisco Perez Royo z besedami, da je za uvodno poročilo generalnega sekretarja značilna razdeljenost na dva dela, na evrokomunistični del, kar zadeva poudarjanje strateške usmeritve partije in dokaj medlo – pa vendar – samokritiko delovanja vodstva v zadnjih letih in pa na del, za katerega naj bi bila značilna retorika in duh, ki je preveval partijo pred XX. kongresom KP SZ.

Zadnja pripomba je zadevala verjetno najbolj žgočo točko debate, tj. vprašanje formaliziranja mnenjskih struj. Soočali sta se namreč dve trditvi, in sicer »evrokomunistična za prenavo«, da priznavanje »mnenjskih struj« ne pomeni ničesar drugega kot priznavanje različnosti mnenj, ter da bi formalno priznavanje struj pomenilo vzvod za demokratizacijo odločanja. (»Različnost v mnenjih ne sme pomeniti herezije«, je izjavil Roberto Lertxundi.) Prav tako pa naj bi formaliziranje mnenjskih struj preprečevalo, da bi direktive, ki prihajajo od zgoraj, izvajali avtomatično, brez poprejšnjih širših posvetovanj.

Ravno na tovrstne ugotovitve in predloge je bila rekreacija »uradne evrokomunistične« struje še posebno ostra in žolčna, temeljila pa je na enačenju »mnenjskih struj« s frakcijami in strujami, ki obstajajo v meščanskih strankah. Obenem pa naj bi to, po mnenju »uradne struje«, vodilo do avtomatične ukinitve demokratičnega centralizma ter do spremembe partije v socialnodemokratsko stranko. Na osnovi odklonilnega stališča do predloga za formaliziranje »mnenjskih struj« pa so se predstavniki »evrokomunistov za prenavo« odločili za glasovanje proti VII. programski tezi in predlaganemu statutu.

EPILOG IN SKLEPNE UGOTOVITVE

Adónde vas, PCE? (Quo vadis, KPŠ?)

»Uradni evrokomunisti« in »evrokomunisti za prenavo« na X. kongresu skratka niso prišli do skupnega jezika. Položaj znotraj KPŠ pa ostaja

¹³ Citirano po Mundo Obrero, Suplemento Nº 3, X. Congreso, str. 6.

fluiden in odprt, saj X. kongres, kjer so se polemike – vsaj navidezno – vrtele v začaranem krogu, razen večinske opredelitve za evrokomunizem ni prinesel kakšnih trdnih ugotovitev in sklepov.

Obenem pa drži, da se konec julija v Madridu ni potrdila teza nekaterih, da bo X. kongres KPŠ nekakšen zadnji akt v agoniji te partije, ter da bo takoj po kongresu sledil množičen odhod predstavnikov in pristašev struje »evrokomunistov za prenavo«. Kako bodo stvari potekale v tej smeri, bo – prej kratkoročno kot srednjeročno – v veliki meri odvisno od obljub ožjega vodstva – s Santiagom Carrillom na čelu – da bo odslej znotraj partije vladala večja strpnost do kritik, prav tako pa tudi od tega, v kolikšni meri bo prišlo do uresničitve nekaterih organizacijsko vsebinskih sprememb ter kakšni bodo njihovi učinki.

Takih vsebinsko organizacijskih sprememb je nekaj in segajo od odločitve o ponovnem uvajanju »poklicnih združenj« – kar so zahtevali predvsem intelektualci – do resolucije o intenzivnejšem delu v bazi in dopuščanju večjega manevrskega prostora nižjim kadrom. Samo organizacijsko učinkovitost, obenem pa demokratizacijo odločitev najožjega vodstva pa naj bi po sklepih X. kongresa omogočili dve spremembi: zmanjšanje števila članov CK od 160 na 104 ter uvedba namestništva (dveh namestnikov)¹⁴ generalnega sekretarja. To naj bi med drugim omejilo primere nepotizma in favoriziranja »veteranov« oziroma otežilo njihovo skoraj avtomatično vključevanje v CK, obstoj dveh namestnikov generalnega sekretarja pa naj bi de facto omejilo opolnomočja generalnega sekretarja.

Ravno omenjene »obljube« in spremembe so zbudile in še vedno zbujajo – delni optimizem nekaterih »evrokomunistov za prenavo«. Omenimo pa lahko, da je tovrsten optimizem vendarle obremenjen tudi s skepso, kajti mnogih bistvenih vprašanj, kakršno je npr. decentralizacija oziroma vprašanje odnosa med osrednjim vodstvom in vodstvi pokrajinsko-nacionalnih partij, kot sta npr. KP Baskije in KP Galicije, se delegati niso dotaknili. Ali bolje: v tem smislu ni prišlo do nikakršnih sprememb. Rezultat tega so v zadnjih tednih vse intenzivnejša pogajanja večjega dela KP Baskije o njeni združitvi oziroma prestopu k levo-nacionalnem bloku E. I. A.¹⁵

Nadaljnje dvome o možnosti sožitja med »uradnim evrokomunizmom« ter »evrokomunizmom za prenavo« pa vsiljuje dejstvo o nesorazmernem predstavnštvu »evrokomunistov za prenavo« v najvišjih telesih KPŠ: v CK le okrog 15%, v izvršnem komiteju štirje predstavniki med 24 člani, med enajstimi člani sekretariata pa sploh ni nobenega.

¹⁴ Prvi namestnik generalnega sekretarja KPŠ je po sklepu, starem mesec dni, Nicolas Sartorius, drugi generalni sekretar, ki naj bi bil izključno zadolžen za finančne zadeve, pa je J. Pulido Ballesterros.

¹⁵ E. I. A. ali EE (Euskadiko Ezkerra – Baskovska levica) velja za politično predstavnico zmernega, tj. vojaško-političnega krila ETE.

»Adónde vas, eurocomunismo«? (Quo vadis, eurokomunizem?)

Kratkoročni razvoj KPŠ oziroma razplet nasprotij med »uradnimi evrokomunisti« ter »evrokomunisti za obnovo« je torej odvisen od vsega navedenega in seveda od nadaljnjega razvoja španskega političnega položaja.

Umestno pa je tudi vprašanje o njenem srednjeročnem razvoju in bodočnosti, torej bodočnosti KPŠ kot evrokomunistične partije *par excellence*.

Pri iskanju odgovorov na takšna vprašanja moramo seveda preseči sama dogajanja na njenem X. kongresu in jih opredeliti kot delni izraz mozaika neke evrokomunistične partije.

Kajti res je sicer, da težave španske KP lahko iščemo in najdemo v značilnostih njenega zgodovinskega razvoja oziroma in, npr., v neprilagojenosti dela starejših kadrov novim razmeram ter njihovi obremenjenosti s tistim, kar »evrokomunisti za prenavo« opredeljujejo kot »kominternska miselnost in metode dela«. Del sedanjih težav v KPŠ pa prav tako lahko pripišemo sami težavnosti španskega političnega položaja v zadnjih letih, katerega značilnost sta imobilizem ter proces involucije (*involución*) t. j. statike in vrtenja v začaranem krogu nerešenih vprašanj, poleg tega pa so razdori ter notranja trčenja značilni tudi za vladno UCD ter socialistično stranko.

Po drugi strani pa le težko gremo mimo dejstva, da podobno »krizo identitete« kot KPŠ – le manj odmevno – doživljajo tudi druge evrokomunistične stranke. Evrokomunizem v praksi je namreč praviloma sprožil splet protislovij, obenem pa tudi reakcijo z dveh strani, in sicer v delu »razočarane« sindikalne baze, ki vodstvu očita popuščanje ter zanemarjanje revolucionarne akcije; po drugi strani pa reakcijo dela članstva – še posebno – intelektualcev – ob ugotovitvah, da načelnost načelne evrokomunistične usmeritve ne zadošča, ter da je nujni pogoj za nadaljnji razvoj in uspehe partije demokratizacija v lastnih vrstah.

Na to, kakšna naj bi bila demokratizacija partije – ob čemer naj partija ne bi izgubila učinkovitosti, ki temelji na njeni tradicionalni kadrovske naravi ter militantnosti, pa španski »evrokomunisti za prenavo« niso še dali odgovora. Od njih tudi ni bilo slišati prepričljivega dokaza, da bi »demokratizacija« avtomatično pomenila krepitev partije v volilnem smislu. Prav tako ostaja nejasen model »evrokomunističnega« modela socializma, t. j. tisti model socializma, ki naj bi bil drugačen od sovjetskega. Edino, kar velja oziroma ostaja oprijemljivo, pa je to, da v volilnem smislu nobena od velikih evrokomunističnih partij ni doživela uspehov, in to ne glede na odmike od nekaterih evrokomunističnih načel (npr. KP Francije) ali vztrajanja pri njih (npr. KPI ter KPŠ).

Na kratko: tudi deseti kongres KPŠ ni razrešil vprašanja o razpotjih, ki naj bi bila po mnenju generalnega sekretarja KPŠ Santiaga Carrilla značilna za sedanje obdobje partije španskih komunistov; takšna »raz-

potja« pa so značilna in bodo še naprej značilna tudi za druge evrokomunistične partije, dokler ne bodo rešena temeljna protislovja ter vprašanja, na katerih ta »razpotja« slone. Rešljivost teh temeljnih protislovij in vprašanj pa je seveda že sama po sebi vprašljiva.

Ljubljana, september 1981

UPORABLJENI VIRI:

Gradivo X. Kongresa KPŠ: Mundo Obrero, Proyecto de tesis y estatutos; Mundo Obrero, Informe del Comité Central; Mundo Obrero, 28. 7. 1981; Mundo Obrero X. Congreso Suplemento 1, 2, 3; razni članki iz Cambio 16, El País, Wiener Tagebuch, Le Monde, Vorwaerts, Sueddeutsche Zeitung.

MAKS TAJNIKAR

»Zakon o cenah« in njegov smrtni skok

Zadnja sreda v decembru 1979 bi v skupščini SFRJ pravzaprav morala biti slovesen dan. Tega dne so namreč delegati njenega zbora republik in pokrajin sprejeli zakon o temeljnih sistema cen in družbeni kontroli cen. »Zakon o cenah«, kot ga običajno kratko imenujemo, je eden od tako imenovanih sistemskih zakonov, s katerimi hočemo podrobneje opredeliti nekatera področja našega družbenega, zlasti gospodarskega sistema, in slovesnost ob njegovem sprejemu bi lahko upravičili že zgolj s povezanostjo »zakona o cenah« z uveljavljanjem nove ustave in zakona o združenem delu. Korenine in zgodovinski pomen teh dokumentov najdemo v protislovjih razvoja naše družbe v šestdesetih letih, v tako imenovanih »protislovjih dveh sistemov upravljanja«, kot jih je imenoval E. Kardelj, protislovij med vse bolj razvitimi oblikami samoupravljanja v delovnih kolektivih in njihovimi prizadevanji za hitrejšo rast produktivnosti dela, uveljavljanjem cenejših tehnologij in višjim standardom delavcev na eni strani ter še vedno pomembno vlogo države pri gospodarjenju na drugi strani. Država v tej vlogi je zaradi zastoja v razvoju in širjenju samoupravnega sistema v družbi krepila svojo moč nasproti samoupravnemu položaju delavcev, pretvarjala samoupravljanje v (buržuazno) participacijo delavcev v proizvodnji in bila tako eden temeljnih virov slabe rasti produktivnosti dela, visoke rasti splošne ravni cen, problemov s plačilno bilanco, napačnih investicijskih odločitev... Nova ustava in zakon o združenem delu kažeta – resda v formalni obliki – naša prizadevanja, da bi ta protislovja premagali. Zakon o združenem delu in zlasti sistemski zakoni pa naj bi opredelili novo družbeno organiziranost, ki bi omogočila učinkovitejši način gospodarjenja, s tem pa tudi razrešitev starih protislovij in odločnejši položaj delavcev v procesu družbene reprodukcije. Zato se vsi navedeni družbeni dokumenti, tudi sistemski zakoni, dokumenti razrednega boja našega delavskega razreda, vredni slovesnosti ob sprejemu.

Toda zaman bi na prvih straneh naših dnevnikov iskali debele črke slovesnosti člankov skupščinskih poročevalcev. Poročevalce je očarala

resolucija družbenega načrta Jugoslavije za leto 1980, ki je veljala leto dni. Da so delegati sprejeli nov zakon o cenah, pa lahko preberete le na bolj skritih straneh dnevnikov. Mogoče nevednež sploh ne bo več osupel, če zapišem, da je svet zvezne skupnosti za cene aprila 1981 predpisal še navodila, ne razlago, pač pa navodila za uporabo osrednjega dela zakona, to je meril za oblikovanje cen. Saj ne pretiravam, če vprašam delegate, kako so mogli tistega oblačnega decembrskega dne leta 1979 sprejeti »zakon o cenah« svoji bazi, pojasniti, kako naj ga uporablja in kakšni bodo učinki njegove uporabe, kako bo zakon prispeval k uveljavljanju samoupravljanja, če pa so šele šestnajst mesecev po sprejemu zakona dobili navodila za njegovo praktično uporabo. Resnici na ljubo so ta navodila »obljubljena« že v 47. členu zakona. Menda vendarle niso delegati sprejeli le osnovnih načel zakona, o katerih bom spregovoril takoj v prvem poglavju? Še bolj kot nenavadno rojstvo zakona pa njegova dosedanja uporaba v praksi, ko bomo vsaj do konca leta skoraj ogulili tistih nekaj členov o neposredni kontroli cen (po domače: administriranju na področju cen), kliče po odgovoru na vprašanje, ali zakon o sistemu cen in družbeni kontroli cen sam po sebi odigrava malo prej opisano zgodovinsko vlogo sistemskih zakonov. Na to vprašanje bom poizkušal odgovoriti v tem zapisu (ki je najmanj namenjen politekonomistom).

O osnovnih načelih zakona

Menim, da so sestavljalci zakona pri svojem delu imeli v mislih tri osnovna načela (lahko bi jim rekli tudi iztočnice). Načela seveda niso zapisana v zakonu, pa mi lahko vsakdo tudi ugovarja. Toda, če preberete razprave v strokovni literaturi ob sprejetju zakona, v katerih so sodelovali tudi sestavljalci zakona, in če zbrano preberete zakon ter navodila, ta načela lahko tudi sami spoznate.

»Cene so stvar združenega dela,« je prvo in najpomembnejše načelo, saj ga je poudaril tudi zvezni sekretar za trg in splošne gospodarske posle, ko je pojasnjeval predlog zakona delegatom v skupščini. Kaj to načelo pomeni, lahko preberemo v 12. členu zakona, ki pravi, da delavci »... v temeljnih organizacijah združenega dela... oblikujejo v odnosih medsebojne odvisnosti, povezanosti in odgovornosti samostojno cene za svoje proizvode in storitve...« Da bi lahko delavci v temeljnih organizacijah to svojo pravico uresničili, morajo izdelati ustrezne samoupravne splošne akte (48. člen). Zakon daje delavcem v temeljnih organizacijah tudi pravico, da se svobodno odločijo, »... v katerih primerih...« bomo oblikovali »... cene tudi s posebnimi samoupravnimi sporazumi o cenah«, s čimer bi dosegli, da bi bila cenovna razmerja trajnejša. Vendar se tu samostojnost delavcev v temeljnih organizacijah pri oblikovanju cen lastnih proizvodov in storitev očitno konča, začno pa se njihove dolžnosti pri oblikovanju cen. Najprej so tu dolžnosti, ki izvirajo iz soodvisnosti

temeljnih organizacij v delovni organizaciji, iz združevanja dela in sredstev po načelu skupnega prihodka, protimonopolne politike in družbenih dogovorov. Nato pa se pojavijo obveznosti iz tako imenovane družbene kontrole cen, v kateri sodelujejo samoupravne organizacije in skupnosti, organizirani uporabniki, skupnosti za cene in pristojni organi družbenopolitičnih skupnosti (52. člen). Na ta način so, na primer, samoupravne interesne skupnosti na področju materialne proizvodnje, organizirani porabniki, gospodarske zbornice, sindikat, socialistična zveza delovnega ljudstva in zlasti skupnosti za cene v družbenopolitičnih skupnostih dobili pravico, da poleg delavcev v temeljnih organizacijah urejajao njihovo politiko cen (seveda v skupnem ekonomsko-političnem interesu), kontrolirajo obnašanje udeležencev pri oblikovanju cen, sodelujejo pri samoupravnem sporazumevanju in družbenem dogovarjanju o cenah, usklajujejo ukrepe ekonomske politike, ki vplivajo na cene, izvajajo ukrepe neposredne kontrole cen in drugo (50. člen). Kje so izvori ideje o družbeni kontroli cen, lahko samo ugibam! Mogoče so hoteli z njo podružbiti oblikovanje in politiko cen, jo prenesti iz »podjetniško usmerjenih« delovnih kolektivov na širšo družbo, na združeno delo kot celoto, ki naj bi s pomočjo nekaterih svojih institucij budno pazilo, da se posamezna temeljna organizacija obnaša v zvezi s cenovno politiko »družbeno« (zaželeno). Mogoče jih je vodil tudi večni prastrah v naši družbi pred samostojnostjo nekdanjih podjetij, potem delovnih organizacij in današnjih temeljnih organizacij pri politiki cen. Ali pa so sestavljalci menili, da se z množico subjektov lažje uveljavljajo tržne zakonitosti, na podlagi katerih morajo delavci v temeljnih organizacijah oblikovati cene (12. člen)?

S tem vprašanjem pa smo že odkrili bistvo drugega osnovnega načela zakona: »Da bi oblikovali delavci cene v skladu s tržnimi zakonitostmi, morajo vsi udeleženci pri oblikovanju cen upoštevati merila za oblikovanje cen.« Seveda je razumljivo, da zakon zahteva, da cene oblikujemo v skladu s tržnimi zakonitostmi. Razumljivo je tudi, da tržne zakonitosti niso opisane v zakonu, saj za take namene pišemo ekonomske učbenike. Toda zato, ker je udeležencev oblikovanja cen veliko, ker nekateri tržnih zakonitosti sploh ne občutijo na svoji koži (občutijo pa jih, na primer, delavci v temeljni organizaciji), je pa njihova naloga, da, na primer, kontrolirajo, ali pa temeljne organizacije tržne zakonitosti zares upoštevajo, so potrebni jasni kriteriji za presojanje cenovne politike v posamezni temeljni organizaciji. Nastala so merila za oblikovanje cen. Zakon vsebuje štiri taka merila (33. člen) a) razmerja med ponudbo in povpraševanjem na domačem trgu, b) vpliv svetovnih cen na ravni in razmerja v cenah na domačem trgu, na odnose pri pridobivanju in delitvi dohodka ter na razvojno politiko družbe, c) gibanje poprečne produktivnosti dela in smotrno izkoriščanje produkcijskih sredstev za proizvodnjo slehernega proizvoda in storitve in č) delitev celotnega dohodka družbe med dejavnosti v sorazmerju z njihovo produktivnostjo dela, uspešnostjo upravljanja

in gospodarjenja z družbenimi sredstvi ter celotno družbeno produktivnostjo dela, ob prizadevanju, da se v mejah ekonomske smotrnosti in enakopravne delitve dohodka izenačujejo pogoji gospodarjenja (merila sem prepisal dobesedno). Paziti bi morali še na »spodbujanje razvoja proizvodjalnih sil družbe« in na »vpliv cen na gibanje življenjskih stroškov« (34. člen). Merila za oblikovanje cen torej na tiho izražajo način delovanja tržnih zakonitosti, nas poizkušajo prepričati sestavljalci zakona. Le podrediti se moramo tem merilom, pa bo naše oblikovanje cen v skladu s tržnimi zakonitostmi. Še več, tako oblikovane cene bi nas nagrajevale tudi za uspešno gospodarjenje.

Ker je osrednjo mesto oblikovanja cen kljub vsemu v temeljni organizaciji, morajo opisana merila v njenih samoupravnih aktih natančno opredeliti. Bolj ko so opredeljena, tudi kvantificirana, učinkovitejše je lahko sodelovanje družbe pri oblikovanju cen. Gospodarske zbornice, skupnosti za cene, znanstveno-strokovne organizacije in še kdo so poklicani na pomoč pri tej zahtevni nalogi. Nastajajo pravilniki o oblikovanju cen, samoupravni sporazumi o cenah in o merilih za oblikovanje cen, skratka: samoupravni sistem se tudi formalno širi na področje sistema in kontrole cen (15., 18., 20. in 21. člen). S pomočjo skupnosti za cene naj bi se razrasel na to področje tudi delegatski sistem. Zato se tretje osnovno načelo v zakonu glasi: »Sistem in kontrola cen morata biti samoupravno organizirana«.

Tako so (verjetno) pojasnjevali zakon njegovi sestavljalci. Ne vem, pa, ali so ga tako pojasnjevali tudi delegati delavcem v svojih bazah.

O očitkih »zakonu o cenah«

Na žalost so cene v zgodovini ekonomske vede ekonomistom vedno povzročale težave. V zvezi s teorijo cen (in vrednosti) so se spopadali predstavniki različnih ekonomskih doktrin v zgodovini ekonomske misli in mnogi ekonomisti po svetu so prepričani, da poteka danes na tem področju prava revolucija. Vendar se ne strinjam, da bi množico po obliki in vsebini zamotanih, za navadnega smrtnika skoraj nerazumljivih člankov in knjig s področja sodobne teorije cen sprejeli kot opravičilo sestavljalcev »zakona o cenah« (pa tudi še koga) za očitke, ki jih bom zapisal v nadaljevanju.

Prvi očitek: Najprej dve navedbi iz zakona in navodil: (1) »Spodbujanje razvoja posameznih dejavnosti s cenami se opravi le izjemoma« (41. člen zakona). »Razvoj posameznih dejavnosti, ki so skupnega pomena, in dejavnosti, katerih proizvodnja je nezadostna, njihov hitrejši razvoj pa je bistvenega pomena za stabilen razvoj, bo izjemoma v skladu z zakonom spodbujen tudi s cenami...« (14. člen navodil). (2) Subjekti oblikovanja cen »... oblikujejo cene oziroma sodelujejo v njihovem oblikovanju, tako da pazijo pri tem na delitev celotnega dohodka družbe med dejavnosti v

sorazmerju z njihovo produktivnostjo dela, uspešnostjo upravljanja in gospodarjenja z družbenimi sredstvi ter celotno družbeno produktivnostjo dela, ob prizadevanju, da se v mejah ekonomske smotrnosti in enakopravne delitve dohodka izenačujejo pogoji gospodarjenja« (40. člen zakona). V vsakodnevni gospodarski praksi je zlasti prva zahteva iz zakona dobila še bolj grozeč izraz: cene ne bi smele obsegati tako imenovane razvojne komponente (včasih pravijo kar akumulacije), pa tudi oblikovati se ne bi smele po tako imenovanem stroškovnem načelu.

Vse navedene zahteve spadajo v sklop problemov iz ekonomske teorije o normalnih elementih v ceni (ali o strukturi cene), o namenski in o medpanožni delitvi dohodka v družbi. Kaj jim torej očitam?

Naše gospodarstvo je blagovno. Delavci svoje proizvode in storitve proizvajajo za trg, s prodajo pa dobijo denar, katerega količina je odvisna od cen njihovega blaga. Kaj bi se zgodilo, če ta cena ne bi obsegala »razvojne komponente« oziroma skladov za razširjeno reprodukcijo, kot lahko razumemo zakonske zahteve in kot nekateri grozeče zahtevajo? Z izkupičkom bi lahko obnovili proizvodnjo – »pokrili« materialne stroške in amortizacijo, ves družbeni proizvod (katerega struktura bi se v daljšem obdobju prilagodila taki strukturi cen) pa bi potrošili v obliki življenjskih potrebščin in luksuznega blaga z denarjem iz dohodka. Če zanemarimo tehnični napredek, proizvodnja ne bi naraščala, novih delavcev ne bi zaposlovali, razen če ne bi nekdo zunaj gospodarstva na tak ali drugačen način izločil del družbenega proizvoda za razširjeno reprodukcijo, za dodatna sredstva za proizvodnjo in dodatne življenjske potrebščine. Država lahko, na primer, poveča količino denarja v obtoku in na ta način financira razširjeno reprodukcijo, višja raven cen (zlasti življenjskih potrebščin) pa uskladi cenovno vrednost preostanka (ko se del potroši za razširjeno reprodukcijo) družbenega proizvoda z denarjem delavcev, s katerim poprašujejo po življenjskih potrebščinah. Akumulacija kot »razvojna komponenta« je torej nujen sestavni del cene, če smo se odločili za razširjeno reprodukcijo in za odločanje delavcev v temeljnih organizacijah, ne pa za odločanje države in bank o razširjeni reprodukciji. Tudi če zanemarimo logiko razširjene reprodukcije in ohranimo le načelo, da delavci v temeljnih organizacijah sami gospodarijo, zanikanje vloge cene kot razvojne kategorije ni v skladu s prvim merilom oblikovanja cen, po katerem naj bi cena usklajevala ponudbo in popraševanje. Zaostajanje rasti ponudbe za rastjo popraševanja pri nekem blagu je namreč možno le, če cena tega in drugega blaga praviloma in ne izjemoma omogoča hitrejši razvoj proizvodnje posameznega blaga. Celo v primeru, ko si zamislimo v celoti eksterno financiranje razširjene reprodukcije v temeljnih organizacijah, ko država ali banke posojajo denar gospodarstvu, pravila kreditnega poslovanja zahtevajo ustrezen element razširjene reprodukcije v ceni blaga, saj sicer dolga ne bi bilo možno vrniti.

Zavračanje tako imenovane razvojne komponente v ceni blaga je torej mogoče razumeti le v zvezi z uresničevanjem želje po odločilni vlogi

države v gospodarstvu, z uresničevanjem ideje o nizki rasti gospodarstva (nastajanjem brezposelnosti), odpravljanjem trga kot razvrščevalca proizvodnih dejavnikov in stimulatorja učinkovitosti gospodarjenja (ki je povezano s pravilnim razvrščanjem proizvodnih faktorjev), ali pa kaže popolno nerazumevanje blagovnega gospodarstva in samoupravnega sistema (o čemer bom spregovoril kasneje).

Elementi v strukturi cen, o katerih sem govoril v zvezi s prvo navedbo iz zakona in navodil, pa so le nedorečen vidik cen, povezan z drugo navedbo o izenačevanju možnosti za gospodarjenje. Menim, da so možnosti za gospodarjenje izenačene, kadar cene omogočajo tako delitev narodnega dohodka kot denarnega izraza družbenega proizvoda med proizvajalce posameznih vrst blaga, da se njihova proizvodnja širi sorazmerno z denarno izraženimi družbenimi potrebami. Če so danes ponujene količine blaga enake količinam povpraševanja po blagu pri določenih cenah, potem naj bi se enake cene ohranile tudi naprej (če se struktura povpraševanja ne spremeni – pripomba za bralce, ki vedo, kaj so donosi obsega). Take cene imenujemo dolgoročne ravnotežne cene.

Gibanje proizvodnje določenega blaga je (ob dani tehniki) na dolgi rok odvisno od uporabljenih sredstev za proizvodnjo in delovne sile, gibanje teh proizvodnih dejavnikov pa je odvisno od velikosti dela dohodka, ki ga namenimo za njihovo povečanje, in od njihovih cen. Če bi, na primer, polovico celotnega dohodka družbe namenili za povečanje uporabljenih proizvodnih dejavnikov, pa struktura dolgoročnih ravnotežnih cen ne bi bila taka, da bi tudi v vsaki panogi polovico dohodka namenili za razširjeno reprodukcijo. Različno blago namreč proizvajamo z zelo različno »opremljenostjo« delavca s sredstvi za proizvodnjo. Ker je odnos med cenovno vrednostjo sredstev za proizvodnjo in skladom osebnih dohodkov višji (nižji) od poprečja za narodno gospodarstvo, mora biti tudi akumulacija za enoto potrošnje in s tem tudi (približno) dohodek na zaposlenega višji (nižji) od poprečja. Drugače bi nekatere panoge dobivale preveč, druge pa premalo akumulacije za sorazmeren razvoj. Dolgoročne ravnotežne cene morajo torej imeti tako strukturo, da omogočajo opisano diferenciacijo dohodkov v posameznih panogah. Menim, da sedaj bralec lahko razume, zakaj ekonomisti trdimo, da dolgoročne ravnotežne cene determinirata uporabljena tehnika (ta skupaj s cenami blaga odloča o višini materialnih stroškov in amortizacije na enoto proizvodnje) in tako imenovana namenska delitev dohodka na sklade za potrošnjo in sklade za razširjeno reprodukcijo.

Bralcu ponujam dva sklepa: Cene, ki naj bi izenačevale možnosti za gospodarjenje, torej niso opredeljene s produktivnostjo dela, uspešnostjo upravljanja in gospodarjenja, kot razglša zakon s četrtem merilom za oblikovanje cen, niti se po teh merilih ne razporeja celotni dohodek družbe, pač pa sta osnovni determinanti dolgoročnih ravnotežnih cen uporabljena tehnika in namenska delitev dohodka. In še en sklep kot očitek zakonu: tudi če bi cene posameznih vrst blaga oblikovali tako, da bi

obsegale vse, z vidika neprekinjene družbene reprodukcije potrebne elemente, kdo ali kaj zagotavlja, da delavci v temeljnih organizacijah ne bi razdelili akumulacije v obliki osebnih dohodkov? Rast proizvodnje bi bila v taki panogi podproporcionalna, osebni dohodki pa previsoki. Namenska delitev ne bi ustrezala izhodiščnim relativnim cenam in bi zahtevala drugačne relativne cene. Da bi bile torej sporazumno oblikovane relativne cene stabilne, bi nujno morali sporazumno oblikovati tudi namensko delitev dohodka (kar bi moral biti predmet zakona o minulem delu in razširjeni reprodukciji), in sicer v skladu s sistemom relativnih cen. Ali mi sedaj še znate odgovoriti, čemu bi morali izoblikovati vseobsegajoč (!) sistem samoupravnega sporazumevanja o cenah, ko pa tak sistem nujno potrebuje najprej ustrezno delujoč sistem namenske delitve dohodka? Naj vam prišepnem (a ne v pomoč), da gospodarska zgodovina kaže, da ob urejenem in delujočem sistemu namenske delitve tudi stara konkurenca lepo oblikuje ravnovesne in neravnovesne cene.

Drugi očitke: Najprej kratek poduk o cenah, konkurenci in produktivnosti dela. V ekonomski teoriji vsaj od Marxovih časov dalje ločimo dve obliki konkurence: konkurenca znotraj panoge in konkurenca med panogami (panoga je skupina proizvajalcev enakega blaga). Prva sili proizvajalce, da znižujejo proizvodne stroške, uporabljajo učinkovitejše tehnike in s tem povečujejo produktivnost svojega dela. Čim uspešnejši je pri tem posamezni proizvajalec nasproti proizvajalcem enakega blaga, tem večje so možnosti, da z nižjo ceno ali reklamo (ki stane) pridobi več kupcev in mogoče celo izrine katerega od manj uspešnih sokonkurentov. Preprosto dejstvo, da vas lahko v konkurenci znotraj panoge sokonkurenti izrinejo s trga, omajajo vaš položaj in obstoj kot blagovnega proizvajalca, je bilo od nastanka blagovne proizvodnje dalje najučinkovitejša prisila za razvoj proizvodnih sil in produktivnosti dela, ki jo še danes lahko nadomestimo le s slabokrvno in birokratizirano prisilo države. Bolj ko posamezni ponudnik lahko upravlja s svojim položajem na trgu le na podlagi stroškov, ne pa na podlagi cene (ta je zanj dana kot za vse njegove sokonkurente), bolj konkurenca sili konkurente k povečevanju produktivnosti dela. Podoben učinek ima tudi strah pred vstopom novih konkurentov v panogo. Vendar pa ta strah spada že v tako imenovano medpanožno konkurenco. Sredstva za proizvodnjo in delovna sila »bežijo« iz panog s podpoprečnimi »možnostmi za gospodarjenje« v take z nadpoprečnimi. Ponudba blaga zato v prvih narašča, v drugih pa pada, cene pa se gibajo seveda v nasprotni smeri. Če bi bile ekonomske knjige pravljičice, bi verjetno zapisali, da bi se nekega lepega dne možnosti za gospodarjenje izenačile za vse panoge. V resničnem gospodarstvu pa se vsak dan spreminja toliko stvari, da je ta »romantični dan« le tendenca. In na koncu opozorilni zasuk: Čeprav konkurenca sili gospodarstvo k izenačevanju možnosti za gospodarjenje, cene pri izenačenih možnostih niso opredeljene s konkurenco. Kot sem zapisal ob prvem očitku, so te opredeljene s tehniko in namensko delitvijo.

Sedaj pa hrabro nazaj k »zakonu o cenah«! Prvič. V zakonu piše: »... sprememba cene po...« merilu odnosa med ponudbo in popraševanjem na domačem trgu »... pa bo prispevala k povečanju proizvodnje in produktivnosti dela« (5. člen navodil). Toda višina cene ni pomembna z vidika spodbujanja rasti produktivnosti dela. Kot smo spoznali, se skriva ta spodbuda v konkurenci znotraj panoge. Ob dani (!) ceni ima tisti konkurent, ki ima najnižje stroške, najvišji dohodek. Ta razlika med velikostjo njegovega dohodka in poprečno velikostjo dohodka sokonkurentov (učeno ji pravimo ekstradohodek) je spodbuda. Zaradi nje imajo lahko delavci v temeljni organizaciji višji osebni dohodek, višjo stopnjo akumulacije, ali pa sokonkurentom nagajajo z nižjo ceno, reklamo itd.

Drugič: »Pri oblikovanju cen za proizvode in storitve sta izhodišče gibanje poprečne produktivnosti dela in smotrna izkoriščenost produkcijskih sredstev za proizvodnjo slehernega proizvoda in storitve« (39. člen zakona). Tole zakonsko zahtevo bi navsezadnje razumel, če je v praksi ne bi spremenili v načelo: s cenami moramo nagraditi proizvajalce za dviganje produktivnosti dela, pa boljšo izrabo kapacitet in učinkovitejše gospodarjenje. Ali to pomeni, da smemo pustiti panogam s hitrejšo rastjo produktivnosti enak dohodek na enoto proizvoda, ali jim celo priznati višje cene? Ne, kot sem povedal že v poduku, dobijo ponudniki nagrado za večjo učinkovitost že z ekstradohodkom ob dani ceni. Pravzaprav konkurenca poskrbi, da splošen dvig produktivnosti v proizvodnji nekega blaga (z drugimi besedami: splošno znižanje stroškov proizvodnje tega blaga) spremlja padec cene tega blaga glede na stroške, saj bi sicer rasla proizvodnja tega blaga nesorazmerno glede na druge panoge z drugačno stopnjo naraščanja produktivnosti dela. Kaj pa se dogaja s ceno tega blaga glede na cene drugega blaga, pa je odvisno tudi od gibanja stroškov v njihovih proizvodnjah. Razprave o spodbudah za razvoj produktivnosti dela, o izrabi kapacitet in boljšem gospodarjenju so zato nepotrebni del zakona o cenah (npr. drugi odstavek 40. člena), bi pa morale biti v zakonu o minulem delu in razširjeni reprodukciji.

Tretjič: 12. člen zakona sem že omenil. Preberite ga še enkrat in sprevideli boste še eno načelo oblikovanja cen po zakonu: en proizvajalec (temeljna organizacija združenega dela) – ena cena. Prepričan sem, da je to načelo napačno. Drži, da za posamezno temeljno organizacijo obstajajo cene (tako imenovane ponudbene cene), po katerih so pripravljene prodati različne količine svojih proizvodov. Pravilnik o oblikovanju cen lahko daje tudi merila za oblikovanje takih cen. Toda končna cena se oblikuje v konkurenci vseh (tudi le možnih) ponudnikov nekega blaga, tako da dejansko velja načelo: eno blago – ena cena. In ta cena ni vedno takšna, kot bi si jo želel posamezni ponudnik (kar je dobro). Če pa bi sedli vsi ponudniki nekega blaga za isto mizo, sklenili samoupravni sporazum o ceni blaga, ki ga proizvajajo, bi se tudi glede na merila cena oblikovala kot monopolna, saj bi se udeleženci sporazuma soočali s padajočo tržno krivuljo povpraševanja (višja cena – manjša količina in vice versa), kot je

značilno za monopolista, in če bi se obnašali racionalno, bi se tudi oni sporazumeli za ceno, kot bi jo oblikoval monopolist. Seveda je mogoče dolgoročno ceno za neko blago tudi izračunati. Za približen izračun bi potrebovali povprečne osebne dohodke na pogojno nekvalificiranega delavca v gospodarstvu in poprečno stopnjo akumulacije v gospodarstvu. Sešteli bi prevladujoče materialne stroške in amortizacijo na enoto proizvoda ter dodali osebne dohodke na enoto proizvoda. (Število delavcev na enoto proizvoda bi pomnožili s poprečnimi osebnimi dohodki), akumulacijo na enoto proizvoda (vrednost sredstev za proizvodnjo na enoto proizvoda krat akumulacijska stopnja) in druge dele dohodka. Taka cena bi omogočala celo konkurenco znotraj panoge, saj se ne bi prilagajala ponudbeni ceni najslabšega proizvajalca tega blaga. Kaj pa konkurenca med panogami? V kolikšni meri bi količina prodane proizvodnje prevzela od cen pomembno vlogo razvrščevalca proizvodnih faktorjev? Kako bi lahko cene sproti prilagajali spremembam v produktivnosti, cenah uvoznega blaga... (sprememba cene nekega blaga zahteva tudi spremembe cen mnogih drugih vrst blaga)? Koliko strokovnih, birokratskih in plačanih »sodelavcev« bi potrebovali za tak sistem cen? Ali smo že pozabili na slabe izkušnje vrednostnih, planskih in stvarnih cen, ki smo jih poizkušali uveljaviti na začetku petdesetih let?

Četrtič: nikar ne razumimo merila svetovnih cen dobesedno, tako, da bi cene blaga doma izenačevali s svetovnimi cenami. Že pri prvem očitku sem vas prepričeval, da so te (vsaj relativne) v celoti opredeljene v domačih gajih. Toda strah pred vstopom v medpanožni konkurenci lahko izvira tudi iz tujine. Skrajšen, a v razmerah mednarodne delitve dela prav nič izjemen primer je, da določenega blaga sploh ne proizvajamo doma. Ga pač znajo na tujem ceneje (pri danem deviznem tečaju)! »Družbo« bo tedaj stalo manj, če blago uvažajo, kot pa da bi ga proizvajala sama.

Sklep k očitkom: proizvajalci različnih vrst blaga so v blagovnih gospodarstvih povezani med sabo tako v proizvodnji kot v menjavi. Bolj ko je razvejana tako imenovana družbena delitev dela (ki je sicer povezana z razvojem proizvajalnih sil), bolj so med celicami zamotane povezave v delujoče družbeno gospodarstvo. Ljudi, ki poznajo gospodarsko zgodovino in nekaj ekonomske teorije, ne boste mogli prepričati, da tržni mehanizem ni še vedno najboljši način povezave in koordinacije dejavnosti celic družbene delitve dela. V menjavi se potem med proizvajalci pojavlja povezanost v obliki ponudbe in popraševanja. V proizvodnji pa je ta povezanost vidna v tehnologiji: da proizvedemo enoto nekega blaga, potrebujemo toliko in toliko nekega drugega blaga. Seveda odvisnost proizvajalcev v proizvodnji ni neodvisna od odvisnosti v menjavi. Bolj natančno, odnosi v proizvodnji se z delitvijo narodnega dohodka izražajo v obliki množice ponudb in popraševanj v menjavi. Trditve pravzaprav ni lahko podrobno pojasniti. Razume pa jo lahko vsakdo, ki je razumel razmišljanje o elementih cene. Tam sem pojasnil, da so elementi v ceni odvisni od proizvodne tehnike in namenske delitve dohodka (npr. element

osebnih dohodkov v ceni nekega blaga je odvisen najprej od števila ur dela za enoto tega proizvoda, osebnega dohodka za uro dela, osebni dohodek pa je odvisen od tega, koliko dohodka razdelimo kot osebni dohodek). Razmere v proizvodnji in v delitvi narodnega dohodka, ki jih opredeljujejo možnosti za neprekinjen, sorazmerni razvoj družbene reprodukcije, se dejansko pojavljajo na trgu le kot obnašanje kupcev in prodajalcev. Ponudba in povpraševanje sta le dva načina sistematičnega obnašanja. (Objektivne) zakonitosti družbene reprodukcije se torej kažejo v množici subjektivnih obnašanj tržnih partnerjev, ki dobijo svojo objektivno podobo šele (tendenčno) v dolgoročni ravnotežni ceni.

Toda dovolj je prebrati merila za oblikovanje cen ali se spomniti, kako v zakonu vztrajajo pri oblikovanju cen na osnovi neopredeljenih tržnih zakonitosti (npr. 2. člen zakona), da spoznamo, kako so sestavjalci zakona izhajali le iz soodvisnosti proizvajalcev v menjavi. Ker so determinante cen iskali le v menjavi, in ker se v menjavi uveljavlja obnašanje tržnih subjektov, so skoraj z vsemi zahtevami zakona poizkušali oblikovati obnašanje tržnih subjektov kot subjektov menjave in ne kot subjektov proizvodnje in delitve. Kot smo omenili v enem od očitkov, so pogosto celo pozabili na soodvisnost, ko so zanemarili razliko med ponudbeno in tržno ceno. Kako bi potem vi imenovali vse tiste puhlice, da naj bi se delavci v temeljnih organizacijah drugače obnašali, da naj bi v svojih tovarnah bili boj z inflacijo, podražitvami, ko pa so korenine cen in obnašanja delavcev v zvezi s cenami opredeljene z zakoni proizvodnje in delitve, in ko se cene oblikujejo v soodvisnosti temeljnih organizacij združenega dela. Ali se strinjate, da je samoupravno sporazumevanje o cenah, ki je neodvisno od samoupravnih odločitev na področju proizvodnje in delitve, nesmiselno, zlasti ker so na obeh področjih često različni gospodarski subjekti in ker z upravljanjem proizvodnje in delitve na dolgi rok upravljamo tudi menjavo?

Smrtni skok »zakona o cenah«

Očitki bi bili konec koncev nepomembni, če ne bi bili vzrok za to, da uveljavljanje zakona, njegov skok v prakso postane podoben kakšni filmski melodrami o cirkuških arenah, ki jih vrti televizija širom po svetu in v katerih so smrtni skoki neizmerno nevarni za priljubljeno partnerico neuničljivega junaka s trapeza. V tem smrtnem skoku zakona o cenah v prakso namreč dobijo cene podobo neuničljivega junaka, samoupravljanje podobo priljubljene, a ogrožene lepotice, sam zakon pa postane naivno-idealna slika melodrame.

Danes pogosto pozabimo, da sta dve temeljni in izvirni kategoriji našega samoupravnega sistema blagovna proizvodnja in samoupravljanje, in da sta ti dve kategoriji po vsebini prvobitno opredeljeni s svojim nastankom. Tako tudi pozabimo, da naše samoupravljanje ni le upravljava-

nje delavcev (kar je dovolj za opredelitev samoupravljanja po mnenju politekonomistov iz Sovjetske zveze, da potem lahko vzklikajo, da samoupravljajo tudi njihovi delavci), pač pa, da je bilo vedno opredeljeno kot upravljanje delavcev na tistem mestu v družbeni reprodukciji, kjer opravljajo tudi svojo delovno funkcijo (danes je to temeljna organizacija združenega dela). Tako samoupravljanje pri nas ni opredelila bistra glava, ampak nivo razvoja proizvodnih sil. Zdi se mi, da ekonomisti menijo, da ta danes blagovnega načina gospodarjenja s konkurenco ne zahteva nič manj jasno, kot ga je na začetku petdesetih let (berimo Kidriča!). Blagovna proizvodnja namreč omogoča priznavanje individualnih količin dela delavcev v temeljnih organizacijah za družbeno potrebne (ko proizvedemo uporabne vrednosti vsaj v normalnih proizvodnih razmerah in z družbeno poprečno stopnjo spretnosti in intenzivnosti dela) na način, ki nagradi delavce v temeljnih organizacijah za nadpovprečno produktivnost dela in učinkovitost upravljanja z ekstra dohodkom ter jih tako na dolgi rok sili, da razvijajo proizvodjalne sile. Blagovna proizvodnja pa hkrati z navedeno vlogo povezuje temeljne organizacije (in delavce v njih) kot osnovne blagovne celice v družbeno proizvodjalni proces. Blagovna proizvodnja omogoča, da so kljub družbeni povezanosti delavci v temeljnih organizacijah samostojni (samo)upravljalci, ki niso podrejeni subjektivni volji državnih uradnikov in drugih delavcev, so pa podrejeni tržnim zakonitostim, ki neodvisno od njih, skratka objektivno opredeljujejo okolje, v katerem delavci potem samostojno, z učinkovitostjo svojega dela in upravljanja, urejajo svoj položaj v družbeni reprodukciji. Bolj kot trg deluje »šolsko«, bolj le z večanjem produktivnosti svojega dela izboljšujejo svoj položaj in manj je ta odvisen od birokratskih, republiških, občinskih, »strokovnih« itd. svojeglavosti, njihovi »samoupravni interesi« pa se lahko izražajo pristno in se objektivno, brez »botrov« pretvarjajo v družbeni interes.

Že prvi poizkusi uveljavljanja »zakona o cenah« v praksi pa so pokazali, kako zakonske zahteve prevzaprav rušijo opisano samostojnost delavcev v temeljnih organizacijah. Če se spomnimo misli iz očitkov zakonu, lahko tudi pojasnimo, zakaj so učinki uveljavljanja zakona taki. Misli iz očitkov lahko namreč združimo v dve veliki pripombi:

Najprej, v zakonu nismo opredelili vseh elementov, ki jih mora obsegati vsak sistem cen, niti niso ti elementi opredeljeni kot sestavni deli sistema cen v drugih pravnih dokumentih. Najpomembnejši element sistemov cen, ki v našem pravnem sistemu ni opredeljen, je namenska delitev dohodka. Neopredeljenost namenske delitve je povezana z namenom, da ceni odvezamemo vlogo v razširjeni reprodukciji. To pa samo po sebi prenaša gospodarjenje z razširjeno reprodukcijo iz temeljnih organizacij in ustvarja posebne subjekte gospodarjenja, ki niso delovni kolektivi.

Druga pripomba pa je povezana z opredelitvijo subjektov gospodarjenja, kot sem jih opisal v prvem osnovnem načelu zakona. Množico

subjektov oblikovanja cen poleg delovnih kolektivov lahko pojasnimo le z napačnim razumevanjem podružbljanja sistema cen. Razvijanje družbenolastninskih odnosov je odvisno od tega, v kolikšni meri le delavci enakopravno upravljajo ta del gospodarskega sistema. V »zakonu o cenah« pa se skriva skrajno vulgarizirano razumevanje podružbljanja, ki naj bi se kazalo v sodelovanju družbe v obliki tako imenovane družbene kontrole cen tedaj, ko posamezni delovni kolektiv oblikuje cene. Toda subjekti družbene kontrole sami na svoji koži ne čutijo niti tržnih zakonitosti niti drugih zakonitosti družbene reprodukcije, pomembnih za posamezno ceno, saj sploh niso tržni partnerji (npr. skupnost za cene, gospodarska zbornica itd.). Tudi zakonska merila za oblikovanje cen ne morejo »objektivizirati« njihovega sodelovanja pri oblikovanju cen, saj naša analiza meril kaže, da je smiselno oblikovano le prvo merilo odnosa med ponudbo in povpraševanjem, ki izraža na trgu subjektivni odsev zakonitosti družbene reprodukcije, kar trg dela seveda tudi brez pomoči zakonov. Poleg tega pa zakonsko načelo ena cena – en proizvajalec, ki je skrito v načelu družbene kontrole cen, ne omogoča konkurence in s tem objektivnosti priznavanja individualne količine dela kot družbeno potrebne.

Zato se subjekti, ki se mimo delovnih kolektivov pojavljajo kot upravljalci namenske delitve dohodka (vendar ne zagovarjam razvpite teze, da lahko delavci v temeljnih organizacijah učinkovito, upravljajo namensko delitev) in subjekti družbene kontrole cen, pojavljajo kot soupravljalci delovnih kolektivov pri oblikovanju cen. Od njihovih odločitev so (tudi) odvisne cene, odločilno vplivajo na položaj delovnih kolektivov, proizvajalcev blaga, njihov lastni položaj v družbenem gospodarstvu pa je od teh odločitev popolnoma neodvisen. Soodločajo o cenah, razgrajujejo objektivni proces konkurenčnega oblikovanja cen in pretvarjajo samostojnost delovnih kolektivov v temeljnih organizacijah v soupravljanje. Njihov položaj v proizvodnji in delitvi ni več opredeljen z učinkovitostjo njihovega dela in upravljanja z delovno silo in sredstvi za proizvodnjo, ki bi se objektivno, neodvisno od volje drugih priznala na trgu, pač pa od moči v strukturi upravljalcev sistema cen.

Ali potem »zakon o cenah« lahko postane revolucionaren zakon, s katerim naj bi delavski razred razgrajeval tako imenovano »protislovje dveh sistemov upravljanja«? Priprčan sem, da sam po sebi ne more! Prvič, subjekti družbene kontrole cen zunaj delovnih kolektivov in subjekti namenske delitve dohodka oziroma gospodarjenja z razširjeno reprodukcijo vplivajo na položaj delovnih kolektivov v proizvodnji in delitvi (s cenami) in kot subjekti oblikovanja cen odtujujejo upravljanje z materialno osnovo dela, samim delom in rezultati dela delovnih kolektivov. Na ta način ohranjajo državnolastninski način upravljanja, ki sem ga omenil kot sestavni del »protislovja dveh sistemov upravljanja, in sicer ne glede na to, da so ti subjekti samoupravno organizirani (npr. skupnosti za cene). Državnolastninski način njihovega sodelovanja v proizvodnem procesu namreč izvira iz njihove vloge v tem procesu, ne pa iz dejstva, da

so ti subjekti sestavljeni iz članov – delavcev ali iz članov – državnih uradnikov. (Samo za površne bralce; s tem ne kritiziram obstoj države v gospodarstvu nasploh, pač pa le na področju sistema cen. Tako kot razvoj proizvodjalnih sil ne dovoljuje države v sistemu cen z vidika razvoja samoupravljanja, tako te iste proizvodjalne sile na mnogih drugih področjih zahtevajo državo, seveda-razumljivo-državo delavcev.) Drugič, tak sistem cen z opisano vlogo subjektov družbene kontrole cen vsiljuje samoupravljanju delovnih kolektivov značilnosti participacije. Zaradi vsega zapisanega menim, da sistem cen iz »zakona o cenah« ne odpravlja »protislovja dveh sistemov upravljanja«.

Pripis: Kljub vsemu pa ne pozivam k izdelavi novega zakona. Velik del težav tega zakona se skriva v drugih delih ekonomskega sistema. Sistem cen je pač osrednji, ni pa osnovni del ekonomskega sistema. V razpravi sem opozoril, da je z vidika cen izrednega pomena sistem namenske delitve dohodka in z njo povezan sistem razširjene reprodukcije. V ta dva sistema pa spadajo mehanizmi oblikovanja osebnih dohodkov, obrestne mere, financiranja razširjene reprodukcije, napajanja gospodarstva z denarjem, deviznega tečaja itd. Zato raje opozarjam na razpravo o zakonu o minulem delu in razširjeni reprodukciji. Sicer pa pustimo trgu, da deluje brez gore »samoupravnih« aktov. Kjer bosta tehnologija in večja učinkovitost gospodarjenja zahtevali trajne oblike povezave na področju cen, pa bodo samoupravni sporazumi o cenah nastali sami po sebi. Če veste, kaj so monopoli in katere so pomanjkljivosti meril za oblikovanje cen iz zakona, boste tudi razumeli, zakaj v takih primerih brez pravilno opredeljenih meril oblikovanja cen in narodnogospodarskih planerjev cen ne bo mogoče uspešno oblikovati.

IGOR RAVNIKAR

Izvoz kot ekonomska (in ne »patriotična«) kategorija

Za letošnje jugoslovansko gospodarsko leto so bila poleg nekaterih »dramatičnih« dogodkov na cenovnem področju značilna med drugim zlasti opozorila na neizpolnjevanje plačilnobilančnih in deviznobilančnih projekcij, zaradi česar je bila država več ali manj ves čas na robu tako imenovane zunanje likvidnosti (in je tudi še). Izčrpane so bile vse možnosti za pridobitev zunanjih virov za financiranje primanjkljaja, ki bi presegel načrtovani obseg. Da bi lahko kolikor toliko redno oskrbovali proizvodnjo, ni preostalo nič drugega kot dopovedati organizacijam združe-

nega dela, da naj, če nočejo, da bi se ustavili stroji, do skrajne mere preusmerijo prodajo z domačega (in delno klirinškega) trga na trge s konvertibilnim plačilom. V letu 1982 bodo te obveznosti še bolj zaostrene, ker bi se morala naša država, kot je načrtovano, v tem letu prebiti brez tekočega deficita. Novejši omejitveni ukrepi zveznega izvršnega sveta in dodatni posegi republik in pokrajin za spodbujanje izvoza ter razne »pospeševalne akcije« zbornic in drugih dejavnikov so sicer, to velja vsaj za našo republiko, že dali neke rezultate, tako da se je septembra začel trend spreobračati na boljše.

Čeprav bodo nemara gospodarske organizacije letos nekako izpolnile v samoupravni interesni skupnosti za ekonomske odnose s tujino usklajene izvozno-uvozne plane (na nekoliko nižji ravni od predvidene), pa za sedaj nimamo še nobenega razloga za kakšen optimizem. Izpolnjevanje plačilnobilančnih projekcij na taki ravni, to je, nenehno na skrajnem robu, pomeni samo to, da se lahko pač stroji vrtijo naprej, da je za silo zagotovljena enostavna reprodukcija – ni pa nobenega zagotovila za nadaljnji tehnološki in tehnični razvoj industrije. Taki saldi izvozno-uvoznih bilanc (s konvertibilnimi trgi), kakršne dosegamo, omogočajo (ob težki hipoteki dolgov, ki jih je treba odplačevati tujini) komaj zadosten (in stalno negotov) uvoz najpotrebnejših surovin in reprodukcijskih materialov, ne pa tudi uvoza opreme in tehnoloških inovacij. Dokopali smo se sicer (zelo pozno) do spoznanja, da se ekonomija neke države ne more samostojno, učinkovito in stabilno razvijati na račun pridobivanja akumulacije iz tujine in zgolj kupovanja tujega znanja. Toda od spoznanja ali celo trdne odločenosti pa do realizacije take usmeritve, to je, do tolikšne osamosvojitve na vsaj nekaterih glavnih tehnoloških področjih, ki bi omogočala enakopraven delež v mednarodni delitvi dela in transferu znanja, je žal dolga pot.

Pravzaprav smo se znašli v precepu: zaradi velike odvisnosti večine naših industrijskih panog od uvoza blaga za reprodukcijo (in to ravno iz držav s konvertibilno valuto, v katerih smo v glavnem kupili tudi znanje in opremo, kar moramo odplačevati) se mora večina preostalih deviz, ki jih iztržimo z izvozom na konvertibilno območje, uporabiti za plačilo uvoza reprodukcijskih materialov – toda brez nadaljnje tehnološke modernizacije bo postala ta industrija do kraja nesposobna izvažati blago na te trge (kjer je že danes skrajno nizko konkurenčna) in iztržiti devize za uvoz blaga, brez katerega ne more delati.

Tak položaj nas sicer niti ne bi smel presenečati, saj je logična posledica vseh preteklih dogajanj v jugoslovanski ekonomiji, do katerih je prihajalo med drugim zaradi tega, ker ni bilo jasno opredeljene skupne strategije ekonomskega razvoja.

Namen tega razmišljanja je vsaj skromno prispevati k neogibni razpršitvi iluzij, ki še vedno ovirajo mnoge dejavnike pri nas, da bi začeli reševati stvari na pravem koncu. Avtorju naj bo dovoljeno, da pri tem izkoristi sporočilo z nedavnega Levstikovega tabora, ko so obujali besede

velikega slovenskega kritika: ni dolžnost biti vljuden, dolžnost je povedati resnico.

Omenjena odstotnost skupne jugoslovanske razvojne strategije – lahkomiselnost, ki je to dopuščala, nam je za zdaj še povsem nerazumljiva – je botrovala nastajanju vseh znanih sedanjih značilnosti gospodarske sestave, zaradi katere smo se tudi znašli v precepu, ki smo ga prej opisali. Zanimivo je, da dinamična graditev predelovalne industrije v Jugoslaviji v resnici nikoli ni bila naravnana tako, da bi lahko izdelki te industrije postali kdaj konkurenčni na tujih trgih. Za to »nevljudno« trditev je več dokazov. Druga stvar je, da se je ves čas, vsaj že od gospodarske reforme leta 1965 naprej, veliko govorilo o tem, da naj se vsaj del te industrije vnaprej v celoti usposobi za izvoz, ne pa da izvažajo zgolj morebitne presežke. Govorilo se je tako, delalo pa povsem drugače. Velik del te industrije se je zgradil po licencah tvrdk iz razvitih držav, ki so vse po vrsti vsebovale diskriminacijske klavzule, med drugimi – prepoved izvoza! Včasih so te pogodbe izjemoma dovoljevale prodajo v nekatere države v razvoju ali socialistične države, ker matična tvrdka za te trge pač ni bila zainteresirana. Naši investitorji so te pogoje sprejemali, torej je bila usmeritev izključno na domači trg vnaprejšnja in zavestna. To, da bodo morale tovarne kupovati surovine, reprodukcijski material in nadomestne dele za iztrošeno opremo prav iz teh držav (oz. od istih tvrdk), in to za konvertibilne devize, da bodo sploh lahko obratovala – jih očitno ni motilo. Za devize bo pač poskrbela »država«. Ker je bilo vse to videti tako preprosto, so naletela opozorila redkih naivnežev in zanesenjakov, da bi morali več vlagati tudi v lastno razvojno-raziskovalno dejavnost, če naj bi osvojili tehnologijo in jo znali sami naprej razvijati (in s tem postali enakopravnejši partner na tujih trgih), in da so potrebna vzporedna vlaganja v proizvodnjo surovin in reprodukcijskega blaga, pač na gluha ušesa.

O vseh teh in drugih značilnostih dosedanjega razvoja, ki so pripeljale do nezavidnega precepa, v katerem smo, so sicer v prvih jesenskih mesecih letošnjega leta v naših skupščinskih in političnih telesih skoraj vse povedali, in to zelo odkrito in natančno, tako da je ponavljanje vseh teh ugotovitev in ocen resnično odveč. Da bi pa imeli jasno izhodišče in da se nam niti ne pretrga, si bomo le dovolili še kratek povzetek:

Skupaj z neučinkovitostjo medrepubliškega dogovarjanja je odsotnost skupne (dolgoročne) jugoslovanske razvojne strategije povzročila, da so se republiška in pokrajinska gospodarstva pri forsiranem razvijanju industrijskih zmogljivosti dolga leta nekoordinirano, malone brezglavo zadolževala v tujini, da so izoblikovala svojo gospodarsko in posebej industrijsko sestavo povsem ločeno, vsaka zase. Tako so nastale, kot vemo, vase zaprte republiške in pokrajinske ekonomije s težnjo po zaokroženosti in vseobsežnosti, tako da imamo namesto skupnih enotnih pogojev gospodarjenja v jugoslovanskem prostoru osem različnih ekonomskih politik, namesto enotnega trga in delovanja tržnih zakonitosti pa ekonomski egoizem in voluntarizem republiških, pokrajinskih in občinskih interesov.

Več kot jasno je, da se v takih razmerah v jugoslovanskem prostoru ne morejo izoblikovati racionalne in na ekonomskih merilih temelječe povezave med gospodarskimi subjekti, ki bi vzpostavljale trdne reprodukcijske verige, delitev dela in specializacijo, ki bi omogočile združevanja akumulacije za graditev nujno potrebnih zmogljivosti surovinske oz. bazične proizvodnje na najbolj razumnih lokacijah ali skupnih obratov zaradi odprave ozkih grl v produkcijskem ciklusu. Podražitve tekočih in plinastih goriv resda močno kvarijo devizno bilanco, bolj malo pa se govori o tem, da porabimo Jugoslovani precej več konvertibilnih deviz za uvoz izdelkov črne metalurgije, ker se doslej nismo znali dogovoriti o tem, kako združiti sredstva za razširjeno reprodukcijo v jeklarski industriji. Ker vladajo po republikah in pokrajinama različni predpisi in tretmaji, ni nič čudnega, da se trgajo reprodukcijski tokovi vsakič glede na trenutni položaj in da je (čeprav je že toliko let minilo od uveljavitve zakona o združenem delu) delež združenih sredstev na temelju skupnega prihodka v investicijah še vedno obrozen. (Seveda poznamo tudi nekaj svetlih primerov, npr., na področju elektronske industrije, ki pa so prej izjema kot pravilo.)

Pretežna usmeritev prodaje jugoslovanskih industrijskih proizvajalcev na domači trg je torej logična in pričakovana posledica vseh opisanih usmeritev in ravnanj v preteklih obdobjih, saj se da samo na domačem trgu (kjer cene večno uhajajo iz rok ekonomski politiki, in tako dosegamo eno največjih inflacijskih stopenj na svetu) pokriti vse stroške neracionalne organiziranosti gospodarstva. Neizpolnjevanje sprejetih izvoznih načrtov ni posledica pomanjkanja patriotizma v organizacijah združenega dela, ker te ne bi hotele razumeti težav naše države s plačilno bilanco, ampak posledica njihove normalne skrbi za dohodek. Notorično dejstvo je, da izvoz v razvite države za našo industrijo redno in praviloma dohodkovno ni zanimiv, preusmeritev prodaje v izvoz povzroča večini naših podjetij manjši dohodek, pogosto tudi izgube, ker pač niso tako organizirana in opremljena, da bi bila konkurenčna. Toda izvoz je ekonomska, dohodkovna in ne patriotična kategorija.

Tu pa smo prišli do bistva problema. Popolnoma jasno je in tu ne pomaga nobena filozofija, da je treba v trenutku, ko je ogrožena zunanja likvidnost, poleg omejevanja uvoza zahtevati od delavcev v organizacijah združenega dela, da maksimalno izkoristijo vse možnosti za preusmeritev prodaje v izvoz, saj sicer kaj kmalu ne bi več mogli proizvajati niti za domači trg. Sedaj pa se v kontekstu vseh naših gornjih ocen vsiljuje tole vprašanje: kdo je dolžan nositi breme posledic vseh lahkomiselnosti v vodenju ekonomske politike in napak v razvojnih usmeritvah v preteklosti? Rekli bi, da bi ga morala v celoti vsa družba in ne pretežno tisti del jugoslovanskega delavskega razreda, ki dela v trenutno relativno izvozno sposobnejšem delu gospodarstva.

Za tisti čas (težko je reči, kako dolgo bo trajal), v katerem se bodo reševali problemi neogibnega spreminjanja gospodarske sestave, vzpostavljanja trdnih reprodukcijskih povezav v enotnem jugoslovanskem

gospodarskem prostoru in odnosov v razširjeni reprodukciji, kar naj vse v končnem učinku pripelje do tega, da bo postal izvoz trdna dolgoročna sestavina proizvodnih načrtov in za podjetja rentabilna dohodkovna kategorija, bi bilo zelo koristno, če bi v naši družbi enotno ugotovili, kaj pomeni usmeritev določenega dela proizvodnje na zahtevne trge s konvertibilnimi valutami za dohodkovni položaj teh organizacij združenega dela (glede na razmerja med notranjimi in svetovnimi cenami itd.), in se dogovorili, kolikšno realno nadomestilo in sploh ceno za to mora plačati družba. Sedanji način dajanja občasnih in spreminjajočih se spodbud izvoznikom sicer blaži njihov dohodkovni položaj, ne omogoča pa stabilnega načrtovanja poslovnih odločitev.

To bi kazalo storiti čimprej, da se ne bodo nenehno ponavljale krizne situacije, ki zahtevajo dodatne izvozne sunke za vsako ceno. To je neke vrste razprodajo jugoslovanskega blaga s še ne docela izmerjenimi dolgoročnimi škodljivimi posledicami.

MACA JOGAN

Potrošniška usmerjenost in vprašanje emancipacije

Julija 1979 mi je sociologinja iz ZDA, ena od tujih udeležencev razgovora o spreminjanju položaja žensk v Jugoslaviji, postavila takšnote vprašanje: presenečeni smo nad tem, kako se je že spremenil resnični položaj žensk v Jugoslaviji, zlasti v Sloveniji; hkrati pa nas zelo preseneča dejstvo, da se srečujemo pri vas s takšnimi pojavi, kot je izkoriščanje ženskega telesa v reklamah v množičnih občilih – kako bi lahko to pojasnili?

Vprašanje me sploh ni presenetilo, kajti za tujca, ki ne prisega na »ameriški način življenja« kot edino zveličaven in ki ne vidi ene same možnosti razvoja – amerikanizacije, so pojavi, ki so nezdržljivi z njihovimi predstavami o drugačni poti razvoja sodobne družbe, še bolj vznemirljivi in radovednost zbujujoči, kot za marsikoga v naši družbi, ki s svojo dejavnostjo ne presega danosti vsakdanjika in utečenosti.

Z navidez obrobim vprašanjem je razpravljavka dejansko dregnila v eno zelo resnih tem, ki jim žal večinoma posvečamo pri nas premalo pozornosti. Gre za *problem neskladij in protislovnosti, ki so vsakdanja sestavina kvalitete življenja* v razvoju naše družbe; kljub priznavanju zgodovinsko prehodnega značaja naše družbe se lahko vprašamo, ali so vsa neskladja nujna in ali ne bi bilo mogoče že v sedanjih okoliščinah česa

spremeniti. Gre torej za to, da nismo gluhi za vprašanje, do kolikšne stopnje smo vključeni v tiste obrazce vsakdanjega življenja, v tisti način življenja, ki ga kot pogoj za svoj obstoj narekuje razviti kapitalizem ter kaj in kdo nam določa meje.

Znano je, da v razvitih industrijskih kapitalističnih družbah v zadnjih desetletjih celosten način življenja vedno bolj obvladuje potreba po čim hitrejšem trošenju množično proizvedenih dobrin, kar pa je v bistvu potreba kapitala po samooplojevanju. Kakor je ta potreba izražena v proizvodnji zaradi proizvodnje, v ekonomski rasti zaradi rasti, tako se kaže tudi v potrošnji zaradi potrošnje. Potrošniška usmeritev je postala tako določujoča v kapitalističnih družbah, da so nekateri začeli uporabljati pojem »potrošniška družba«, ki se je že udomačil in ki ima tudi svojo jasno opredeljeno vsebino.¹

Podobno je z oznako »potrošništvo«, ki nikakor ne pomeni vsake potrošnje, temveč tisto idejno in praktično naravnost ljudi, kjer nastopa kot glavno merilo vrednosti človeka posedovanje materialnih dobrin, predvsem vedno boljših, novih, modernih. Takšno potrošniško obnašanje po eni strani spodbuja razvijanje vedno novih, »umetnih« potreb, ki so posledica v eno razsežnost usmerjene osebnosti človeka (pomembno je imeti, ne biti); s tem naj bi se tudi blažili izrazi neenakosti, to naj bi bila potem »družba obilja«, v kateri popularni priročniki za obnašanje priporočajo »izogibajte se stvari, na katere ne morete vplivati«. Tako potem potrošništvo usmerja ljudi k razrednemu miru, k skrbi samo za standard, za posedovanje čim večjega števila predmetov; človek je podrejen stvarim, ki jih je sam proizvedel, odtujen je odločanju o temeljnih pogojih svojega življenja.

Objektivno pa po drugi strani sili ljudi v potrošništvo sama narava proizvedenih dobrin zaradi vključenega zastarevanja kvalitete (vedno slabši proizvodi) in zastarevanja funkcije v proizvode; s tem se ustvarja ravnotežje med ponudbo in povpraševanjem. Potrošništvo kot celostna orientacija družbe je povezana z roparskim, izkoriščevalskim odnosom do narave, kar postaja šele v sodobnosti vedno bolj očitno in prehaja v množično zavest s sicer zaenkrat bolj pičlimi praktičnimi učinki.

Dosedanji zgodovinski razvoj oblikovanja socialističnih družb kaže, da je ob spremembi lastnine, ob odpravi velike privatne lastnine kot nujnem pogoj za pravičnejše razporejanje ustvarjenega bogastva, potrebno spremeniti celotno družbeno proizvodnjo in način družbenega življenja. Na kapitalistični način produkcije se ne morejo enostavno cepiti socialistični vzorci življenja, oziroma je ta simbioza možna le navidezno, kratkotrajno. Proces celostnega spreminjanja načina življenja, preseganja potrošniške usmeritve je brez dvoma dolgotrajen, zapleten, opredeljen z

¹ Več o potrošništvu: J. Goričar: »Potrošniška družba – potrošniško obnašanje« (Zbornik znanstvenih razprav, Pravna fakulteta, Ljubljana, 1980, str. 77–92); I. Kuvačić: »Potrošaško društvo« (v knjigi: *Znanost i društvo*, Naprijed, Zagreb, 1978, str. 167–173); R. Supek: »Stabilno društvo' kao revolucionarna suprotnost potrošačkom društvu« (v knjigi: *Ova jedina zemlja*, Naprijed, Zagreb, 1973, str. 219–229).

realno razporeditvijo moči v svetu, pa tudi s samoiniciativnostjo in učinkovitostjo družbe, katere samoupravni odnosi naj bi vodili k človečnejšim medsebojnim odnosom.

Za našo družbo ne bi mogli reči, da obstaja v njej le tu in tam tudi »potrošniška miselnost«; prav tako bi se motili, če bi mislili, da smo z doslej uresničeni socialističnimi preobrazbami postali docela imuni za potrošništvo in da nas ta pojav lahko zanima le kot zunanji. Različne objektivne in tudi subjektivne določilnice omogočajo, da se – sicer modificirano – pojavlja tudi pri nas potrošništvo, ki ga J. Goričar označuje takole:² »Posnemanje potrošniškega načina življenja, kakršnega živijo gornji sloji današnjega visoko razvitega kapitalizma, ustvarja pri nas, mimogrede rečeno – tudi nekakšno ‚soc-malomeščansko‘ karikaturu zahodne družbe ‚izobilja‘. Ne da bi se spuščala v vse razsežnosti tega pojava pri nas, njegovih nosilcev, razredne vsebine, itd., bom poskusila orisati neskladnost zlasti nekaterih vidikov potrošništva s težnjo po emancipaciji ljudi in po odpravi vseh oblik diskriminacije glede na spol. Uresničevanje načela enakopravnosti ljudi ne glede na spol, namreč ni mogoče izpeljati – kot to potrjuje dosedanji razvoj na tem področju – ne da bi upoštevali strukturalni družbeni kontekst.

Kot izhodišče obravnave rabi prepričanje, da je vzorec socialističnih družbenih odnosov, enakopravnosti v vseh pglavitnih sferah življenja (delo, družba, družina ali ustvarjanje in razpolaganje z materialnimi in duhovnimi dobrinami ter zagotavljanje vrste) nezdržljiv s temeljnimi sestavinami vzorca življenja, ki ga označujemo kot potrošniška družba. Obstoj potrošništva in njegovo razraščanje, ustvarjanje potreb zaradi potreb je povezano z dejansko razredno neenakostjo in neenakopravnostjo med ljudmi. *Conditio sine qua non* potrošniške orientacije je prav manipulirani posameznik, človek kot stvar ali robot, ki se ne sprašuje po zgodovinski opredeljenosti in različnih perspektivah, ki slepo sledi zapovedim, ki jih njemu kažejo kot zapovedi »industrijske racionalnosti«. Potrošništvo je povezano z egoistično tekmovalnostjo, s pehanjem zlasti za materialnimi dobrinami, pri čemer so zapostavljene duhovne dobrine ter človekove potrebe po vzajemnosti, tovarištvu, solidarnosti. Človek v socialističnih odnosih pa naj bi bil subjekt svoje zgodovine, naj bi bil drugemu človeku cilj, ne pa zgolj sredstvo za doseganje njemu tujih ciljev; posesivne vrednote se naj ne bi do konca izražale le v posamičnem »imeti«, v osebnem standardu.

Pomembno vlogo v »prilagajanju« posameznika zahtevam »moderne dobe«, potrošniške družbe imajo množična občila, ki prispevajo k robotizaciji ljudi zlasti z reklamnimi sporočili. Ta pogosto precej odstopajo od resnične vrednosti ponujanega predmeta, vendar gre ob ustrezni, olepšani spremljavi za zburjanje dodatnih občutkov pri sprejemalcih, kot jih nudi gola posest predmeta.

² J. Goričar, prej cit., str. 89.

»Imeti« je postala tista vrednota, ki jo nenehno utrjuje neločljiva sestavina potrošniškega kapitalističnega načina produkcije – reklama. Prav reklama je nepogrešljiv pripomoček »duhovnega zastrupljanja« ljudi s tem, ko spodbuja ljudi, da bi čim več kupovali in trošili, ko jih prepričuje, da so sodobnemu človeku edino primerna načela: sposodi si, kupi, potroši, zavrzi, zaželi si novo. Poslovno navodilo, da gre »slabo blago v lepem ovoju hitro v promet«, je dobilo v reklamah še mogočno kozmetizirano in seksualizirano nadgradnjo. Kot nezamenljiv pripomoček je postala v »duhovnem zastrupljanju« pomembna ženska, podajana in oblikovana po zapovedih potrošniške, v vnanjost in finost usmerjene »mladostnostne« ideologije.

Že v petdesetih letih je C. W. Mills³ takole zaznaval vlogo žensk: »Med tistimi, ki jih Američani časte, se nihče ne pojavlja povsod v tolikšni meri kot mlado dekle. Kakor da so se Američani odločili, da bodo neprestano spolnjevali svoj vsedrjavni portret dekleta kot kraljice. Kamor koli pogledamo, povsod nahajamo to gladko živalco, včasih precej mlado in včasih malo starejšo, a vedno opevano, vedno fotografirano kot dekle vseh deklet. Prodaja pivo in cigarete, knjige in obleko; vsak večer jo vidimo na ekranih televizijskih sprejemnikov in vsak teden na vsaki drugi strani revij in prav tako v filmih.« De te fabula narratur – se nam v hipu prikrade utrinek v razmišljanje o nekaterih naših obcih.

V reklamnih sporočilih v potrošniški kapitalistični družbi prevladuje vzorec ženske, ogoljene večine človeških dimenzij, to je lepa lutka, bitje spolnih strasti, podredljivo in očarljivo in za družbo zanimivo kot spodbujevalka potrošništva ter kot neposredna udeleženka v potrošnji. Takšen vzorec ženske je postal sestavina množične kulture potrošniške kapitalistične družbe; to kulturo pa E. Morin posrečeno označuje s prisposodbo razkošne, privlačne, našminkane in prsate dekline, »ki neustavljivo vabi, ki pa je prav tako neustavljivo bedasta in primitivna.«⁴ Navidezno napredno, neobremenjeno razgaljanje in izrabljanje ženskega telesa je v službi ohranjanja velike razredne neenakosti med ljudmi, s tem pa tudi podrejenega položaja žensk in patriarhalnega vzorca družinskih odnosov. V videzu naprednosti je večje skrita kompleksna manipulacija, ki ustreza spremenjenim okoliščinam za iztiskanje dobičkov.

S takšno »gladko živalco« pa si pogosto pomagajo tudi naši »samoupravljalški« ustvarjalci potreb s pomočjo reklame in takšna »kraljica« vihti bolj ali manj odkrito svoje žezlo pri ustvarjanju vzorca ženske v naši množični kulturi. Po prepričanju nekaterih naj bi sprejemanje takšnega modela ženske iz »razvitih družb« v naših družbenih razmerah »zaostalosti« pomenilo revolucioniranje, prosvetljevanje in možnost prehajanja v bolj moderne medsebojne odnose. Zdi se, da ta primer, podobno kot nekateri drugi, opozarja na zmotnost prepričanja, da je vse moderno (na

³ C. W. Mills: *Elita oblasti*, DZS, Ljubljana, 1965, str. 82.

⁴ J. Goričar, prej cit. str. 86.

Zahodu) tudi napredno in da je naša dolžnost samo zgledovanje in prilagajanje bolj razvitim družbam in hkrati podcenjevanje vsega, kar ne nosi etikete »narejeno v dobrem svobodnem svetu«.

Če so v razvitih kapitalističnih družbah nekako bolj razumljivi takšni prijemi pri spodbujanju potrošništva (pri čemer ne smemo pozabiti na ostre obsodbe v teh družbah s strani napredno usmerjene javnosti), pa se nehote zastavi vprašanje, ali je takšne vrste manipulacija s človekom tudi nujni nasledek prevladujoče družbene lastnine. Prav tako ne smemo obiti vprašanja, komu od tistih, ki naj bi (v interesu vseh) razpolagali z družbeno lastnino, takšno manipuliranje najbolj koristi. Verjetno ne bomo v prehudi zmoti, če zapišemo domnevo, da potrošniško manipuliranje z »gladko živalco« zlasti ustreza tistim, ki jim je samoupravljanje ščit za skupinskolastninsko obnašanje in ki lahko s svojim dohodkom aktivno nastopajo v tekmovanju za prestiž na podlagi posedovanja luksuznih dobrin, statusnih simbolov. V teh okoliščinah bi lahko govorili o zavestni potrošniški usmerjenosti (hoteni), ki jo dopolnjuje prisilna potrošniška naravnost: v to so ujeti vsi drugi samoupravljalci, ki naj bi sami odločali o pogojih svojega življenja.

Ponujanje vzorca ženske kot lepe lutke, poveličevanje zasanjane, a spretnne gospodinje v mehaniziranem gospodinjstvu, skratka vzorca, ki ga vgrajujejo reklamna sporočila v množičnih medijih se zdi morda komu tako obrobno in celo prijetno, da povsem zanemari vse sopomene, ki jih takšno sporočilo prinaša. Ali se ob stalnem in enakomernem vplivanju na zavest vsakega posameznika ne kristalizirajo predstave, ki so diametralno nasprotno tistemu vzorcu ženske, tistim družbenim odnosom, ki veljajo kot socialistični; ali se ne oblikujejo pričakovanja o vlogi ženske, ki je oropana mnogih človeških razsežnosti, predstave o ženski kot objektu? Ali ni s tem oviran proces emancipacije, ki v nekaterih sferah poteka s takšno težavo? Takšna vprašanja se kar sama porajajo.

Na vprašanje, zakaj do tega pri nas prihaja, so pri roki različni odgovori. Pomudimo se za hipec pri dveh. Po enem naj bi množična občila bila takšna preprosto zaradi tega, ker da obstajajo tudi potrošniki, ki potrebujejo prav takšne prijeme. Ta enostranska razlaga, ki očitno zamejnjuje vzrok s posledico, tudi zanemarja, da vsebina reklamnih sporočil v množičnih občilih, vrednot, ki so vanje vključene, ni nekaj samodejnega, nekaj, kar bi spontano nastajalo kot odgovor na izziv »duha časa«. Po drugem odgovoru naj bi bila množična občila prisiljena, da se tako obnašajo, ker da jih ekonomski razlogi silijo v to. Vprašanje je, ali so res te okoliščine nekaj tako tujega in mogočnega, da jih ne bi mogli že ob sedanji institucionalni urejenosti spremeniti. Verjetno je za marsikoga bolj udobno, da sprejema stvarnost takšno, kot pač je, kot pa da bi razmišljal o celovitejši preobrazbi.

Absurdnost manipuliranja z ženskim telesom zaradi spodbujanja potrošnje se pokaže zlasti takrat, ko se izgubi videz obilja. Tako smo – denimo – lahko konec leta 1980 doživljali prav zasmehovalno in ponižu-

joče navajanje na nakup kozmetičnih (izdelanih po tuji licenci!) izdelkov z očarljivo damo; večina se je namreč v tem času otepala z zadovoljevanjem najbolj vsakdanjih potreb po hrani in čistoči.

Ne le, da so ženske pogosto izkoriščane kot spodbujevalke potrošniškega obnašanja, potrošniška usmeritev tudi v mnogih drugih vidikih ni naklonjena prizadevanjem za večje osvobajanje ljudi. Omenim naj samo en drobec, ki pa ni tako nepomemben, saj gre za oblikovanje novih osebnosti: zaradi potrošniške usmerjenosti staršev – pa bodisi da gre za hoteno, zavestno ali pa vsiljeno potrošništvo – so prizadeti otroci. V obdobju primarne socializacije se pri slojih, ki so udeleženi v gonji za standardom, oblikujejo po meri človeka-sredstva in v skladu z vrednotami tekmovalnosti in uspešnosti ne glede na sočloveka; v slojih, ki bi želeli posnemati takšen način življenja, pa zgodaj spoznavajo prikrajšanost, itd.

Ali je mogoče preseči potrošniško miselnost in prakso (nekaterih plasti), manipuliranje z ljudmi, posebej v reklami manipuliranje z ženskami, samo z moralnimi obsodbami, samo s tem, da bi zahtevali drugačno reklamo? Gotovo je treba spreminjati tudi to, kajti ponotranjeni vzorci so pomembna določilnica človekovega obnašanja; vendar je hkrati treba spreminjati samo podlago, iz katere izraža potreba po potrošništvu in odtujevanju ljudi: gre torej za to, da se spreminja sama proizvodnja, ki bistveno opredeljuje tudi način potrošnje. Individualni materialni standard s tekmovalnostjo in egoizmom ne more biti pglavitna opredeljujoča vrednota socialističnega razvoja, ne more predstavljati ugodne podlage za resnično emancipacijo vseh ljudi in posebej žensk. Za polnejšo emancipacijo žensk je še kako pomembno razvijanje družbenega standarda, ki naj bi omogočil nastajanje nove kvalitete življenja in polnejši razvoj vsakega posameznika.

Osveščanje o nekaterih protislovljih sedanje stopnje razvoja naše družbe in prizadevanja za preseganje ovir osvobajanja ljudi sodi med nujne sestavine revolucionarnega spreminjanja kompleksnih pogojev življenja. To osveščanje postaja vedno bolj potreba tistih ljudi, ki nočejo biti le odtiski neke totalitete, ki obstaja mimo njih. Takšna usmerjenost je že posledica dosedanjih revolucionarnih sprememb in dokaz, da to spreminjanje ni ustavljeno. V okvir nadaljnjega vsebinskega spopolnjevanja normativno in institucionalno že izoblikovanih temeljev enakopravnosti sodi tudi odpravljanje vseh tistih sestavin vsakdanjega življenja in kulture, ki predpostavljajo žensko kot stvar, objekt.

MILAN DIVJAK

Nekatere zadrege in problemi DMV v osnovni šoli

Uvod

V osnovni šoli bolj redko srečamo učni predmet ali vzgojno področje, ob katerem bi prihajalo do tako številnih in nepričakovanih obratov in problemov kot ob družbeno-moralni vzgoji. Razlogov za to je več. Družbeno-moralna vzgoja je najbolj občutljivo področje vzgojnega dela, saj je podlaga idejni, politični, družbeni in humanistični vzgoji in izobrazbi mladega rodu. S tem osrednjim področjem se prepletajo še delovna, spolna, družinska, samoupravna, internacionalistična in druge vzgoje in vrste izobrazbenih problemov. Ta vzgojna področja se navezujejo na vse učne predmete v osnovni šoli, odvisna pa so tudi od vseh dejavnosti osnovne šole in zlasti od okoliščin, v katerih žive učenci.

Vse to velja za družbeno-moralno vzgojo nasploh, zlasti pa še za predmet DMV, ki se poučuje v 7. in 8. razredu in ki je za nekatere že ves čas jabolko spora, za učitelje in učence pa zahtevno področje vzgojnega in izobraževalnega dela. Ponekod v drugih republikah so šli po poti najmanjšega odpora in so po dobrih desetih letih predmet odpravili. Danes nekateri to obžalujejo. Pri nas smo ga ohranili in se trudimo, da bi stvari izboljšali. Prvi uspehi se kažejo, težave zmanjšujemo, porajajo pa se nove. Med njimi je zlasti moteča ta, ki izvira iz neurejenega in negotovega statusa DMV v osnovni šoli. Ob urejanju predmetnikov osnovne šole je bilo čutiti poskuse, da bi DMV odpravili, priključili kam druga ali pa omejili. Zdi pa se nam, da bi bilo bolje, če bi to področje vzgoje in izobraževanja izboljšali, razvili in okrepili.

Neenotnost glede teh vprašanj opažamo med učitelji, ravnatelji, sveltovanci, skratka med tistimi, ki bi morali odločno in enotno podpirati, pospeševati in razvijati to delo, verjetno pa je mnogo nejasnosti tudi v javnosti. Vse to moti in ovira delo učiteljev, pa tudi tistih, ki se trudijo, da bi to področje vzgoje in izobraževanja teoretično in praktično razvili. Prav zaradi tega bi želeli v tem zapisu nekatere stvari pojasniti. Prikazali bi radi razvoj tega področja, njegovo nihanje in zagate, povedali bi radi, kaj se dogaja zadnje čase, ko se pripravljajo novi predmetniki in učni načrti za osnovne šole, na kratko bi radi opozorili na vsebine in metode dela, na

kadrovska in druga vprašanja, na to, kako predmet sprejemajo učenci, na potrebe po izboljšavah in možnosti zanje, zlasti pa bi radi razčlenili nekatera vprašanja, ki se porajajo pri izobraževanju učiteljev za to vzgojno področje.

Kratek oris razvoja DMV

Potrebna bi bila podrobnejša raziskava, da bi ugotovili, kako se je to področje vzgoje in izobraževanja razvijalo v svetu in pri nas. Koristno bi bilo, če bi najprej vedeli, kakšne smeri in težnje so prevladovale v moralni in družbeni vzgoji pred vojno, kakšne spremembe so nastajale med NOB in kako smo te stvari urejali po vojni. Premalo poznamo prizadevanja v svetu, prav tako pa tudi premalo vemo o tem, kaj se je dogajalo pri nas, v ožji in širši domovini. Predmet DMV je bil uveden v vseh republikah po letu 1950; informacije o tem so bile delne, študije in članki o problemih, ki so jih reševali učitelji, zavodi za šolstvo, učenci in starši, so bili redki. Čez deset let so v nekaterih republikah DMV kot poseben predmet ukinili. V tem času smo lahko v strokovnih pedagoških revijah in časopisih zasledili vrsto člankov in razprav o tej tematiki, pozneje pa je bilo vsega manj. Predmet je ostal le v Sloveniji, vendar smo tudi pri nas le redko srečali koga, ki bi poglobljeno obravnaval tu problematiko.¹

Ko smo leta 1952 uvedli v osnovne in srednje šole predmet *moralni pouk*, so se naši najboljši pedagogi, ko so dr. Iva Šegula, M. Dekleva, E. Vranc, L. Žlebnik, Vl. Schmidt in drugi, zlasti družbenopolitični delavci, zanj močno zavzeli. Posebej sta se za to vzgojo trudila J. Potrč in Ivan Regent, pozneje pa tudi drugi naši psihologi, filozofi, sociologi. Posebej se moramo spomniti G. Šiliha, J. Tomšiča in H. Puharjeve, ki so marsikaj prispevali k psihološkemu, pedagoškemu in metodičnemu oblikovanju področja. Šolska reforma je potrdila upravičenost tega predmeta, ki se je pozneje preimenoval v *temelje socialistične morale* (TSM). Hkrati je predmet presegel ožjo moralno problematiko in zajel tudi obravnavanje širših družbenih, idejnih in kulturnih vprašanj. Kot smo opozorili v našem prispevku za Teorijo in prakso², so se v naslednjih letih začele pri nas živahno razvijati sociologija, filozofija, psihologija in pedagogika, s tem pa se je širila in utrjevala tudi podlaga za razvoj moralne vzgoje v širšem smislu, kar je privedlo do oblikovanja posebnega predmeta DMV. Zelo koristne so bile številne akcije, kot so posvetovanja o moralni vzgoji, posebne raziskave etične problematike med mladino³, prizadevanja za humanizacijo odnosov med spoloma⁴, hiter razvoj samoupravljanja, naše

¹ Renata Mejak: Mesto in pomen moralnega pouka. TIP, 1966/II, str. 266–275.

J. Pihler: Razmišljanja o moralnem pouku in vzgoji. ZO, Maribor 1966.

² Milan Divjak: Pota in stranpota DMV v osnovni šoli, TIP, 1978, št. 9, str. 996–1012.

³ Iva Šegula: Etična stališča petnajstletnika, Ljubljana 1969 (120).

⁴ Vaspitanje oml. za humane i zdrave odnose ..., Beograd 1975 (144).

angažiranje med neuvrščeni deželami in seveda uvajanje temeljev marksizma in samoupravljanja v srednje in visoke šole.

V zadnjih letih je prišlo do novega vzpona družbene in moralne vzgoje, saj smo dobili nov in dopolnjen učni načrt, predmet pa se je preimenoval v *družbeno-moralno vzgojo (DMV)*. Obenem smo dobili nekatere pripomočke za učenje DMV.⁵ Posebej je treba omeniti Vzorec časovne razvrstitve učne snovi za oba zadnja razreda osnovne šole in seveda učbenik za DMV, ki smo ga čakali dolga leta. Obenem smo dobili vrsto tekstov, ki lahko učiteljem pomagajo tudi pri DMV.⁶ Omeniti je treba še ustanovitev katedre za DMV na pedagoški akademiji v Mariboru, s čimer se ni začelo le strokovno izobraževanje učiteljev, temveč tudi proučevalno in raziskovalno delo.

V letu 1980 so bili sprejeti različni zakoni o izobraževanju in vzgoji, ki narekujejo številne spremembe na vseh stopnjah vzgojnoizobraževalnega sistema. Med drugim je treba dopolniti, spremeniti in izpopolniti učne načrte za osnovno šolo, še prej pa je treba uskladiti predmetnike. To delo opravljajo posebne komisije pri Zavodu za šolstvo SR Slovenije. Tako je nastal Osnutek predmetnika za osnovno šolo, ki nam je bil predložen kot delovno gradivo. Pokazalo se je, da status DMV v osnovni šoli še *ni urejen, da nekateri razmišljajo o njegovi ukinitvi, integraciji ali redukciji*. Ti predlogi so nas presenetili, ker smo se pred tem sestali s predstavniki Zavoda za šolstvo SR Slovenije, katedre za DMV in pedagoškega inštituta v sekciji za izobraževanje pri Marksističnem centru CK ZKS in *ugotovili, da o statusu tega predmeta ni treba razpravljati, temveč da je treba skrbeti za kvalitetno delo v šoli*. Tudi na III. posvetovanju o DMV, ki je bilo decembra 1979, nismo govorili o tem, da bi bil ta predmet odveč, temveč smo z več sto učitelji in različnimi strokovnjaki razpravljali o tem, kako bi dosegli, da bi bil predmet privlačen in zanimiv za učence, in kako bi izboljšali delo na tem področju. Dvajset- in večletna pravda se je začela znova, pojavili so se novi dvomi, med njimi številni, ki smo jih z delom in uspehi že presegali.⁷

Vprašanje statusa DMV v osnovni šoli ter cilji in naloge tega predmeta

Kot vidimo, je vprašanje statusa DMV v osnovni šoli ves čas odprto, zadnje čase, ko smo mislili, da vemo, kaj delamo, pa se je še zaostriло. Kolikor vemo, so nekateri proti posebnemu predmetu zaradi tega, ker menijo, da naj bi družbeno in moralno vzgajali pri vseh predmetih in da en sam predmet ne zadostuje. Prav tako nekateri poudarjajo, da imamo slabo pripravljene učitelje, ki zaradi tega predmetu ne dajejo tiste teže in vrednosti, kot bi mu po vsej pravici šla. Zlasti ugotavljajo, da se učitelji le mimogrede ukvarjajo s to problematiko, da večina nima posebne afinitete

⁵ Ž. Minović – M. Maticki: Berilo o samoupravljanju, MK Ljubljana 1978 (170).

⁶ Glej VI. Krivokapič: Zgodov. mladosti, MK 1979 (51) in druga besedila, ki so izšla v Pionirjevi knjižnici!

⁷ Milan Divjak: Učenci in DMV. Ref. za III. posvet, Maribor 1979 (53).

za tako delo, da zato delajo površno, da te ure nekoristno zapravljajo in podobno. Nekateri tudi menijo, da je narava predmeta taka, da je ne moremo poučevati, temveč lahko le vzgajamo. Nekateri tudi poudarjajo, da podobno tematiko srečamo pri biologiji, zgodovini, materinščini in drugod, da gre pri DMV le za nepotrebno ponavljanje. Zanimivo je tudi mnenje nekaterih, da bi lahko to delo opravili pri razrednih urah, zlasti kar zadeva samoupravljanje, razreševanje medsebojnih odnosov in podobno.

Take in podobne pripombe smo lahko srečevali ves čas obstoja tega predmeta in z njimi so tudi utemeljili ukinitvev predmeta v drugih republikah. Danes nekateri menijo, da bi lahko preprosto povezali DMV z zgodovino ali z zemljepisom v nov predmet, ki bi ga imenovali zgodovina oziroma zemljepis s samoupravljanjem. Zanimivo je, da so ti »argumenti« nekateri pedagoške delavce prepričali, tako da so pripravljeni v ustreznih forumih glasovati za ukinitvev tega predmeta.

Ob oblikovanju novih predmetnikov se je pojavilo vprašanje obremenitve učencev, s tem v zvezi se je pokazalo, da primanjkuje časa (ur) za nekatere učne predmete. Zaradi tega so nekateri menili, da bi z ukinitvijo DMV pridobili dve uri tedensko in tako učence razbremenili. Drugi so razmišljali tako, da bi dali eno uro matematiki v 7. razredu. Skratka, nastalo je več »variant«, v vseh pa se je DMV slabo pisalo. Kolikor je razvidno iz Osnutka predmetnika za osnovno šolo, ki je bil pripravljen kot delovno gradivo, je predvidenih več možnosti.⁸

– V prvi varianti bi DMV integrirali v vse druge učne predmete, zlasti v zgodovino in zemljepis, ki se preimenujeta v zgodovino oziroma zemljepis z osnovami samoupravnega socializma. Tako bi imeli stvar urejeno na enak način v vseh republikah in avtonomnih pokrajinah.

– V drugi varianti ostane tako, kot je sedaj.

– Tretja varianta ponuja dve možnosti: a) DMV ostane kot poseben predmet le v 8. razredu, v 7. razredu pa se na račun DMV poveča število ur matematike. DMV se torej skrči za polovico. b) Ura DMV se iz 7. razreda prenese v 8. razred, kjer bi imeli dve uri tedensko. Učenci so v 8. razredu po mnenju predlagateljev te *variante* zrelejši, in tako bi bil učinek poučevanja DMV boljši. V 7. razredu bi zato povečali število ur matematike, v 8. razredu pa bi imeli matematike manj. Skratka, nekateri problemi naj bi se reševali na račun DMV. Predlagatelji so utemeljevali zlasti redukcijo, češ, da lahko več storimo pri drugih predmetih, povrh vsega pa lahko, kot smo že omenili, uporabimo za obravnavo moralne in družbene problematike razredniške ure.

Ko kritiziramo te variante, moramo takoj poudariti, da so se njihovi predlagatelji zavedali njihovih pomanjkljivosti in so jih tudi pošteno povedali. Zlasti so poudarili, »da je bilo v področje DMV vložena veliko truda vseh dejavnikov in da pomeni DMV sintezo celotne družbene

⁸ Osnutek predmetnika za osnovno šolo. Zavod za šolstvo SR Slovenije, Ljubljana 1980, str. 34–36.

in moralne vzgoje iz prejšnjih razredov in iz drugih predmetov in da tega predmeta ne kaže opustiti kljub zgleodom drugih socialističnih republik in avtonomnih pokrajin SFRJ.⁹

Če bi želeli v celoti in dovolj izčrpno odgovoriti na ugovore proti DMV kot posebnemu predmetu, bi morali najprej podrobneje opredeliti smotre, cilje in naloge, ki jih ima ta predmet v osnovni šoli, zlasti bi morali poudariti njegovo povezanost z vsemi predmeti in vzgojnimi področji, prikazati bi morali psihosocialne osnove in dinamične, načela ter vzgojne in učne metode, opozoriti bi morali na vire spoznanj in vzgojnih spodbud ter na probleme, ki nastajajo pri verifikaciji vzgojnih in izobraževalnih dosežkov. Podrobno bi morali govoriti tudi o dejavnikih, ki vplivajo v šoli in zunaj nje. Poleg tega bi morali opisati realno stanje, pri čemer bi morali posebej obravnavati kadrovsko problematiko, opremljenost šol, učbenike in priročnike za učence in učitelje. Še posebej bi morali razpravljati o izobraževanju učiteljev za DMV. Pri tem bi morali ugotoviti, ali sedanji profil učitelja ustreza in kako bi ga lahko izboljšali. Šele tak vpogled v problematiko bi nam omogočil, da se jasneje opredelimo za eno ali drugo varianto. Kljub marsikateri nedorečenosti bi poskušali odgovoriti na nekatere ugovore in pripombe na račun DMV, pri čemer bi se naslonili na nekatere podatke iz raziskav, ki so se zadnja leta ukvarjale s tem področjem vzgoje in izobraževanja.

Smotri, naloge in posebnosti DMV v osnovni šoli

Področje moralne in družbene vzgoje in še posebej predmet DMV omogočata in zahtevata uresničevanje dokaj zahtevnih vzgojnih in izobraževalnih smotrov in ciljev. Vsi pedagoški delavci so postavljeni pred zahtevne naloge, ki jih zaradi prešibke usposobljenosti in drugih okoliščin težko uresničujejo. Na vseh stopnjah in pri vseh predmetih, zlasti pa pri DMV, naj učenci spoznavajo in doživljajo *načela in vrednote* naše samoupravne socialistične družbe, uvajajo naj se v marksistično pojmovanje človeka, družbe in kulture, v zadnjih dveh razredih pa naj zlasti pri DMV poglobljajo, urejajo in širijo spoznanja, stališča, interese in vrednote iz nižjih razredov, iz družinskega ter iz ožjega in širšega družbenega življenja.

Doseči želimo, da bi si učenci razvijali sposobnosti za kritično presojanje in vrednotenje odnosov in pojavov v naši družbi ter se hkrati usposabljali tudi za dejavno in ustvarjalno življenje v njej; nadvse potrebno je, da si mladi oblikujejo spoznanja o spolnosti, ljubezni, zakonu in družini, razvijali pa naj bi si tudi čut in potrebo po enakopravnih in *humanih odnosih med spoloma*. Že otroci in pozneje mladostniki naj bi si oblikovali odgovoren in zdrav odnos do dela in življenja v prostem času, usposabljali naj bi se za smotrno izbiro poklica in za samostojno učenje ter

⁹ Osnutek predmetnika za osnovno šolo ..., str. 35.

si pridobivali visoko bralno kulturo. Učence vseh stopenj uvajamo v zdravo in ustvarjalno življenje *razredne in šolske skupnosti* in v plodno sodelovanje v organizacijah in pri samoupravljanju. Ob tem mlade seznanjamo z bistvenimi problemi človeške osebnosti, z njenim položajem v družbi, z viri in pogoji njenega zdravja, ustvarjalnosti in sreče.

Izrednega pomena je usposabljanje mladih za sodelovanje v SLO ter za varovanje družbenega in naravnega bogastva in človekovega okolja, nadalje oblikovanje naprednega *pogleda na svet in življenje* ter marksističnega odnosa do religij in različnih miselnih tokov, in slednjič preprečevanje rasnih, verskih, nacionalnih in drugih predsodkov. Bistveno je tudi, da učenci na vseh stopnjah in zlasti pri DMV v zadnjih dveh razredih spoznavaajo odnose med našimi narodi in narodnostmi, da si razvijajo ljubezen in spoštovanje do naših *kulturnih izročil* ter potrebo po bratstvu in enotnosti med našimi narodi. Prav tako naj mladi spoznavaajo težnje in probleme drugih narodov, si oblikujejo čut solidarnosti do njih in si pridobivajo pozitiven odnos do neuvrščenosti, do naprednih gibanj, do Združenih narodov in do razvoja socializma v svetu.¹⁰

Tako široko in globoko zastavljeni vzgojni, izobraževalni in funkcionalni cilji družbene in moralne vzgoje zajemajo najbistvenejše vzgojne cilje *celotne osnovne šole*, zato zahtevajo na eni strani sodelovanje vseh učiteljev, posebej še učiteljev za DMV, na drugi strani pa dobro premišljen program dela, da o ustreznih vzgojnih in izobraževalnih metodah ne govorimo. Ob tem moramo priznati, da še zmeraj nismo zadovoljni z učnim načrtom, zato bi ga bilo potrebno prenoviti, izpopolniti. Raziskavi, ki sta bili narejeni zadnja leta med učitelji in učenci, sta pokazali, da tak načrt ne zadovoljuje ne enih ne drugih. Učitelji in učenci čutijo, da marsikatera problematika, ki zanima mlade, manjka in da je marsičesa preveč za eno tedensko uro. Ker zadnje čase pripravljamo nov učni načrt za DMV, imamo priložnost, da upoštevamo potrebe, želje in možnosti učencev in učiteljev. Že sedanji načrt je zajemal pestro in zanimivo področje človekovega intimnega in družbenega življenja, ožje in širše probleme naše družbe, pojave v svetu in odnose med narodi, npr.:

- spolnost, zorenje, ljubezen, zakon, družino;
- probleme dela, poklicev, učenja, ustvarjalnosti;
- razredno in šolsko skupnost, organizacije v šoli;
- probleme samoupravljanja;
- osebni razvoj, vzgojo, socializacijo;
- socialistične vrednote, etične norme, družbena pravila;
- vprašanja svetovnega nazora, religij, miselnih tokov;
- mednacionalne odnose, gibanja, zamejce, zdomce, izseljence;
- mednarodne odnose, gibanja, OZN, neuvrščenost.

Navedena tematika se pojavlja v vseh razredih osnovne šole. V prvih šestih razredih je vključena v različne učne predmete, v 7. in 8. r. pa se

¹⁰ Glej uvod u novi učni načrt!

pojavi kot *samostojno predmetno področje, ki je tesno povezano z vsemi učnimi vsebinami in vzgojnimi dejavnostmi te stopnje*. V tem je značilnost DMV, v tem je moč in šibkost tega učnega predmeta. Taka povezanost nekatere zavaja k mnenju, da poseben predmet ni potreben. Bistveno pa je, da naj bi učitelji nižjih stopenj postavljali trdne temelje za delo na višjih stopnjah in zlasti v zadnjih dveh razredih, kjer naj bi opravljali sintezo in posplošitev, poglobljali spoznanja ter oblikovali popolnejše in zreljše vrednote.

Čeprav je naloga vseh učiteljev, da vsak na svojem področju družbeno in moralno vzgajajo, je vendarle tak samostojen predmet v 7. in 8. razredu potreben. Omogoča namreč *specifično in poglobljeno proučevanje problemov*, ki so sicer sorodni tistim, ki jih učenci srečujejo pri zgodovini, geografiji, književnosti ali drugod, jih pa *presejajo po vsebini in načinu ter po ciljih in namenih obravnave*. Pregled vsebinskih področij DMV je pokazal, da je spričo zahtevnih vzgojnih in izobraževalnih ciljev potreben poglobljen pristop, da so potrebni strokovno pripravljene učitelji, saj drugače lahko pride do improvizacije, površnosti in tudi do frazarjenja in moraliziranja. Učitelji različnih strok, ki niso za tako specifično delo *strokovno pripravljene* in ki zanj niso tudi posebej *motivirani*, lahko to družbeno in moralno problematiko obravnavajo le obrobno, zmanjka jim lahko časa in posluha za razvojne probleme in potrebe mladostnika. Vključenost te problematike v druge predmete še ne zagotavlja, da jo bodo v šoli tudi temeljito in strokovno obdelali. Skoraj pri vseh predmetih je po logiki in tradiciji v ospredju snov, prevladujejo dejstva, pojmi, zakonitosti in procesi, pri našem predmetu pa mora biti v ospredju učenec, njegove potrebe in življenjski dvomi.

Samostojni predmet DMV v zadnjih dveh razredih zahteva in omogoča *sistematiko in logiko snovi, vsebin*, ki niso le prispevek drugim predmetom, do česar pride pri integraciji v nižjih razredih, omogoča pa tudi *sistematiko vzgojnih ciljev*. Če imamo v zadnjih razredih samostojen predmet, ki je povezan z vsemi drugimi, morajo učitelji v nižjih razredih skrbneje izvajati učni in vzgojni program, ker s tem postavljajo temelje za delo na višjih stopnjah, ko se dela loteva strokovno pripravljen učitelj. To lahko ugodno vpliva na učitelje nižjih stopenj, da se jasneje zavedajo nalog in ciljev družbene in moralne vzgoje, verjetno pa se tudi bolj potrudijo. Učitelj DMV lahko ugodno vpliva na celotno *delovno klimo* na šoli, globlje pa tudi razume in pojmuje delo v številnih organizacijah, društvih, klubih in krožkih. Ugotavljamo, da učitelji še niso dovolj usposobljeni za vodenje dejavnosti zunaj šolskega pouka in v prostem času in da to posebej neugodno vpliva na delo celodnevniških šol.

Eden od ugovorov proti posebnemu predmetu DMV je tudi, da s tem dajemo potuho drugim učiteljem, ki se lahko izognejo družbeni in moralni vzgoji, marksističnemu oblikovanju mladih. Podobne ugovore smo srečevali tudi ob uvajanju temeljev marksizma in samoupravljanja. V obeh primerih velja, da *z uvajanjem posebnih predmetov ne želimo zmanjšati*

vloge drugih učiteljev pri idejnem, družbenem in kulturnem oblikovanju mladih, temveč da se s tem njihove naloge še povečujejo.

Učitelji vseh drugih predmetov naj bi podrobno poznali učni načrt in problematiko DMV, zavestno in sistematično naj bi postavljali temelje, na katerih bi dalje gradil učitelj DMV. Učitelji vseh predmetov, zlasti pa zgodovinarji, geografi, učitelji materinščine in tujih jezikov bi morali vsak pri svojem predmetu iskati možnosti za moralno vzgojo mladih. V duhu priporočil UNESCO iz let 1968 in 1974 bi morali v okviru vseh predmetov odpirati mladim pogled na dogajanja v svetu, jih seznanjati z delovanjem OZN in jih vzgajati za vzajemno razumevanje med narodi¹¹. Podobno velja za delovno vzgojo in za humanizacijo odnosov med spoloma. Vsa ta in druga področja pa so bistvene sestavine DMV. Bistveno je, da se vsi učitelji zavedajo pomena DMV in da vsak na svojem področju prispeva svoj delež k skupnim ciljem. Če danes DMV v šolah ni dovolj uspešna, je krivda vseh učiteljev. Raziskave so pokazale, da ta predmet med učitelji nima takega ugleda, kot bi ga moral imeti, zaradi tega pa ga premalo cenijo tudi učenci.

Učitelj DMV bi moral pri svojem delu upoštevati znanje, ki so ga učenci pridobili pri vseh drugih predmetih, in vzgojne dosežke celotne dejavnosti šole in njenega okolja. To lahko doseže le, če pozna učne načrte in učbenike za najpomembnejše predmete, zlasti za zgodovino, geografijo, književnost (berila), in seveda delovni in vzgojni program šole. Učitelj DMV mora sodelovati v vseh najpomembnejših dogajanjih šole, zlasti pa naj bi bil *mentor nekaterih organizacijam*, kot so klub OZN, marksistični krožek, novinarska skupina in podobno. V tem primeru DMV ne bo nekaj posebnega, nenavadnega, izoliranega, temveč organski del življenja in dela šolskega organizma. Učitelji DMV imajo običajno povezave z zgodovino, geografijo, materinščino itd. To jim omogoča, da spretno kombinirajo oba predmeta, da ju *povezujejo, dopolnjujejo*. Npr.: pri DMV lahko nekatera besedila obravnavamo predvsem z etičnega ali idejnega stališča, pri materinščini pa z jezikovnega, stilnega, zgodovinskega. Podobno se tematika DMV dopolnjuje z zgodovino in drugimi področji. Vse to kaže, da DMV ni tako zelo poseben predmet, da ni moraliziranje, da ni tujek v predmetniku. Če bi to bila, bi jo morali kot predmet odpraviti, ker bi delovala nenaravno in s tem škodljivo.

Do poglobitve snovi in problematike, do sklepne sinteze, do logičnega dopolnjevanja in obojestranske korelacije pride le tedaj, če imamo relativno samostojen predmet, ki omogoča tudi oblikovanje specifičnih metod dela. Ob tem, ko izobražujemo učitelje za DMV, gradimo tudi vsebine tega predmeta, predvsem pa oblikujemo metodiko vzgojnega in izobraže-

¹¹ Preporuka br. 64 sednice XXXI. mednarodne konferencije za prosveto u obrazovanju u duhu mednarodnog razumevanja kao sastavnog dela školskih programa. UNESCO, Paris 1968 (16).

Priporočilo o vzgoji in izobraževanju za mednarodno razumevanje, sodelovanje in mir ter spoštovanje človekovih pravic, UNESCO, Paris 1974 (18).

Zaključki posvetovanja o pouku o OZN. Dubrovnik, 1980 (5).

valnega dela za to specifično področje. To je lahko v korist metodikam drugih predmetov, zlasti pa se porajata *teorija in praksa idejnopolitičnega izobraževanja in vzgoje*. Velja pa tudi obratno, tj., vsi pozitivni dosežki različnih metodik osnovnošolskih predmetov lahko koristijo pri oblikovanju metodike DMV. Skratka, govorimo lahko o medsebojnem oplajanju in dopolnjevanju, pa tudi o nastajanju novih odnosov med učitelji in učenci, o čemer bi bilo potrebno nekoč obširneje spregovoriti.

Zadnje čase tudi vedno več govorimo o tem, da naj bi DMV dajala več temeljnega znanja za STM. Raziskava o metodičnih problemih vzgojnoizobraževalnega dela pri predmetu samoupravljanje s temelji marksizma kaže, da prinesejo učenci iz osnovne šole razmeroma slabo znanje, to pa se ne nanaša le na bolj ali manj uspešno delo pri DMV, temveč tudi na uspešnost pouka zgodovine, geografije in drugih predmetov, ki učencem dajejo pogled na družbeno, kulturno in politično življenje¹². Nekateri so bili verjetno prepričani, da bi bilo dobro, če bi v osnovni šoli ves predmet imenovali kar samoupravljanje ali pa bi ga imenovali skupaj z zgodovino ali geografijo. Ugotoviti je treba, da *predmet DMV zajema vse bistvene probleme, ki zanimajo mladega človeka na tej stopnji, samoupravna tematika pa bi sčasoma postala manj zanimiva*. S tem bi se odrekli vrsti spoznanj in vrednot, ki jih potrebuje mlad človek, obenem pa bi se lahko zgodilo, da bi mladim priskutili zelo pomembno področje izobraževanja na srednji stopnji. Z dobrim in skrbnim delom pri DMV lahko mlademu človeku odkrivamo in pomagamo dojemati bistvena življenjska vprašanja, hkrati pa ustvarjamo temelje za uspešno delo pri predmetu STM. Toda to lahko dosežemo le tedaj, če vso problematiko DMV dosledno obravnavamo z marksističnega stališča, če učitelji tematiko dovolj globoko poznajo in jo znajo mladim ustrezno posredovati, tako da se izogibajo dogmatizmu, poenostavljanjem in podobnim težavam.

Verjetno ni potrebno dokazovati, da so variante, ki predvidevajo redukcijo predmeta za polovico, nesprijemljive, saj ima DMV že tako najmanj ur in bi nastale nove in še hujše kadrovske zagate, saj bi postalo izobraževanje učiteljev za to področje nesmiselno. Ukinitev DMV v 7. razredu bi povzročila vakuum. Bolj zaželeno bi bilo, da bi tem problemom dali več prostora že v 6. razredu, ko učenci že stopajo v predpuberteto, to pa v njih vzbuja različne zadrege v zvezi z razvojem. *Koncentracija* vseh ur DMV v 8. razredu bi bila prav tako zgrešena, kajti izkušnje dokazujejo, da smo za marsikatero stvar v tem razredu *prepozni*, da učenci zaradi razvojnih in drugih vzrokov in okoliščin ne sodelujejo več tako kot prej, da je treba pomembne vrednote, spoznanja in stališča do takrat že oblikovati, za to pa je potrebna *kontinuiteta*. To ni področje ali predmet, ki se ga naučimo, ki ga potrebujemo za reševanje tehničnih problemov ali za nadaljevanje študija na srednji stopnji, temveč področje, ki zahteva dolgotrajnejše in pristnejše kontakte z učenci, različne oblike dejavnosti v

¹² I. Mrmak - Z. Medveš - R. Mejak: Metode vzgojnoizobraževalnega dela pri predmetu samoupravljanje s temelji marksizma. Pedagoški inštitut, Ljubljana 1977, str. 83-100.

šoli in zunaj nje. Vsekakor lahko DMV pomeni dobro podlago za STM v srednji šoli, je pa še nekaj več, tj. priložnost in možnost, da mladim pomagamo k razčiščevanju bistvenih življenjskih vprašanj in jih vzgajamo za njihove bodoče starševske, delovne, družbene, kulturne in druge vloge v naši samoupravni socialistični družbi.¹³

Učenci in DMV

Za nas je bistveno vprašanje, kakšen odnos imajo učenci do DMV, kako sodelujejo, kako so zadovoljni z vsebinami in metodami dela ter z medsebojnimi odnosi pri pouku. Vsa leta smo lahko opazovali zelo protislovna mnenja učiteljev in učencev glede tega vprašanja, zato smo se odločili, da stvar nekoliko proučimo. Bolj ali manj uvodne raziskave smo opravili med učitelji DMV in med učenci 7. in 8. razredov. O prvi raziskavi, ki je zajemala učitelje DMV v Sloveniji, smo poročali na II. posvetu o DMV, ki je bil 1978 v Mariboru¹⁴. Drugo raziskavo smo opravili v letu 1979 na vzorcu 1000 učencev severovzhodne Slovenije, zajeli pa smo učence mestnih in podeželskih šol. Takoj lahko prikažemo le nekatere podatke o tem, kako učenci in učitelji vrednotijo ta predmet in kakšne predloge dajejo za njegovo izboljšanje¹⁵.

Poleg številnih okoliščin, ki vplivajo na uspešno delo pri DMV, so učitelji omenjali predvsem lastno slabo pripravljenost, zlasti metodično nebogljenost, prepogosto menjavanje učiteljev, *podcenjevanje s strani kolegov*, izrabljanje učnih ur DMV za druge namene in podobno. Vse to vpliva tudi na odnos učencev do predmeta. Večji odstotek učiteljev ni omenil nobenih posebnih težav (32%), največ pa je pritožb zaradi pasivnosti učencev (20%). Primerjav z drugimi predmeti nimamo, zato ne vemo, ali so učenci pri DMV bolj pasivni kot drugod. O podobnih težavah poročajo tudi učitelji STM na srednjih šolah. Učitelji tožijo, da so učenci nedisciplinirani in da se med poukom ukvarjajo z drugimi stvarmi (4%), jezijo se tudi na nemir, neposlušnost, klepetanje in neumestne pripombe. Med razgovorom se pojavljajo tudi prepiri, učence je *težko motivirati* za sodelovanje. Podobne podatke so dobili tudi pri drugih raziskavah in pri drugih predmetih, zato je videti, da ti pojavi niso specifični samo za DMV, vendar pa nanje verjetno vpliva dejstvo, da predmet ni ocenjevan. Učitelji in učenci so praviloma proti ocenjevanju DMV in navajajo vrsto tehtnih razlogov, poudarjajo pa, da to neugodno vpliva na odnos do predmeta, da precej učencev demotivira. Dejstvo, da ne ocenjujemo, vpliva pozitivno tako, da so učenci bolj *sproščeni*, da sodelujejo tudi tisti, ki nimajo najboljših ocen, da ne čutijo storilnostnega pritiska ali drugih ovir za sodelovanje. Negativno pa je, da nekateri učenci, ki so storilnostno usmerjeni, tu slabo sodelujejo, ker niso ocenjeni – nagrajevani. V tem

¹³ Milan Divjak: Problematika DMV v osnovni šoli. Dopolnjenje Sekciji za vzgojo in izobraževanje pri RK SZDL, 1980 (7).

¹⁴ Stanje in problemi DMV v SR Sloveniji, str. 61–64.

¹⁵ Milan Divjak: Učenci in DMV, III. posvet, Maribor 1979 (22–53).

zapisu ni mogoče nakazati rešitev problema, omeniti je treba le, da prav ta predmet zahteva resnično angažiranost učitelja, široko obzorje in dobro poznavanje mladine.

Veliko podatkov imamo o tem, kaj učenci menijo o DMV. V veliki meri se njihova stališča skladajo z mnenji in stališči učiteljev. Zanimivo je, da DMV ni med najbolj priljubljenimi predmeti, ker ni med tistimi, ki odpirajo pot v srednjo šolo, hkrati pa ne zadovoljuje specifičnih potreb in interesov, temveč le *širše, razvojne*. Učenci, ki kažejo pozitiven odnos do tega predmeta, najbolj poudarjajo, da dobe spoznanja, ki jih potrebujejo za življenje, in da so zadovoljni z učiteljem. Učenci so večinoma mnenja, da je tedenska ura za ta predmet dovolj. Večina učencev meni, da je *predmet lažji*, kot so drugi, snov in problematika sta življenjska, spoznavajo ju tudi prek medijev, snovi se ni treba posebej učiti, ker se ne ocenjuje. Čeprav učenci DMV niso postavili visoko na lestvici interesov, pa so zelo ugodno ocenili možnosti za sodelovanje pri pouku. Učenci in učenke poudarjajo, da lahko pri pouku sproščeno sodelujejo, da so lahko odkriti in da lahko povedo mnenja in stališča, ki jih pridobivajo tudi iz množičnih medijev in od drugod. Učenci nimajo občutka, da so v šoli, oblike in metode dela so drugačne, tudi odnosi se oblikujejo na drugih temeljih. Pač pa učenci pravijo, da se doma s starši nasploh le *malo pogovarjajo*, o tej problematiki pa še toliko manj, ker praviloma manjka časa mlajšim in starejšim. Starši zelo malo vedo o problematiki DMV, ne poznajo učbenikov in tudi ne učnih načrtov.

Učenci so posebej povedali, v koliki meri lahko pri DMV izražajo stališča in poglede. 50% jih je bilo mnenja, da lahko vedno izrazijo in *povedo svoja stališča*, okoli 40% pa, da jih lahko pogosto izražajo. Le manjši odstotek jih meni, da teh možnosti nimajo v toliki meri. Velika večina učencev meni, da se lahko pri DMV v polni meri *uveljavijo*, da so lahko aktivni. Obenem so v veliki večini izjavili, da dobivajo odgovore na vprašanja, ki jih vznemirjajo. Kljub temu boljši učenci kritično povedo, da nimajo dovolj dobrega odnosa do predmeta, do učitelja, da nekateri predmeti podcenjujejo, ker ni ocenjevan, ker nima take teže in pomena, kot ga ima, npr., matematika.

Ko poskušamo oceniti ustreznost ali neustreznost posebnega predmeta DMV, je treba vedeti, da je prav ta v središču in križišču različnih intimnih, osebnih, skupinskih in širših družbenih teženj, da nanj vpliva veliko *različnih dejavnikov*, ki jih učitelji in učenci težko obvladujejo. Pogosto gre preprosto za razvojno stopnjo učencev, za njihove življenjske in poklicne aspiracije, izrednega pomena je mentaliteta staršev, njihova kulturna in razvojna stopnja, njihov družbeni položaj, nadvse važen je učitelj kot nosilec predmeta. Odnos, ki ga učenci kažejo do DMV, morda bolj kot pri drugih predmetih kaže njihovo zrelost in nezrelost, razgledanost in ozkost, njihovo življenjsko usmerjenost. *V vseh primerih pa se potrjuje potreba po takem predmetu in želja, da bi bili učitelji in učenci pri pouku skrbnejši, globlji, tehtnejši in bolj življenjski.*

Učenci in učitelji so v obeh raziskavah nakazali številne možnosti, da bi pouk DMV izboljšali. Predlogi so tako številni in tehtni, da bi zaslužili posebno razpravo in obravnavo. Kažejo, da so se učenci in učitelji pri DMV našli kot partnerji, kot sodelavci pri iskanju resnice in poti v življenje. To priča, da imamo v učencih pomoč in oporo, pa tudi vir kritike. Ravno ob skupnem iskanju boljših vsebin, metod dela in boljših medsebojnih odnosov se mladi in učitelji oblikujejo, zorijo. Pri iskanju boljših možnosti naj bi bili učenci naši sodelavci, prevzeli naj bi vedno večjo odgovornost. S tem se učiteljevo delo ne olajša in poenostavi, temveč postane še odgovornejše, zato pa tudi bolj uspešno in ustvarjalno.

JOŽE GORIČAR

Empirično raziskovanje – politično odločanje

(Iz tuje strokovne literature)

Ameriški politolog Martin Rein govori v svoji knjigi »Družbena znanost – Javna politika« (Social science – Public policy, Penguin Books Ltd. 1976) v krajšem poglavju tudi o razmerju med empiričnim družboslovnim raziskovanjem in političnim odločanjem. Izhaja iz stališča, da največ teh raziskav prispeva zelo malo ali pa prav nič bodisi k poglobljanju temeljnih znanj bodisi k praktičnemu odločanju. Ker so nekateri problemi, ki jih obravnava avtor, zanimivi tudi za našo politološko in širšo družboslovno javnost, jih tu kratko posredujem, hkrati z nekaj kritičnimi pripombami, ki jih smatram za potrebne.

Gornje stališče, ki mu priznava veljavnost tako za ZDA kakor za Vel. Britanijo, utemeljuje avtor s »tremi ovirami«, ki preprečujejo, da bi empirično raziskovanje prispevalo več spoznanj za oblikovanje političnih odločitev. Te ovire naj bi bile:

1. Konfliktnost, ki je neločljivo povezana s procesom političnega odločanja. Različni ljudje žele namreč različne stvari, politične procese pa uporabljajo za to, da bi zadovoljili svoje interese, oziroma »dezinteresirane« težnje.

2. Družbena stvarnost je tako zapletena, da močno preprečuje odkrivanje takšnih spoznanj, ki bi bile uporabne za politično odločanje.

3. Domnevno je moči znanstvena spoznanja razlagati le v določenem okviru, toda v pluralističnih sistemih obstajajo le spopadajoči se takšni okviri, družboslovne ugotovitve pa so le redko tako nesporne, da bi dopuščale trdno izbiro med temi okviri.

Prva navedenih »ovir« je neposredno zanimiva za našo družbeno znanost. Spomnimo se le najrazličnejših konfliktnih situacij in kofliktov v mednacionalnih, gospodarskih in kulturnih dogajanjih, ki smo jim priče kar nekaj let nazaj. Z razširjanjem pluralizma samoupravnih interesov pa bo še bolj prereča, čeprav na drugačnih ideoloških in političnih izhodiščih od tistih, ki jih pozna Martin Rein iz demokracij političnega pluralizma. Druga navedenih »ovir« je v bistvu enaka v vseh političnih sistemih,

medtem ko zadeva tretja izrazito ideološko problematiko. Vendar, poglejmo najprej, kako jih obravnava in posplošuje avtor sam.

Prva ovira, ki jo označuje tudi za konflikt med racionalnostjo in demokracijo, je po njegovem mnenju zakoreninjena v stališču mnogih, zlasti ameriških politologov, da namreč ne obstaja nikak javni (splošni) interes, ki bi ga bilo mogoče razločevati od delnih skupinskih interesov. Zaradi tega govore ti politologi o optimalnem interesu, do katerega da pride med demokratičnim političnim odločanjem in menijo, da je racionalnost enaka »družbeno interesnemu optimumu«. V demokratičnih družbah da so samo spopadajoči se interesi, od katerih skuša vsak čim bolj povečati svoj vpliv med političnim procesom odločanja. Skratka, družbeno interesni optimum je moči doseči prek interakcije mnogih interesnih skupin.

Tak je tedaj v demokracijah političnega pluralizma družbeno interesni optimum in tako prihaja do njega. Mar le-ta ustreza našemu pojmu občega družbenega interesa? Podrobnejši premislek gornje konstrukcije pripelje sicer najprej do spoznanja, da bi bilo tudi pri nas teoretično upravičeno, če sprejmemo pojem družbeno interesnega optima. Do njega prav gotovo prihaja v vsakodnevni politični praksi, zlasti v skupščinah družbeno političnih in interesnih skupnostih, kadar se v njih pojavijo nasprotujoči si interesi, ki jih je treba usklajevati. To usklajevanje se dogaja pri nas predvsem v sistemu delegatskih razmerij. Izid takšnega usklajevanja je prav gotovo nekakšen družbeno interesni optimum kot konkretna rešitev tekoče politične prakse. Še bolj se bo potreba po usklajevanju nasprotujočih si interesov pokazala ob bolj razvitem, predvsem pa bolj aktiviranem pluralizmu samoupravnih interesov; ali gledano drugače: takrat ko bo hierarhično odločanje skrčeno na neobhodni minimum, in sicer na vseh družbenih ravneh, od osnovnih organizacij združenega dela in krajevnih skupnosti pa do federacije. Izidi takšnega usklajevanja bodo prav gotovo pomenili družbeno interesne optimume.

Kljub temu spoznanju pa moramo na vprašanje o morebitni istovetnosti tega optima in občega družbenega interesa odgovoriti negativno. Menimo namreč, da v političnem sistemu socialističnega samoupravljanja obstajata obe kategoriji hkrati in istočasno, pri čemer je obči družbeni interes *nadrejen* družbeno interesnemu optimumu. Naš obči družbeni interes je teoretična konstrukcija, zakoreninjena v spoznanju, da je moči družbo na temelju družbene lastnine produkcijskih sredstev razvijati naprej edine v smeri asociacije svobodnih proizvajalcev. To spoznanje je podrobneje razloženo v temeljnih programskih dokumentih (Program ZKJ, Ustave). Tako pojmovan obči družbeni interes je, oziroma bi moral biti vodilo pri vsakršnem usklajevanju nasprotujočih si interesov v našem sistemu in sicer predvsem zaradi tega, ker kaže na nadaljnji socialistični razvoj naše družbene skupnosti. Izidi usklajevanja nasprotujočih si interesov pa so, kakor smo že dejali, konkretne rešitve tekoče politične prakse. Te pa naj bi bile – in prav to je bistveno – v skladu z občim družbenim interesom, seveda glede na vsakokrat obstoječe možnosti. Nobenega

teoretičnega razloga ni, da v omenjenih tekočih rešitvah ne bi videli družbeno interesni maksimum tudi v naših razmerah.

Razlika med našim samoupravnim sistemom in pa demokracijami političnega pluralizma je v tem, da v teh demokracijah resnično ne obstaja noben obči družbeni interes – vsaj ne na ravni političnega dogajanja. Vsaka pomembnejša politična stranka in vsaka pomembnejša interesna skupina ima svojo vizijo »občega družbenega interesa«. Zaradi tega se tudi dogaja, da ob spremembah političnega vodstva v takih državah (lahko) pride tudi do pomembnejših sprememb njihove politične ureditve. Le za takšne sisteme velja ugotovitev, da »obstaja neukrotljiv konflikt namenov (ciljev) med političnim odločanjem, ki je konec koncev vprašanje moči spopadajočih se interesnih skupin in pa analitičnim raziskovanjem, ki mu gre za racionalno reševanje problemov«. (M. Rein) Konflikti takšne narave v naših razmerah ne obstajajo, oziroma vsaj ni razloga, da bi se pojavljali. Tako tu kakor tam pa velja avtorjeva ugotovitev, da vprašanje ni v tem, ali naj politično odločanje izkoristi celotno znanstveno informacijo, izbira naj le prikladna, ustrezajoča dognanja. Nerazumno pa bi bilo, če bi omalovaževali takšna realna tveganja, ki jih je moči znanstveno ugotoviti. Skratka, gre za spoznanje, ki ga avtor eksplicitno sicer ne navaja, ki pa je v našem družboslovju že lep čas prisotno, da naj namreč empirične raziskave ponudijo več možnih rešitev skupaj s pričakovanimi tveganji, na kar šele naj politika svobodno odloča, prevzemajoč seveda tudi odgovornost za sprejete odločitve.

Glede zapletenosti družbenih pojavov smo dejali, da se kaže kot ovira bolj tekočemu sodelovanju med družboslovnim raziskovanjem in političnim odločanjem v vseh družbah enako, ne glede na njihovo politično ureditev. To stališče zagovarja tudi avtor s trditvijo, da lahko postane celo v primerih, ko ni neposrednega spopada interesov, uporaba raziskovalnih spoznanj problematična, in sicer zaradi zapletenosti položaja, za katerega se predlaga takšna ali drugačna politična rešitev. Uspeh le-te da je odvisen od součinkovanja mnogih dejavnikov, ne samo tistega, ki ga smatramo za temeljnega. K temu bi dodali samo to, da je rešitev iz te zagate nemara v tem, da empirično raziskovanje predloži politiki *zmeraj* več možnih rešitev, o čemer smo pravkar govorili.

Tretja »ovira«, o kateri pravi avtor, da je ideološke narave, je takšna le v zelo omejenem pomenu pojma ideologija. S tistimi spopadajočimi se »okviri«, znotraj katerih da je šele mogoče razložiti dognanja empiričnega raziskovanja (razložiti v smeri: raziskovanje – politika), razume avtor obče prospektivne načrte, modele, posameznih političnih strank glede družbene ureditve. Pri podrobnejšem obravnavanju označuje te načrte ali modele tudi za paradigme. Ker ima vsaka pomembnejša interesna skupina svojo vizijo-paradigmo, ki je v večjem ali manjšem navzkrižju z vizijami drugih skupin, se bo seveda ozirala le na dognanja takšnih raziskovalcev, ki pač nekako sodijo v njen »okvir«. Avtor pravi, da je razlaganje raziskovalnih dognanj *zmeraj* kontroverzno, zakaj ta dognanja se nana-

šajo na različne paradigme, za katerimi stoje različni ljudje, ni pa po drugi strani nikakšne racionalne metode, ki bi pomagala razsojati med temi razlagami. Izbira med njimi da je zadeva verovanja, ne pa resnice.

Toliko in samo toliko je problematika, ki jo obravnava avtor v tej zvezi, ideološke narave. Je daleč od upoštevanja kvalitativno različnih (političnih) ideologij, ker je avtor pač na stališču – tako kot večina politologov na Zahodu – kvalitativne nespremenljivosti obstoječih »poindustrijskih« družb in njihovih političnih režimov.

Ne glede na takšno, za marksistično družboslovje nesprejemljivo in že kar dolgočasno izhodišče, je M. Rein tudi v tem delu premišljevanja o razmerju med empiričnim raziskovanjem in politično prakso zapisal nekaj misli in ugotovitev, glede katerih menim da je prav, če jih poznamo. Najbolje bo, če jih zgoščeno povzamemo po sklepnem avtorjevem premišljevanju o tem vprašanju.

Bolj sistematično proučevanje empiričnega raziskovanja – piše M. Rein – bi utegnilo pokazati, da prispevajo raziskave le v omejenem obsegu k političnim odločitvam. To zaradi tega, ker analitiki bodisi niso ponudili koristnih odgovorov na vprašanja, s katerimi se ubada oblast (večina študij razbija mite namesto da bi predlagala rešitve), bodisi le-ta ne more iz različnih administrativnih in političnih razlogov sprejeti ali izkoristiti znanje, ki je na voljo.

Seveda pa vsa odgovornost ni na strani politikov. Tudi raziskovalci se morajo sporazumeti s politiki. Pri tem da lahko uberejo naslednje tri poti. Lahko osamljeni izdelujejo svoje analize, brez povezave s političnimi procesi in ne da bi se spraševali, odkod bo prišla politična podpora njihovim zaključkom. Dalje, lahko domnevajo, da obstaja in da mora obstajati nekakšna delitev odgovornosti med tistimi, ki raziskujejo stvarnost in tistimi, ki so odgovorni za politično akcijo. In končno, če tisti, ki imajo politično moč, ignorirajo raziskovalna dognanja, lahko raziskovalci opravljajo svoje delo tako, da direktno vplivajo na oblast ali pa na njej nasprotne interesne skupine.

Pred raziskovalcem so tedaj po avtorjevem mnenju naslednje izbire glede na njegovo razmerje do politike: lahko se zanjo sploh ne zmeni in jo pušča zunaj svojih premišljevanj; lahko del svoje neodvisnosti podredi politični moči; ali pa utegne imeti neodvisen temelj moči, ki izhaja iz njegovega lastnega znanstvenega ugleda.

Vsekakor zanimiva izhodišča za razgovor o razmerju med našimi raziskovalci in političnimi dejavniki, seveda v razmerah naše samoupravne socialistične ureditve.

ALEŠ ERJAVEC

Nova tematika filma o NOB in revoluciji

Ko je bila na letošnjem 28. festivalu jugoslovanskega igranega filma v Pulju poudarjena razlika med filmi o NOB in filmi o revoluciji, je bilo za zahtevo po tem razlikovanju povedano še nekaj več: doslej so bili filmi o NOB praviloma pojmovani tudi kot filmi o revoluciji, predvsem pa je dolgo veljalo, da so pravi filmi o revoluciji pravzaprav le filmi o NOB. Nekateri filmi, ki so nastali v zadnjem desetletju in pol so sicer obravnavali tudi teme povojnega obdobja in probleme te revolucije, a v teh primerih je šlo prej za njene napake kot pa za njene uspehe in zmage: o filmu *Rdeče klasje* najbrž res ne moremo trditi, da bi bil film o revoluciji, lahko le rečemo, da je to predvsem film o zgrešenosti nekega obdobja; v tej konotaciji se v splošni zavesti beseda »revolucija« najbrž ne pojavlja, saj je revolucija pojem, ki vsebuje pozitiven pomen (čeprav dandanes v drugačni zvezi že govorimo tudi o družbeno negativnih revolucijah).

Da se je imenovana razlika postavila ob letošnjem Pulju, najbrž ni povsem naključno, čeprav je najbrž naključno, da se je pojavila ravno letos; zdi se, da je jugoslovanski film izčrpal večino možnih tem o NOB in revoluciji, saj je prešel od *Slavice* do filma *Na svidenje v naslednji vojni* dolgo pot afirmacije, negacije in premestitve tematike, konflikta, smotrov in vrednot. Tudi se zdi, da so se bolj ali manj dokončno izčrpali in poslovlili vojni spektakli, otroški partizanski filmi kot tudi partizanski filmi, delani po vzoru ameriških vojnih filmov iz petdesetih let. Letos je od takšnih tradicionalnih filmov s tematiko NOB ostal le še film, narejen na podlagi televizijske nadaljevanke (ki je v tem primeru boljša od filma) *Znajdi se, tovariš*, medtem ko so drugi izbrali drugo pot, ki konvergira v konfliktu ženska – revolucija. Mislim, da je ta odnos dobro zajet s sintagmo intima – revolucija. Očitno se je pokazalo, da ravno to vprašanje odpira filmu pri nas nove tematske možnosti, da ta tema doslej ni bila zajeta, obdelana in dovolj upoštevana. Gotovo najbolj izrazit tovrsten film je Grličev *Samo enkrat se ljubi*; če je *Padec Italije* Lordana Zafranovića zaradi svoje epizodnosti in estetizacije preveč neoseben in *Berlin kaputt* Miće Miloševića preveč diletantski, je film Rajka Grliča uspešna sinteza posebnega in

občega v dvojnem pomenu besede: posebnega kot specifičnega in osebnega ter občega kot splošnega in družbenega.

Doslej sta bili v jugoslovanskem filmu z revolucionarno tematiko ljubezen in revolucija združljivi, druga drugo sta dopolnjevali in krepili, letos pa smo prvič videli toliko filmov, ki so poudarjali ravno njuno nasprotje; kajti, če sklepamo po letošnjih filmih, potem se zdi, da je postala za intelektualca in *moškega* temeljni problem revolucije ravno razcepljenost med žensko in revolucijo. Če je bil doslej odnos revolucija – ljubezen enostaven, če je šlo za to, da se ljubezen in revolucija dopolnjujeta, pa naj gre za »pravo« ljubezen ali le za erotično privlačnost, razbremenjeno čustvenih vezi, potem se je letos pokazalo, da obstaja še tretja možnost, ki združuje prvi dve: ljubezen je skozi erotiko čustvena ali pa skozi čustvenost erotična.

Prvotni vodilni konflikt jugoslovanskega filma o NOB in revoluciji je bil konflikt med družino oz. okoljem in njenimi normami, religioznostjo, predsodki itd. na eni strani ter privrženostjo revoluciji (spomnimo se le filma *Na svoji zemlji*) na drugi, sedaj pa je družina očitno že toliko stopila v ozadje, da tematsko ni več zanimiva, ker praviloma nima več prave moči nad posameznikovim ravnanjem; tako se pojavlja le še v obliki osamljene matere – v Miloševićevem filmu – ki samo hvali svojega sina. Družino, vaško okolje ipd. je zamenjala ženska, kar nedvomno kaže tudi na današnjo pozicijo, iz katere izhajajo avtorji filmov: film nam tudi s to tematsko premestitvijo izpričuje svojo vključenost v današnji čas, se pravi, kaže na spremembo okolja, ki sovpliva na izbrano tematiko filma ter na avtorjev odnos do te tematike.

Navedeno temo variira na tri različne načine film M. Miloševića: film o treh prijateljih, od katerih prva dva v dobesednem ali v prenesenem pomenu porinejo v smrt ženske (prvi se utopi in drugi skorumpira), medtem ko ju tretji »nadgradi«, saj naj bi – če sodimo po zasnutku, ki ga ponuja drugače slab film – doživel pravo ljubezen. Miloševićev film še najbolj ostaja v ustaljenih kalupih, medtem ko oba druga, Zafranovićev, predvsem pa Grličev, resnično postavita v ospredje konflikt ženska – revolucija. Prvi je film o partizanskem komandantu, ki najprej likvidira svojega prijatelja, ker le-ta ne more zapustiti ženske-izdajalke, nato pa se sam zagleda v veleposestnikovo in kolaboracionistovo hčer, se z njo poroči, s tem pa izgubi borbena ostrino, se pomehkuži in na ta način povzroči lastno likvidacijo. Do konca ostane zvest revoluciji in se tudi strinja z lastno obsodbo, kajti revolucija in boj zahtevata, da človek zatre vsa druga čustva.

Drugi film je film o povojnem policijskem funkcionarju, ki se ravno tako zagleda v žensko iz nasprotnega, meščanskega tabora. Prva zagledanost preide v telesno vez (ki pa nikoli ne izgubi čustvenosti), kar vse spremlja obsodba njegovih kolegov, dokler ga zadeva ne pripelje v bolnišnico, češ da je nor, ne pa zaljubljen. Junakov samomor je le posledica spoznanja, da iz tega konflikta ni izhoda.

V obeh filmih je revolucija najvišja sila, ki je hkrati brezosebna – v njej vsakdo igra le neko funkcijo; čim se v ta okvir vključi zasebnost, je to nevarnost za revolucijo, kajti revolucija zahteva popolno predanost (ki ni nujno podreditev) in tudi popolno askezo, ko prijatelj ni več prijatelj, marveč je kvečjemu sovražnik lahko še sovražnik. (V obeh primerih se revolucija izkaže za destruktivno: revolucija sovraštvo omogoča in dopušča, medtem ko prijateljske in sorodstvene vezi – npr. bratovske v *Padcu Italije* – zanika in briše, gre mimo njih). Verjetno je tak odnos cena za precej intelektualistični odnos do revolucije.

O poskusu afirmativnega odnosa do revolucije bomo govorili ob filmu *Visoka napetost*.

Zasebno življenje ali »intima« povzroča popustljivost, nepreračunljivost, čustvenost itd., torej neracionalne kategorije, zaradi katerih postane revolucionar soprog oz. ljubimec. Seveda se to v estetiziranem okolju in patriarhalnem vzdušju Zafranovičevega filma dogaja na drugačen način kot v Grličevem, kjer je v ospredju erotika. Ta erotika pa ima navsezadnje – v tem primeru – podobno destruktivno vlogo kot revolucija: če revolucija zahteva tako rekoč celega človeka, ga zahtevata tudi erotika in ljubezen – ne sicer tako, da bi zahtevali ves človekov čas, marveč s tem, da onemogočata vse drugo, da izničita pomen vsega drugega, da zahtevata enako predanost kot revolucija. Tudi tu ni utilitarne in pragmatistične preračunljivosti, ni oportunitizma; je iskrenost, ki pa je hkrati uničujoča, ker ni »socializirana«, ker misli le nase, ker je v jedru individualistična.

Če je tako revolucija kolektivna ali vsaj s posameznikovega stališča le družbeno dejanje kot nasprotje individualističnega, in živi ravno v tem, da posameznik vse svoje interese podreja skupnemu interesu, v katerega je tako prepričan, da mu podredi svoja druga čustva in prepričanja, potem sta erotika in ljubezen individualni in individualistični, in zato destruktivni. Da ne bo dvomov: tu ne gre za institucionalizirane in povsem »socializirane« oblike ljubezni, kot so npr. zaroka, poroka, družina itd., niti ne gre za reprodukcijo, za nove rodove, marveč gre za vez dveh ljudi, kjer je ženska res le ženska, ki moškega – hote ali nehote odzame revoluciji. Jasno je, da je tak dandanes, lahko le »moški« film.

Ob tem naletimo med letošnjimi filmi z revolucijsko tematiko še na neko zanimivo naključje: tako v Zafranovičevem filmu kot pri Bulajičevem filmu *Visoka napetost* sta drugi dve ženski osebi (v *Padcu Italije* partizanka, sodelavka glavnega junaka, in v *Visoki napetosti* mladinska funkcionarka – informbirojevka) odrinjeni, neželeni s strani glavnega junaka, tako da lahko sklepamo, da je ravno – ali tudi (najjasneje je to nakazano v Bulajičevem filmu) njuna erotična frustracija vzrok ali delni vzrok za njuno revolucionarsko in borbena zagnanost, ne glede na to, kako je ta usmerjena (v *Visoki napetosti* stvari ne spremeni dejstvo, da podpre funkcionarka Informbiro – zanj je ta revolucionaren). Na prvi pogled velja ta trditev za Zafranovičev film le delno: velja namreč v meri, v kateri njegov film prebija distanco, ki jo vzpostavlja naracija kronike ali

»freske« in ki gledalcu preprečuje neposredno življenje in identifikacijo z osebami na platnu.

Možno je seveda tudi, da sta obe navedeni osebi takšni pač zaradi večje prepričljivosti, zaradi avtorjeve želje po psihološki utemeljitvi njihovih dejanj in vzrokov za njune odločitve; a to so vprašanja, ki nas zaradi svojega »tehničnega« značaja tukaj ne zanimajo.

Temeljno problematiko navedenih filmov bi torej lahko označili kot spopad med logiko srca in logiko revolucije. Toda, zakaj je prišlo do tega konflikta, zakaj se je po prvotni identiteti in celo dopolnjevanju ene in druge ter po kasnejši interiorizaciji in problematizaciji NOB, revolucije, revolucionarnosti in oblasti ta odnos sedaj zaostрил, zaostрил tako močno, da logika revolucije, da revolucionarni cilji in njihovo udejanjanje nasprotujejo logiki srca in ljubezni kot tudi logiki preprostejše erotike, in to tako silovito, da povzročijo uničenje glavnega junaka – ki je ponovno resnični junak, celo kot pozitivni in ne negativni junak, kar je bilo pogosto predvsem v obdobju tim. črnega filma? Kaj pomeni, da sta mesto konflikta med neproblematično percepcijo revolucije ter individualnim, pogostokrat »intelektualističnim« in tudi nihilističnim pogledom nanjo sedaj zavzela hkrati afirmativni odnos do revolucije ter konflikt med ljubeznijo in to revolucijo? To je najizraziteje izvedeno v Zafranovičevem filmu, kjer ni »neposrednih« nosilcev odločitev nikoli pred nami, kjer so te odločitve sprejete nekje daleč, kjer torej ne moremo reči – kot pri Grličevem filmu – da gre predvsem za »neumnost« konkretnih ljudi.

Naj ob tem še poudarim, da v Zafranovičevem filmu ta konflikt nastopi dvakrat: ko glavni junak likvidira soborca, ker se ta ne more odreči ljubezni do ženske, stoji sam na brezkompromisnem stališču: več kot prijateljstvo in tovarštvo mu pomenita revolucija in njena zmaga; ta njegova odločitev tudi povzroči našo takojšnjo distanco do njega, našo neprizadetost ob vsem, kar se mu bo odtlej pripetilo, vključno z njegovo likvidacijo, do katere logično pride, ko se – čeprav nezavedno in nenamerno – sam znajde v podobnem položaju.

Kaj ponuja ta tematska možnost, ta tema, ki jo srečamo v treh filmih eksplicitno – v Zafranovičevem, Grličevem in Miloševičevem – in v Bulajičevem implicitno? Najbrž gre za več kot le naključje, četudi je morda naključje, da so se vsi trije pojavili ravno letos in da so skoraj edini filmi o NOB in revoluciji, ki so bili predstavljeni na letošnjem puljskem festivalu.

(Naj dodam, da se podoben konflikt mimogrede pokaže celo v najbolj neproblematičnem in »lahkotnem« partizanskem filmu letošnjega festivala: v *Znajdi se, tovariš* Berislava Makarovića oz. scenarista Jože Horvata, bolj znanega v obliki prvotne televizijske nadaljevanke *Maček pod čelado*: ko se »maček« nastani pri osamljeni vaščanki, ga tik pred njenim zblizanjem pokličejo na stražo; ponovno zmaga dolžnost, le da se tokrat junak tej dolžnosti podredi kot zunanji avtoriteti, kar je tudi razumljivo, saj gre za povsem drugačen film, kot sta Grličev ali Zafranovičev.

Ne bi želeli sklepati na silo, da gre pri vseh naštetih filmih *le* za imenovani konflikt, kot tudi ne moremo zamolčati, da smo letos videli še film *Široko je listje*, kjer tega problema ni; ne bi torej hotel na silo vzpostavljati neke sinhronije in zaprtega tematskega polja, v katero naj bi ujeli in ki naj bi označevalo in karakteriziralo vse letošnje filme o revoluciji in NOB. Zdi pa se, da je navedeni konflikt vseeno tako pogost in tako močno navzoč, da se je vredno vprašati, kakšne možnosti nudi ta tematika in kakšna vprašanja o revoluciji odpira.

Na to vprašanje skušajmo odgovoriti po ovinku, prek *Visoke napetosti* Veljka Bulajića. Bulajićev film hoče prikazati spopad z informbirojem, predvsem pa nastajanje informbirojevščine pri nas, pri čemer se poslužuje teme o graditvi prvega jugoslovanskega generatorja v tovarni Rade Končar. Ob tem pravzaprav ni pomembno, v kolikšni meri je film umetniško uspešen ali kvaliteten, saj se s tem vprašanjem tudi nismo ukvarjali ob Miloševićevem filmu, ki je nedvomno konfuzen in slab filmski izdelek. Vendar pa se zdi, da je pri filmu *Berlin kaputt* glavni problem režijski ali scenarijski, medtem ko je pri Bulajićevem konceptne narave. Z drugimi besedami: ne gre za to, da bi bil Bulajićev film lahko bistveno bolje izdelan (kar gotovo velja za Miloševićevega), marveč gre za to, da je bil možen o tej temi in na tak način predvsem tak (a ne nujno *le* tak) film. Ob tem se ne spuščam v vprašanje, ali ima lahko filmski jezik, kot je bil uporabljen v tem filmu, drugačen učinek: filmski jezik je bil določen že z značajem filma, saj je jezik filma sestavni del njegove strukture. V čem je torej vzrok poloma ali neuspeha tega filma, ki je upošteval verodostojnost, ki ima dobre in priznane igralce in tudi tème, ki je še kako obetavna? En razlog je gotovo v neuspešnem variiranju »splošne« resnice in njene »konkretizacije«, ki naj bi to »splošno« ilustrirala in opredmetila. Drugi, pomembnejši vzrok pa je po mojem mnenju v samem pojmovanju revolucije, kot ga kaže film. Dokler je revolucija pojmovana le kot negacija starega, kot uničenje preteklega, preživelega, kot agresivno in bojevito dejanje, ki vodi k temu cilju, so razmerja in vrednote bolj ali manj jasni, upoštevaje seveda, da takšna revolucija vodi v novo družbeno ureditev, da vodi do poznejše graditve v miru in jo omogoča. Tako pojmovana revolucija je razmeroma neproblematična. Ko pa je treba o revoluciji govoriti na radikalen način, je – kot potrjuje dosedanja jugoslovanska filmska proizvodnja – to možno le ali kot kritika segmenta revolucije (npr. okostenelosti, napak, deformacij itd.) ali kot razglasitev same te revolucije za napako ali za ne-pravo revolucijo. Bulajićev film pa ne more povedati, v čem je bila revolucionarnost jugoslovanske odločitve za zavrnitev resolucije informbiroja, zakaj so bili revolucionarji tisti, ki so se odločili za jugoslovansko pot v socializem, in ne tisti, ki so se odločili za Informbiro. Film namreč revolucije sploh ne problematizira, marveč jo enostavno enači s patriotizmom – tako se ne odloči niti za prvo možnost niti za drugo niti za kakšno tretjo, marveč tako vprašanje kot odgovor glede revolucionarnosti naše poti preprosto obide. Zato tudi dobimo vtis – kajti problem,

čeprev ga film potlači, s tem da se ga izogne, vseeno udari na dan – da so pravi revolucionarji tisti, ki tvegajo svoj položaj, svobodo in vse, kar imajo, zato da branijo Stalinovo politiko, saj se zanjo odločijo zaradi načel, iz prepričanja, ne pa iz komodnosti in oportunitizma. Zdi se, kot da ravno zanje revolucija še traja, medtem ko je za tiste, ki podpirajo politiko KPJ, revolucija že minila, saj jim gre le še za graditev nekega generatorja, ki naj bi posebej našo pot v socializem, ki naj bi dokazal, da smo ravno tako dobri kot Rusi ali kdo drug – in to kljub temu, da so načrti zanj kupljeni v kapitalistični Avstriji.

Nasprotna utež takšni predstavitvi revolucionarnosti spopada so dokumentarni posnetki in govori Borisa Kidriča in Tita, ki vzpostavljajo ravno razliko med resnico prave revolucionarnosti in namišljeno ali poskušano – a neuspelo – resnico, kot jo prikazuje Bulajičev film. Kajti če se *danes* sprašujemo, kaj je bila revolucionarnost odločitve za politiko KPJ in kako je to odločanje in opredeljevanje potekalo, pri tem pa se tega vprašanja obenem izogibamo, ga postavljamo le deklarativno in ga nismo zmožni radikalizirati, potem je nujno, da ostaja ta prezentacija apologetska in konformna neproblematizirani »šolski« razlagi spopada s stalinsko politiko do Jugoslavije. Na drug način bi tudi lahko rekli, da je film neprepričljiv in neuspešen ravno zato, ker ne upošteva distance in ireduktibilne razlike med tedanjim dogajanjem in njegovo tedanjo revolucionarnostjo ter današnjim razumevanjem in *današnja* interpretacijo dogajanja – da je torej linearen, ne pa kompleksen, kar hkrati pomeni, da ne upošteva lastne vključenosti v sedanost, marveč živi v iluziji, da ukinja zgodovinsko razliko, da reproducira resnico samo. Filmska prezentacija revolucionarnega dogodka kaj lahko ta dogodek spremeni v konservativno dejanje, saj je hkrati tudi interpretacija, pa če se tega zaveda ali ne.

Bulajičev film dokazuje – če je bilo to izvajanje pravilno – da je dandanes – ali vsaj za zdaj – bolj ali manj izčrpana tradicionalna ali vsaj doslej uveljavljena revolucijska tematika, predvsem pa njena materializacija v obliki konkretnega filmskega izdelka, in da se njena izčrpanost, pa tudi nesposobnost kaže enakovredno v jeziku, ki ga uporablja, da jo torej izda ravno to, kar naj bi omogočilo učinkovitost filma.

Ob Bulajičevem filmu pa gre tudi še za nekaj drugega: za to, da ni sposoben prikazati revolucionarnosti neke revolucije, da se mu ta revolucionarnost premesti na stran tistih, ki bi morali po vsej logiki in po zgodovinski resnici biti kontrarevolucionarni. O tem smo govorili prej.

V nasprotju s takšno podobo revolucionarnosti se v prej navedenih filmih (seveda mnogo intenzivneje in prepričljiveje pri Zafranovičevem in Grličevem kot pri Miloševićevem) revolucionarnost kaže na povsem drugačen način: revolucija je tu dejansko prezentirana, hkrati pa je čista, jasna, kajti njena prihodnost je še odprta. Lahko bi rekli, da se v tem oziru loteva Bulajičev film težje naloge: pokazati revolucionarnost, ki ni revolucionarnost obdobja NOB, marveč že povojnega obdobja. A to ni res, kajti nedvomno je prezentacija spopada politike informbiroja skoraj tako

zahtevna (ali nezahtevna) naloga kot prezentacija revolucionarnosti NOB.

V vseh treh filmih, ki jih obravnavamo, so junaki zavestno popolnoma na strani revolucije ali NOB in se tudi zavedajo ali zavedo nezdržljivosti te revolucije s – spet popolno – zavezanostjo zakonu, ljubezni, erotiki itd. Zdi se, da je omenjena nezdržljivost tisto tematsko izhodišče, ki današnjemu jugoslovanskemu filmu omogoča *današnji* avtentični odnos do revolucije in NOB (v tem primeru NOB in revolucija ponovno sovpadata, kajti oba na enak način konfrontirata filmskega junaka in obema je enako zavestno predan).

(Na tem mestu zanemarjamo dejstvo, da je s tem ponovno uvedena podoba ženske, ki je predvsem predmet poželenja, strasti ipd., in močno v nasprotju z že zelo intelektualizirano žensko mnogih jugoslovanskih filmov iz preteklih let.)

Sedaj se lahko še vprašamo, zakaj je konflikt med dolžnostjo – ki je lahko tudi povsem svobodno sprejeta in vsiljena z okoliščinami – in strastjo ali »intimo« postavljen ravno v vojno in povojno obdobje? (Tu zanemarjam možni razlog, da je bilo za film s temo iz NOB – v Zafranovičevem primeru – lažje dobiti finančna sredstva.) Nedvomno zato, ker je ravno v tem obdobju ta konflikt najbolj »konflikten«, najbolj izrazit in najbolj izostren. V tem oziru bi lahko rekli, da gre ves čas za sedanost: da gre za konflikt, ki se ga je dalo opredeliti v filmu šele v času, osvobodjenem patriarhalne in vaške, pa tudi meščanske morale kot tudi norm in vrednot, ki so bile še dolga leta po vojni neizpodbiten kanon. Da se torej film – s tem mislim predvsem na Grličevega – šele danes lahko otrese pomislekov o revoluciji na *konstruktiven* način: če smo imeli najprej obdobje – to ne velja le za film – afirmativnega odnosa do revolucije, *ki je bila NOB*, nato tematiko človeka kot subjekta revolucije in NOB ter nato kritiko NOB in revolucije, smo sedaj dobili vsaj dva kvalitetna filma, ki zavestno afirmirata tako vrednote revolucije kot vrednote individua in njegovih čustev. Če ta konflikt v filmu ni razrešen, to ničesar ne spremeni; film kot umetnost lahko problem nakaže, razkrije, ne more pa ga razrešiti. Prednost obeh filmov je ravno v tem, da ne iščeta meščanskega izhoda imaginarne in ideološke razrešitve, kakršno smo med letošnjimi filmi lahko videli v Karaklajičevem filmu *Erogena cona*.

S tem ni rečeno, da je omenjeni konflikt osrednji konflikt današnjega časa, je pa očitno, tisti konflikt iz NOB in revolucije, ki se ga je dalo izraziti danes, ali vsaj tisti, ki je dandanes zanimiv, in sicer najbrž zato, ker je revolucija zavestno sprejeta kot pozitivno in nujno (ne neogibno) dejanje, ravno ob tem pa se zastavlja vprašanje njene združljivosti z »intimo«, zasebnostjo itd., ki gresta ravno v nasprotno smer kot revolucija, saj so čustva spontana, dostikrat nepremišljena in lahko tudi amoralna. Razrešitev tega konflikta bi odgovorila na mnoga, ne le filmska vprašanja, a tega odgovora oz. razrešitve od filma za zdaj ne moremo pričakovati.

ANDREJ KIRN

Socializem, znanost, tehnologija, strategija razvoja

(Šesta mednarodna tribuna »Socializem v svetu«, Cavtat 21.–26. septembra 1981)*

Cavtatska srečanja so postala tradicionalna in so utrdila svojo podobo in ugled tako v znanstvenem kot vsem naprednem družbenopolitičnem svetu. Mednarodne okrogle mize v Cavtatu nimajo značaja klasičnih znanstvenih kongresov ali simpozijev. Na njih se ne zbirajo samo socialistični teoretiki in družboslovni znanstveniki, ampak tudi borci za socializem iz raznih dežel ter pripadniki različnih naprednih gibanj in usmeritev. Cavtatske razprave imajo aktualen, angažiran znanstveni in teoretski značaj, hkrati pa so priložnost in vzpodbuda za soočenje praktičnih družbenopolitičnih izkušenj in znanstvenih spoznanj socialističnih mislecev in revolucionarnih borcev, ki delujejo v različnih zgodovinskih okoliščinah in izražajo različne revolucionarne prakse, teoretične tradicije in smeri znotraj marksizma in socialistične misli sploh.

Udeleženci mednarodne tribune nastopajo kot osebnosti ne pa kot predstavniki svojih gibanj, strank in institucij, katerim pripadajo. Takšna vloga prispeva k večji strpnosti, spoštovanju in odkritosti v dialogu kljub široki pahljači političnih, ideoloških in znanstvenih razlik. Vendar pa strpnost ne zamegljuje ostrine problemov, ampak jih, narobe, razkriva. K demokratičnemu intelektualnemu vzdušju prispevajo tolerantno vedenje vsakega udeleženca, pa tudi izredna skrb in napor organizatorja.

Ni čudno, da se je tako kot v preteklih letih tudi na letošnjem sklepnem plenarnem zasedanju usul neustavljiv plaz zahval organizatorjem, jugoslovanski vladi in narodom, ki so omogočili to edinstveno srečanje v mednarodnem delavskem gibanju. Očitno je, da mednarodna socialistična misel in praksa potrebujeta takšno izmenjavo izkušenj, stališč in spoznanj, kot jo omogočajo cavtatske tribune. Izrečene so bile želje, da se v prihodnje razširi krog udeležencev iz dežel v razvoju in zlasti še iz Jugovzhodne Azije. Jugoslovanska družbena samoupravna misel in

* Nekateri probleme s cavtatske tribune, ki v tem prikazu niso zajeti, je avtor predstavil v »Naših razgledih« 9. oktobra 1981.

praksa pa imata priložnost več, da s svojimi dosežki in problemi objektivno kritično seznanita tako širok krog udeležencev z vsega sveta.

Dosedanja cavtatska srečanja so obravnavala naslednje teme: socializem v sodobnem svetu (1976), socializem in politični sistemi (1977), socializem in dežele v razvoju (1978), subjektivne sile socializma (1979), participacija, samoupravljanje, socializem (1980). Referate in diskusije razprav objavlja v celoti revija »Socializem v svetu«, ki izhaja 6-krat letno v dveh izdajah v srbskohrvatskem in angleško-francoskem jeziku.

Letošnja tema cavtatske tribune je bila izrazito interdisciplinarne kompleksne narave in zato ni čudno, da so se je prvič udeležili tudi naravoslovci in inženirji, najbrž pa bi bilo prav, da bi bilo njihovo število še večje. Iz Slovenije so se cavtatske tribune udeležili: Anton Vratuša, Adolf Bibič, Dušan Dolinar, Bogdan Kavčič (z referatom), Ivan Seničar, Rasto Mačus, Boris Cizelj, Marjan Svetličič, Emil Milan Pintar in Andrej Kirn. Vsi so aktivno posegali v razpravo in tako prispevali svoj delež k demokratičnemu razreševanju teoretskih problemov. Pestra problematika, ki jo je razgrnilo čez osemdeset referatov, je bila obravnavana na začetnih in sklepnih plenarnih sejah ter v treh delovnih skupinah:

- a) tehnologija, znanost, družba,
- b) tehnologija in strategija družbenega razvoja,
- c) samoupravljanje, tehnologija in organizacija dela.

1. Ideologija, znanost, tehnologija, družba

Predsednik sveta mednarodne tribune *Milojko Drulović* je v elegantnem, zgoščenem uvodu zarisal nekatere temeljne koordinate letošnje cavtatske teme. Svet se s strahovito hitrostjo sooča s problemi pomanjkanja energije, nezaposlenostjo ob rastoči avtomatizaciji, industrializaciji, urbanizaciji, onesnaževanjem okolja in drugimi posledicami tehnoloških sprememb, ki jih ljudje mogoče ne bodo mogli obvladati. Človeštvo ni imelo nikoli na voljo takšnih velikanskih tehničnih in finančnih sredstev za boj proti lakoti in revščini, a vendar je v letu 1978 od lakote umrlo več kot 30 milijonov otrok v starosti do pet let. V deželah v razvoju grozi nenehna nevarnost, da ostane brez dela okoli 300 milijonov ljudi. Vse izrazitejši postajajo monopoli, zlasti za vrhunske tehnologije. Procesi demokratizacije upravljanja z družbo v celoti, demokratizacija informacij in moči kot tudi samoupravljanje na delovnem mestu, v mestnih in krajevnih skupnosti ponujajo, po besedah *Milojka Drulovića*, močno in sprejemljivo alternativo.

Nekateri udeleženci so posegli v globoke teoretične probleme v zvezi z ideološkim značajem in družbenim statusom znanosti in tehnologije. *David Plotke* (ZDA) je namesto klasičnih dilem, kam naj se uvrstita znanost in tehnologija, v bazo ali nadgradnjo, ponudil formulacijo, da je znanstveno-tehnični napredek v središču integralnega družbenega procesa

in ga ni mogoče strpati v nobenega izmed ponujenih teoretičnih predalov. *Paavo Lopponen* (Finska) je tehnologijo opredelil kot družbeni proces, ki se v družbeni razvoj in odnose ne vpleta od zunaj, ampak je sam eno izmed temeljnih dejstev družbenega razvoja. *Jaroslav Vanek* (ZDA) je odklonil možnost, da bi obravnavali tehnologijo zgolj kot zunanji dejavnik. Tehnologija je notranje zrasla z družbenim sistemom. Našo tehnologijo je oblikovalo predvsem 200 let zgodovine kapitalističnega razvoja, akumulacije in konkurence. Takšno stališče se na prvi pogled razhaja s trditvijo *R. Vandervelda* (Nizozemska), da imata znanost in tehnologija notranje zakone razvoja. Vendar notranjih zakonitosti razvoja ni mogoče popolnoma ločiti od zunanje družbonoekonomske pogojenosti. Takšno možnost je avtor izključil z omejitvijo, da se notranji zakoni lahko uresničujejo samo v okoliščinah, ki jih je ustvaril človek. *Ele Alenius* (Finska) je bil eden redkih, ki je stal na stališču, da je tehnologija po svoji naravi popolnoma nevtralna, da ima sama po sebi absolutno vrednost, predstavlja silo, ki je neodvisna od drugih vrednot, in je tako lahko v službi dobrega in zlega. Po *Davidu Plotkeju* tehnični razvoj vsebuje ideološke, politične in ekonomske elemente, okoli katerih se na vsakem koraku vodi zapleten boj. Da bi se rešili tako mita, ki od znanosti pričakuje samo dobro, kot prekletstva, ki vidi v njej glavnega krivca za vse sodobne probleme civilizacije je po *Victorju Leducu* (Francija) treba priti do pravega razumevanja odnosa med znanostjo in družbo. Podvrigel je kritiki pozicijo, ki je našla svoj odmev v frankfurtski šoli, da je namreč znanstveno-tehnična racionalnost začetni izvor gospodstva nad človekom in naravo. Spomnil je na funkcijo, ki jo je imela znanost najprej pri osvobajanju od mitologije na samem začetku oblikovanja zahodnega razuma, nato od vladajoče fevdalne in monarhistične ideologije v novem veku in nazadnje pri osvobajanju od buržoazne ideologije, ki ga je opravila kritična marksistična analiza.

Fizik *Daniele Amati* (Švica) je postavil splošno trditev, da je vsako področje dejavnosti, ki služi družbenim strukturam, prežeto z vladajočo ideologijo, in znanost tu ni izjema. Ta prepojenost je očitnejša pri uporabnih znanostih in subtilnejša pri temeljnih znanostih. V središču nespremenjene družbe nima smisla iskati nekakšne »drugačne« znanosti. Drugačna znanost lahko obstaja samo v drugačni družbi, ki pa si je ne morejo izmisliti znanstveniki. Linija boja za novo družbo poteka skozi vsako institucijo, vsako skupino in posameznika, torej tudi skozi znanost. Družbeno angažirani znanstvenik ima nalogo, da demistificira univerzalnost ali nevtralnost znanosti. Jasno mu mora biti in pojasniti mora tudi drugim, da je znanost ravno zaradi tega, ker ni samo akademska, odgovorna za družbo, tako kot vse družbene sile, skupine in institucije. Ravno zaradi tega znanost ne more biti nevtralna. *R. Vandervelde* je odklonil zahtevo znanosti, za univerzalno, nadzgodovinsko objektivnost, ampak je znanost resnična lahko le v svojem kontekstu utemeljevanja. Obstajajo alternativne konkurentne pretenzije po resnici. Za resnično demokracijo

je značilna odsotnost formalnih vladajočih ideologij. Fizik *Marcello Cini* (Italija) je vzpostavil kritično razdaljo do strategije, razširjene med leaderji ameriške znanstvene skupnosti, ki temelji na produktivnosti in kompetitivnosti in vodi v afirmacijo izrazito pragmatične in utilitaristične koncepcije znanosti in v njeno vse večjo fragmentacijo. Zato, da se dokaže rentabilnost vlaganja v raziskovalno aparaturu, mora biti ta aparatura stalno v pogonu in proizvajati informacije, kot da bi šlo za izdelke s tekočega traku. Prišlo je do tega, je ugotovil *Marcello Cini*, da se s »teorijo« poimenuje vse, kar služi vzpostavljanju korelacij med razpoložljivimi podatki. Avstralski sindikati, kot je povedala *Romaine Rutnam* (Avstralija), so na konferenci marca 1981 zavrgli prepričanje, da obstaja »racionalna« ali »znanstvena« metoda organizacije dela, ki bi bila na neki način nevtralna v razmerju do razredne moči. Z novimi tehnologijami in metodami načrtovanja sistema se hoče doseči naslednje:

- podrejenost delavca stroju,
- »vgrajeni« nadzor,
- kontrola delavčevega časa in hitrosti, vključno z umskim delom,
- dehumanizacija odnosov med ljudmi,
- neustrezno zdravstveno varstvo in varstvo na delovnem mestu.

Metode tehničnega nadzora in kontrole nad prebivalstvom so iz dneva v dan močnejše in bolj izdelane.

Azarja Polikarov (Bolgarija) je obdelal 16 glavnih teženj v razvoju znanosti, vendar je iz te sistematike izpustil socializacijo in politizacijo znanstvenega mišljenja. V odgovoru na to kritično pripombo *Andreja Kirna* (Ljubljana) je pojasnil, da ima socializacijo za splošno nadrejeno usmeritev, ki je nad vsemi drugimi in se uveljavlja že od samega začetka znanosti. Toda v 20. st. so se dosedanje vsebine in funkcije socializacije znanosti vendarle temeljito spremenile.

2. Socializem, kapitalizem in strategija razvoja

Elmar Altvater (ZRN) je ocenil, da se je evforija rasti tehničnega napredka, ki je prevladovala v 50-ih in 60-ih letih, sredi 70-ih let začela umikati skeptičnemu razpoloženju. Nova socialna gibanja, ki so nastala v razvitih kapitalističnih deželah, se ne usmerjajo več k racionalnosti razvoja, rasti in napredku, ampak postavljajo nova kvalitativna merila, ki temeljijo na osmišljanju življenja. Razprava sicer ni podcenjevala naprednega pomena in vpliva teh gibanj, vendar je prevladovalo prepričanje, da ta gibanja ne morejo razrešiti temeljnega razrednega protislovja, tj., izkoriščanja. Edinole delavski razred je lahko subjekt revolucije in protagonist lastne in občečloveške osvoboditve, ki jo lahko uspešno opravi. Po *Davidu Plotkeju* bodo v naslednjih letih potekale tri vrste boja za strategijo tehnološkega razvoja:

a) Preservativni boj hoče zaustaviti znanstveno-tehnične procese, ki dobesedno ogrožajo obstoj človeštva. Uspehi, ki jih je v tem boju dosegla

levica v ZDA in v drugih deželah, niso posebno izraziti. Treba je vložiti več truda, da bi prišli do splošne preobrazbe družbe.

b) Namen protektivnega boja je onemogočiti tehnični razvoj, ki hoče bolj ali manj namerno likvidirati pozitivno politično in družbeno dediščino delovnih ljudi in izkoristiti moderne tehnologije za prehod na avtoritaren režim.

c) Razvojni boj zahteva največ od delavskega razreda in vseh naprednih sil, in sicer, da ustvarjajo nove tehnološke alternative, ki se povezujejo z razvojnim restrukturiranjem družbe.

Dušan Dolinar (Ljubljana) se je vprašal, kateri socialni kriteriji naj bi bili temeljni pri ustvarjanju novih tehnologij. Po njegovem bi to lahko bila tista vsebina, ki jo zajame pojem svobode, vendar ne zožene na pravni-politični vidik, ampak je svoboda, v kateri ni prostora za revščino, lakoto, podrejenosti idr. To je svoboda, ki je lahko omejena samo z enako svobodo drugih ljudi.

Po *G. N. Volkovu* (ZSSR) je sodobna znanstveno-tehnična revolucija sestavni del prehodnega obdobja iz kapitalizma v socializem. Volkov je zavrnil zastarelo in neupravičeno pričakovanje nekaterih marksistov, da bo kapitalizem zavrl tok znanstveno-tehnične revolucije in da ta revolucija sama po sebi deluje v smeri rušenja temeljev kapitalističnega načina proizvodnje. Kapitalizem si je nakopičil izkustvo za izkoriščanje znanosti in tehnike v prid svojih interesov in obstoja. Kapitalizem sam po svoji naravi teži k vsestranskemu razvoju znanosti in tehnike. Kapitalizem ni sovražen do znanosti in tehnike, ampak predvsem do človekove osebnosti. Podobno je *Ele Alenius* ocenil, da do sedaj kapitalistični proizvodni odnosi niso ovirali tehnološkega razvoja in z njim pogojne rasti produktivnosti in proizvodnje. V tem smislu ni nikakršnega pritiska za spremembo proizvodnih odnosov.

Kritične odgovore vzhodnoevropskih udeležencev pa je izzvalo njegovo stališče, da realni socializem ne daje zgleda, ki naj bi mu sledil razviti zahodni svet v graditvi nove družbe. Po Aleniusu so enopartijski sistem, birokracija in pretirano podrejanje individualnih pravic kolektivizmu zamenjali ekonomsko moč privatnega kapitala. Realni socializem za zahodne razvite dežele ne odkriva poti v socializem. Ljudje v zahodni Evropi niso več tako zainteresirani za socialistično preobrazbo, kot so bili pred 30. ali 40. leti. Socializem kot svetovni nazor delavskega razreda je postal precej tuj vse številnejšemu srednjemu razredu. Od njega se je oddaljil tudi del tradicionalnega delavskega razreda, ki mu je boj za razdelitev dohodka pogosto pomembnejši od vprašanja, kdo je lastnik proizvodnih sredstev. V današnjem kapitalizmu, v katerem ima tehnološka nečloveški vpliv, je naloga socializma, da vzdigne zastavo človeka kot posameznika in kot pripadnika družbe.

Viktor Lebedov in *G. N. Volkov* (ZSSR) sta odgovorila, da izkustva realnega socializma in zlasti SZ ni mogoče podcenjevati in prezreti ter da niso zadovoljni s tem, kar so dosegli, Njihov gospodarski in družbeni

razvoj ovira agresivna imperialistična politika. *Thalia Fung* (Kuba) je odločno trdila, da je realni socializem edina rešitev za dežele v razvoju. *E. M. Pintar* (Ljubljana) je v svojem diskusijskem posegu opozoril na dejstvo, da izkustvo realnega socializma pač ni edino in da različne socialistične izkušnje nimajo za vse dežele enakega pomena in privlačnosti.

Mamoudou Faye (Senegalija) je sodil, da je socializem za Afriko najboljša pot. Pravi problem za Afriko ni vprašanje klasične nacionalizacije, temveč problem upravljanja. *Olajide Aluko* (Nigerija) je pokazal na različne oblike socializma v Afriki. Afriški voditelji, kot Kwame Nkrumah, Leopold Senghor in Julius Nyerere, so bili prepričani, da je socializem zakoreninjen v afriški tradicionalni družbi, posebno v tisti, ki je obstajala pred kolonialnim obdobjem. Afriške družbe so bile organizirane na združnem načelu in v njih ni bilo velikih družbenih in gospodarskih neenakosti. Navedel je nekatere senčne strani socializma v Afriki: premajhen dvig stopnje ekonomske rasti po osvoboditvi, pretirana birokratizacija državnih poslov in rastoči primanjkljaj v plačilni bilanci, kar je povzročilo devalvacijo nacionalnih valut.

Jan Tinbergen (Nizozemska) je razvijal tezo, da korektno upravljanje z našim planetom zahteva prenos suverenih pravic na raven, ki presega nacionalno. Za izhodišče poti v socializem je postavil podružbljanje funkcij, ne pa najprej podružbljanje lastnine. Prednost je dal funkcionalni suverenosti pred geografsko suverenostjo, ki je tesno povezana z lastništvom.

Zanimivo je, da se udeleženci niso dosti ustavljali ob ekskluzivni in izzivalni paradigmi »meje rasti«, ampak so v glavnem vsi sprejemali razvoj, problem je bil samo, kakšen bo ta razvoj v tehnološkem in družbenem oziru, kdo so njegovi nosilci in kakšna pota in sredstva so na voljo za njegovo uveljavitev. *Andrej Kirn* je v razpravi navrgel misel, da se mogoče bliža čas, ko bo kmalu aktualno tudi razmerje med socializmom in mejami rasti. Morebiti bo že sedanja generacija postavljena pred zgodovinsko nalogo, da v neskončnost usmerjeno premico razvoja zasuče v nov civilizacijski krog življenja, v okviru katerega bo živela z zavestno sprejetimi in spoštovanimi omejitvami. *Abdel Malek* (Egipt) si je v referatu zastavil vprašanje, zakaj naj bi socialisti sprejemali kot dano dejstvo ideologijo o neomejenem napredku, ki jo je razvil meščanski razred v Evropi in potem v Severni Ameriki v dobi svojega zgodovinskega vzpona h gospodstvu. Mar ni čas, da raziščemo ta model, njegovo filozofijo, politični program, psihološki in intelektualni duh? *Ele Alenius* je zavrnil ekonomsko koncepcijo ničelne rasti, hkrati pa priznal, da ni več mogoče dolgo iti po poti, po kateri stopamo sedaj. Znanstveni in tehnološki razvoj je treba podvreči družbeni kontroli in mednarodnemu sporazumevanju v dosti večji meri, kot to počnemo danes.

Proizvodnja informacij kot blaga, ki jo je zahtevala rast terciarnega sektorja, je po *Marcellu Ciniju* služila ekspanziji množičnih medijev,

hkrati pa izzvala globoko preobrazbo v proizvodnem procesu, obliki porabe in tudi naravi proizvodov. Na tej podlagi je Marcello Cini utemeljeval tudi razlago, zakaj v sovjetskem sistemu manjkajo vzpodbude, ki so ZDA omogočile, da so iz znanosti in tehnologije naredile tisto, kar danes sta. V SZ niso sprejeli za družbeni cilj množične proizvodnje informacij kot blaga. Vsem pripadajoča pravica do dela kot prioritetni družbeni cilj je imela za posledico, da je bila maksimizacija produktivnosti potisnjena na stranski tir. Takšen izbor družbenih ciljev pogojuje in zmanjšuje interes za tehnološke spremembe. *G. N. Volkov (Moskva)* je v svojem referatu zatrjeval, da je Sovjetska zveza bistveno napredovala v vseh smereh, ki zadevajo ustvarjanje materialno-tehnične baze komunizma, in da so proizvodjalne sile dosegle v njegovi deželi novo kvalitativno raven. Znanstveno-tehnična revolucija se v SZ razvija v globino in širino.

Z ozirom na sedanjo svetovno gospodarsko krizo, ki je prizadela tako kapitalizem kot socializem in dežele v razvoju, je *Elmar Altvater* sodil, da sedanja depresija, vsaj kar zadeva kapitalizem, še ni izpolnila funkcije restrukturiranja tehničnih, socialnih, političnih in gospodarskih pogojev za reprodukcijo in akumulacijo kapitala, dviganje profitne mere in reorganizacijo politične oblasti kapitala. Po *Altvaterju* grozi v sedanjih okoliščinah nevarnost, da se to restrukturiranje pospeši z vojaškimi sredstvi, to pa bi glede na značaj sodobne vojne ogrozilo obstoj človeštva. Vprašal se je, ali ima ta patološka dinamika alternativo, ki bi zaustavila destruktivne težnje. Odgovora tribuna ni dala, mogoče tudi zaradi tega ne, ker se ni dovolj posvetila problemom vojaške tehnologije in razmerjem med vojno, mirom in socializmom. Če ne uspemo, kot je dejal *Abdel Malek*, politično kontrolirati in onemogočiti vojno, izgubijo svoj smisel vsa druga prizadevanja. Prav zaradi tega so nekateri dali pobudo, da bi kot ena izmed možnih tem naslednjih cavtatskih srečanj bila vprašanje vojne in socializma. V zvezi z razpravo o porazu imperialističnega tehnološkega mita v vietnamski vojni je *Anton Vratuša* (Ljubljana) na podlagi izkustva našega narodnoosvobodilnega boja poudaril odločilni pomen družbenih ciljev boja in poistovetenja borcev s temi cilji. To je bilo značilno tudi za boj vietnamskega ljudstva, medtem ko ameriški vojaki niso bili motivirani za ta boj daleč od svoje domovine. Vietnamsko ljudstvo je uživalo podporo vseh naprednih sil v svetu in tudi naprednih gibanj znotraj ZDA.

3. Znanost, tehnologija in strategija dežel v razvoju

Rajko Tomović (Beograd) je izhod iz znanstvenotehnološke podrejenosti dežel v razvoju videl v tem, da postanejo z organiziranjem lastnih in mednarodnih sredstev ter ustvarjanjem velikih integracijskih celot enakovredni partnerji v tehnologiji ustvarjanja novih tehnologij. Poleg merilne tehnike in avtomatike dolguje sodobna tehnologija svojo izjemno moč novemu bistvenemu pojavu: tehnologiji inovacij. Kritično maso, ki omo-

goča ustvarjanje tehnologij temeljnih inovacij, predstavljajo visoko razvita mednarodna skupna tržišča, transnacionalne družbe in vojnoindustrijski kompleksi. Tehnologija inovacij omogoča sedanjemu in prihodnjemu svetu, da že vnaprej, ne pa šele naknadno vgradi v tehnologijo družbeno napredne cilje. Zgodovinska obveznost socialističnih in naprednih gibanj je, da izkoristijo priložnost, ki jo dajeta znanost in tehnologija, in da ponudijo svetu novo strategijo tehnološkega in družbenega razvoja, razvoja, ki bo postavil človekovo usodo v središče dogajanja. V tem oziru socialistične države vse preveč prepuščajo pobudo naraščajočim tehnokratskim in etastičnim silam. Odločno je treba povedati, je dejal Rajko Tomović, da je mogoče najti socialistične rešitve za krizo sodobnega sveta edinole v okviru enotne strategije tehnološkega in družbenega razvoja, novih ključnih tehnoloških podvigov ter radikalnih sprememb v razdelitvi bogastva in politične moči v nacionalnih in mednarodnih okvirih. *Marjan Svetličič* (Ljubljana) je v diskusijskem prispevku poudaril realne možnosti, da dežele v razvoju z opiranjem na kolektivne sile lahko ustvarjajo novo sodobno tehnologijo, vendar morajo na temelju komparativnih prednosti preseči to, kar jim vsiljujejo razvite dežele. Zavajajoča je po njegovem tudi uporaba in funkcija »transfera tehnologije, ker gre v bistvu za ustvarjanje potenciala, da se proizvaja, tehnologija. Tehnološki transfer v sedanji podobi to ne omogoča, ker komercializacija tehnologije ne spreminja lastništva na ključnih tehnoloških komponentah, ki jih še vedno monopolno zadrži prodajalec.

Zoran Trputec (Mostar, skupaj s sodelavci ljubljanskega centra za sodelovanje dežel v razvoju: *B. Cizljem, Marjanom Svetličičem, Rastom Mačusem, S. Stojanovičem, F. Drenovcem in E. M. Pintarjem*) je v referatu prepričljivo, dokumentirano pokazal na različne vidike neenakosti med Severom kot proizvajalcem in Jugom kot prejemnikom tehnologij. Glede na tehnološki potencial in njegove učinke lahko ocenimo razliko z 1:100, glede na družbeni proizvod pa z 1:12 do 1:14. Delovna sila v deželah v razvoju pa je 4–10 krat cenejša ob isti produktivnosti in intenzivnosti dela. Mednarodna pravila o industrijski lastnini krepijo monopol razvitih dežel, to še zlasti velja za pariško konvencijo, ki štiti tuje lastnike patentov, tudi če s prijavljanjem patentov v deželah v razvoju preprečujejo uporabo patentirane tehnologije in silijo te dežele v uvoz ob omejeni izbiri uvoznikov. Hkrati je ob jugoslovanskem zgledu kritično opozoril na negativne posledice družbeno premalo usklajenega in selektivnega uvoza tujih tehnologij. Po oceni Trputca in soavtorjev se mednarodna akcija dežel v razvoju vse bolj obrača k strategiji kolektivnega opiranja na lastne sile. Takšno usmeritev so poudarjali tudi nekateri drugi prispevki. Potrebno je zgraditi informacijsko infrastrukturo, ki bi omogočila deželam v razvoju, da se spoznajo s tehnološkimi alternativami, ki danes obstajajo v svetu. V zvezi s tem je bila tudi pobuda *Miroslava Pečujlića* (Beograd), ki je predlagal, da bi proučili možnost za ustanovitev raziskovalnega projekta, ki bi se posvečal študiju alternativnih humanih

tehnologij in izdajal časnik oziroma bilten, ki bi o tem široko informiral vse zainteresirane.

Jean-Louis Taty (Kongo) je orisal strategijo razvoja, ki naj bi v njegovi državi temeljila na medsebojni povezavi poljedelstva in industrije, in sicer bi bilo poljedelstvo izhodišče razvoja, industrija pa njegov odločilni dejavnik. Nikakršen razvoj ni možen, če država ne obvladuje glavnih centrov odločanja, toda človek mora biti v središču vseh razvojnih programov, ker je ravno v tem bistvo socialističnega pristopa. Obstoječi raziskovalni centri, ki so bili ustanovljeni v kolonialnem obdobju v pomoč investitorjem, so se ukvarjali z vprašanji, ki niso bila neposredno povezana s problemi lastne dežele. Za te znanstvenike je aktualno geslo, da naj Afričani ponovno odkrijejo Afriko. Afrika je lahko pomembna za Zahod s svojim izkustvom življenja v skupnosti in solidarnosti med ljudmi. Pri tem pa se ne sme pozabiti, da imajo afriške dežele veliko vlogo v gospodarstvu imperialističnih sil. Zanje so:

- viri surovin,
- rezerva kmetijskih izdelkov,
- ugodno tržišče za različno blago,
- področje ugodnega vlaganja kapitala,
- izvoznice cenene delovne sile.

Proces kapitalističnega izkoriščanja je pripeljal do tega, da nerazvite afriške dežele pomagajo razvoju razvitih evropskih dežel, te pa praktično odklanjajo pomoč afriškemu razvoju. Podobno je *Miroslav Pečujlić* (Beograd) v razpravi opozoril na realno nevarnost, da svet razpade na področje s ceneno delovno silo na eni strani in na področje generiranja znanstveno-tehnoloških inovacij.

Opirajoč se na Lenina, je *Jean-Louis Taty* nadalje sodil, da dežele v razvoju lahko preskočijo kapitalistično fazo razvoja s pomočjo socialističnih dežel in sploh delavskega razreda vsega razvitega sveta. Za Afriko je edina zdrava pot v znanosti in tehniki. Brez nje ni mogoče govoriti o izboljšanju proizvodnje ali povečanju produktivnosti. Temeljito je treba preobraziti celotni šolski sistem, da ne bo več sredstvo za vstop v pooblašene kaste državnih uradnikov. Mlada generacija v Afriki mora visoko dvigniti zastavo boja za osvajanje tehnologije. Namesto strategije »ključ v roke«, »tržišče v roke« se je treba usmeriti k strategiji »proizvode v roke«, tj., zagotoviti tekočo proizvodnjo z vsemi kadrovskimi in drugimi tehničnimi pogoji za vzdrževanje proizvodnega procesa.

Teodoro Petkoff (Venezuela) se je v svoji analizi ekonomskih perspektiv Latinske Amerike opredelil za strategijo Jug-Jug, tj., za širjenje znanstveno-tehničnega sodelovanja in projektov ekonomske integracije dežel v razvoju ter ustanavljanja skupnih institucij, kot sta banka in monetarni fond tretjega sveta. *Shelton Kodikara* (Sri Lanka) je spomnil, da že obstajajo začetki ekonomskega grupiranja in ustanavljanja skupnih institucij dežel v razvoju.

Leonardo Vonseka (Čile) je orisal aktualne naloge čilskega narodnega

gibanja z ozirom na strategijo znanstveno-tehnološkega razvoja in boja proti čilskemu fašizmu, ki je na stežaj odprl vrata tujemu kapitalu, zato da izkorišča nacionalna bogastva. Več kot 100 prvorazrednih znanstvenikov je režim zaprl ali deportiral. Število političnih in ekonomskih emigrantov je doseglo skoraj milijon. Treba si je prizadevati, da ti ljudje ne bodo pozabili na domovino in njeno prihodnost. Pred naprednimi silami Čila je velik problem, kako obvarovati naravna bogastva, ki so pomemben adut prihodnosti čilskega naroda, pred ropanjem tujega kapitala. *Ernesto Pino M.* (Mehika) je temeljno predpostavko boja za alternativno, demokratično, narodno strategijo mehiškega razvoja videl v odpravi buržoaznega ideološkega nadzora nad delavci, kmeti, obrtniki in malimi trgovci. Potrebno je odstraniti mehanizme kontrole, ki jih je zgradil vladajoči razred. Možnost nastanka nove družbe je pogojena s tem, da množice uvidijo, da je ta možnost realna in dostopna. Delavci ne smejo ostati na ravni stankovne zavesti, ampak se morajo angažirati v boju, ki zadeva ves delavski razred in druge zatirane sloje.

Takis Hadjidemetriou (Ciper) je ob analizi konkretnega razvoja svoje dežele zaključil, da imajo na Cipru takšno znanost in tehnologijo, kakršno želi vladajoči razred, se pravi, takšno, da jo lahko izkorišča za svoje interese. Moderna tehnologija zahteva širše načrtovanje in kolektivni postopek pri sprejemu odločitev. Kapitalistični razred in konservativne sile niso sposobni vzpostaviti takšnega načrtovanja. Na Cipru vlada velika nezaposlenost in tako kadri z univerzitetno izobrazbo niso izkoriščeni.

Nirmal Bose (Indija) je kritiziral strategijo družbenega razvoja Indije, ki je dala prednost težki industriji, namesto da bi ubrala pot od kmetijstva k lahki in šele nato k težki industriji. Unitaristična federalna struktura utesnjuje ukrepe socialističnih vlad, ki so prišle na oblast v nekaterih državah Indije. Rast bruto nacionalnega proizvoda, ki jo je prinesel ekonomski razvoj, je spremljalo relativno in absolutno siromašenje vse večjega števila ljudi. Temeljito je treba pripraviti zemljiško reformo in načrtovati lastni tehnološki razvoj na podlagi moderne znanosti. Drugačne so bile posledice gospodarskega razvoja v Kitajski. V treh desetletjih je Kitajski uspelo, da je sloj prebivalstva, ki ima najnižje dohodke, zaživel mnogo bolje od podobnih slojev v drugih revnih deželah. Življenjska starost se je dvignila od povprečja 36 let leta 1950 na 64 let leta 1981. Tega pa ni uspelo doseči niti deželam v razvoju, ki imajo celo šestkrat večji povprečni dohodek na prebivalca kot Kitajska. Skrivnost tega uspeha je po *Abdelu Maleku* treba iskati v enotnosti kitajskega vodstva in naroda. Možno bi bilo sklepati še drugače, namreč, da je odsotnost razrednih odnosov preprečila, da bi se rezultati ekonomskega razvoja odvzeli največjemu delu prebivalstva, kot se je to zgodilo v mnogih deželah v razvoju, kjer je tehnološki in gospodarski napredek koristil predvsem vladajoči eliti in razredu.

Su Shaozhi (Kitajska) je izredno celovito prikazal cilje in strategijo razvoja sedanje Kitajske in se pri tem kritično ozrl v preteklost. Treba je

proučiti štiri glavna vprašanja: socializem, kitajske pogoje, moderno znanost in tehnologijo ter demokratizacijo. Nekateri dežele v razvoju, je menil referent, so se preveč opirale na tuji kapital, se zadolževale in prišle celo pod nadzor transnacionalnih družb. V Kitajski, ki ima milijardo prebivalcev, živi 800 milijonov ljudi na vasi. To temeljno dejstvo narekuje Kitajski strategijo razvoja, ki daje prednost kmetijstvu, zato da bi se lahko zadovoljile potrebe ljudi. V industrijskem sektorju je treba dati prednost panogam, ki zaposlujejo veliko delavcev, zahtevajo malo kapitala, njihovi izdelki pa so zelo iskani. Modernizacije ni mogoče preprosto enačiti z industrializacijo, vključevati mora tudi demokratizacijo. Takoj po nastanku Ljudske republike Kitajske je bil kitajski gospodarski sistem zgrajen po tujem vzorcu visoke centralizacije planskega sistema. Edino demokratizacija lahko prepreči samovoljo, in zato ji je treba dati prednost pri strategiji gospodarskega in družbenega razvoja.

4. Delo, tehnologija, samoupravljanje

Bolj ali manj jasno sta prihajali do izraza dve smeri razmišljanja, ki sta utelešali različno družbenopolitično in tehnološko izkustvo. Udeleženci iz dežel v razvoju, zlasti tisti, ki občutijo velik pritisk transnacionalnih družb ter vso težo tehnološke in ekonomske neenakopravnosti, podrejenosti in kapitalističnega izkoriščanja, so postavljali v ospredje zahtevo po politično-ekonomski osvoboditvi, ki bo šele omogočila ustrezno uporabo znanosti in tehnologije za družbene cilje. Udeleženci iz visokorazvitih kapitalističnih dežel pa so poudarjali nujnost, da se spremeni tehnologija, ki je nastala v kapitalizmu, ker zgolj sprememba lastništva nad proizvodnimi sredstvi ne bo bistveno spremenila delovnih odnosov. Alternativne tehnologije ne potrebujejo samo dežele v razvoju, ampak prav tako razviti kapitalizem in socializem.

V radikalnem smislu je alternativna tehnologija lahko le planetarna, ne pa partikularna, nacionalna, čeprav seveda to ne izključuje njenega prilagajanja specifičnim naravnim in družbeno-kulturnim ter ekonomskim razmeram. Toda v tem primeru gre bolj za modifikacijo in prilagoditev že obstoječe, v načelu znane tehnologije. Ko se je pred desetimi leti začela razprava o alternativnih oziroma primernih tehnologijah, se je deželam v razvoju ponudila teza, da je zanje primerna tehnologija, ki je drobna, enostavna, delovno intenzivna in kapitalno neintenzivna ter usmerjena h kmetijskim problemom. Takšna tehnologija, kot so ugotavljali *Zoran Trputec* in soavtorji, ne more ogroziti prevladujoče tehnološke pozicije transnacionalnih družb, ker samo dopolnjuje moderno kompleksno in kapitalno intenzivno tehnologijo razvitih dežel. Dežele v razvoju so bile seveda nezaupljive do takšnega koncepta alternativnih tehnologij in so zato prenesle težišče z vprašanja kakšna tehnologija na družbeno-razredno relevantnejše vprašanje: tehnologija za koga in za kakšne cilje.

Shelton Kodikara je navedel nekaj primerov za alternativne oziroma primerne tehnologije pri proizvodnji cementa v Indiji in Kitajski ter proizvodnji sladkorja v Sri Lanki, kakor tudi nekaj primerov eksperimentalnega uvajanja majhnih hidroelektrarn v Pakistanu. V Indiji je nacionalna družba za raziskovanje in razvoj do danes razvila okoli 200 novih primernih tehnologij na področju proizvodnje hrane in gradbenega materiala. Nekatere od teh tehnologij so izvozili v Burmo, Mali, Nepal, Filipine, Sri Lanko in Kenijo.

Bogdan Kavčič (Ljubljana) je v svojem referatu najbolj celovito predstavil razmerje med tehnologijo in samoupravljanjem. Z graditvijo samoupravljanja je bila najprej najbolj neposredno in najbolj izrazito preoblikovana funkcija upravljanja. Najbolj počasi se je spreminjala funkcija vodenja. Sama sprememba lastnine še ne zadostuje, da bi funkcija vodenja doživela temeljito preobrazbo. Proces ločevanja elementov oblasti od tehničnega usklajevanja ter tehnične in strokovne pristojnosti je težaven in počasen. S tem da so delavci v kapitalističnem proizvodnem procesu dobili možnost neposrednega odločanja o tehničnih zadevah in o načinu izvajanja delovnih operacij se po Kavčiču struktura oblasti v podjetju ni spremenila. Vprašljivo in zavajajoče je torej (*Yvon Bourdet*, Francija), če tehnološko operativno samostojnost delavcev, ki jo pospešuje moderna tehnologija s svojo zahtevo po polivalentni strokovni usposobljenosti delavcev, proglašamo za »nevidno samoupravljanje«. Konflikt med vodenjem in samoupravljanjem se po Kavčiču lahko razreši le s ponovno reintegracijo funkcije vodenja in izvrševanja, z odmiranjem profesionalne funkcije vodenja. Razpon možnih tehnoloških rešitev s časom raste, s tem pa se veča tudi možnost izbora tehnologij z različnimi socialnimi, ekonomskimi, ekološkimi in drugimi posledicami. Odtod po Kavčiču hipoteza, da se kapitalistični razredni interes potrjuje v izboru tehnologij. Navrgel je zanimivo misel o »samoupravnih standardih« za tehnologijo, ki bi bili lahko v razvoju domače tehnologije izhodišče za izbor med alternativnimi tehnološkimi možnostmi. V nasprotju z nekaterimi drugimi razmišljanji je Kavčič menil, da avtomatizacija ukinja tehnološke vzroke odtujenosti dela in ustvarja možnost za celovitejšo in zanimivejše delo, ki vzpodbuja ustvarjalnost in vsestransko osebnost. Malo pa je še po Kavčiču znano, kakšne posledice za delo prinaša prodor avtomatizacije v terciarni in kvartarni sektor. Obstaja nevarnost, da se bodo problemi organizacije dela preselili iz industrije v te dejavnosti.

Nekateri so trdili, da tako družba kot posameznik vse manj cenita delo. *Henri Lefebvre* (Francija) je izrekel krilatiko o koncu dela v popolnoma avtomatizirani proizvodnji. Nekdo je navrgel izzivalno mnenje, da bi si delo, če bi bilo res tako cenjena in dobra stvar, bogati gotovo pridržali zase. Drugi so na vso moč dokazovali, da ustvarjalno delo ne more biti razvrednoteno in da za to ni empiričnih in teoretičnih vzrokov. *Jacks Digby* (Velika Britanija) je vzel v zaščito produktivno delo, češ da bo ostalo nujnost in se ne bo spremenilo v zabavo in igro.

Nasprotujoče si ocene je izzval trend dekvalifikacije delavcev ob moderni tehnologiji. Eni so razvijali logiko, da se z moderno tehnologijo večja razkol med rastočim številom delavcev, ki so obsojeni na ozko izvršilno in rutinsko delo, in ljudmi, ki so angažirani v ustvarjalnih, tehničnih in upravljaljskih aktivnostih. Drugi so dokazovali, da moderna tehnologija povečuje kvalifikacijo delavcev, razširja možnosti udeležbe in odločanja delavcev in izboljšuje njihov socialni položaj. Treba je imeti pred očmi dolgoročne, celovite in posredne učinke avtomatizacije in ne samo neposredne posledice za določeno skupino zaposlenih v neki panogi. *Elmar Altvater* je v razpravi pojasnil, da tehnologija vedno dekvalificira delavca, ne pa delo. Ob dekvalifikaciji posameznikov se ne sme spregledati nastajanja nosilcev novega ustvarjalnega dela v širšem okviru delovne organizacije, panoge in sploh v družbi. *Harry Nick* (NDR) je zatrjeval, da se v njegovi deželi trudijo, da bi zavestno odpirali takšna delovna mesta, ki zagotavljajo vsebinsko, odgovorno in zanimivo delo ter zahtevajo vse večjo izobrazbo in strokovno usposobljenost. Po njegovem ni neposredne premočrtne zveze med stopnjo tehnizacije dela in izboljšanjem vsebine dela. Delež inovatorjev v skupnem številu zaposlenih v NDR stalno raste in je leta 1980 dosegel 32%. Novatorska dejavnost prispeva $\frac{1}{3}$ rasti nacionalnega dohodka. *G. N. Volkov* je najpomembnejše spremembe znanstvenotehnične revolucije videl v človekovem delu, v katerem se povečuje vloga intelektualne sestavine. Ta občja usmeritev k intelektualizaciji dela potrjuje Marxovo daljnovidno anticipacijo, da je vsestranski razvoj posameznika največja proizvodjalna sila, ki vzvratno deluje na vse druge proizvodjalne sile dela.

W. Fritz Haug (ZRN) in drugi niso sprejeli razširjene teze A. Gorza in H. Bravermana, da se z avtomatizacijo ukinja potreba po šolanju delavcev, da kultura, ki temelji na delu, produktivizmu in učinkovitosti propada in da delo ne more biti več izvor identitete, smisla in sreče. Kot je odlično pokazal Fritz Haug, doživljajo kvalificirani delavci v razmerah avtomatizacije izgubo identitete z delom kot zaton svoje stare kompetentnosti izkustva. Njihova dejavnost ni več povezana z nekim proizvodom. Sedaj bi morala vstopiti v vsebino identifikacije z delom intelektualna komponenta, toda to ni mogoče, ker v identiteto kvalificiranega delavca spada povezava dela s telesom, medtem ko spada intelektualna dejavnost v nedelo. Na visoki stopnji avtomatizacije pridobi delavec strateški značaj. Odlike avtomatizacije bi bile naslednje:

- postavljanje odnosa do proizvodnje na znanstveno podlago;
- opazovanje posamičnih postopkov in pojavov z vidika celotnega proizvodnega procesa;
- težnja po optimiranju;
- ustrezajoče komunikativne pristojnosti.

Do veljave prihaja znanje, ki se razvija na samem delovnem mestu ter je zmes raznovrstnosti izkustva in elementov abstraktnega inženirskega mišljenja. To pelje v opazovanje, ki je zasnovano na teoriji, čeprav je še

vedno opazovanje, ki obsega tolmačenje in povezovanje množice različnih podatkov in signalov. Čistost trenda avtomatizacije k intelektualizaciji dela in višji ravni kvalifikacije zamegljujejo »praznine«, tj., preostale dejavnosti, ki še niso avtomatizirane in zmanjšujejo potrebo po izobrazbi. *Romaine Putnam* (Avstralija) je opozorila, da je prišlo zaradi kompjuterizacije do zmanjšanja števila rutinskih uradniških mest in da je v osemdesetih letih treba pričakovati veliko krčenje administrativnih operacij v finančnem, komercialnem in državno-upravnem sektorju zaradi velikega investiranja v računalniško in komunikacijsko tehnologijo. Kljub različnim pogledom na vrednostni predznak trendov, ki jih prinaša avtomatizacija, so se vsi strinjali, da avtomatika, robotika in informatika globoko zadevajo človekove odnose do narave, stroja in drugega človeka. Ukvarjanje z informacijami vse bolj zamenjuje neposredno ukvarjanje s stvarmi in materialnimi procesi. Revolucionarne tehnološke spremembe in z njimi povezane družbene spremembe v strukturi zaposlenih zahtevajo razširitev pojma delavskega razreda in spreminjajo pojem proizvodnje.

Jorge Beinstein (Argentina) je predlagal naslednja merila za naprednost družbenih sprememb: stopnjo deetatizacije, zmanjšanje izkoriščanja človeka po človeku, raven varovanja človekovega okolja, širjenje pluralizma na vseh ravneh idr. *David Plotke* je sodil, da znanstvenotehnični izbor vstopa vse bolj v javno politiko, kjer naleti na različne politične zveze.

Mnogi razpravljalci so humano in demokratično strategijo tehnološkega razvoja povezovali z nujnostjo samoupravljanja. *Yvon Bourdet* je navrgel formulo, da bo samoupravljanje moralo postati vsesplošno ali pa ga ne bo. *Adolf Bibič* (Ljubljana) je v razpravi ocenil, da iztek poljske krize lahko pomeni veliko tragedijo za socializem ali pa velik zgodovinski prispevek k razvoju socializma in samoupravljanja. Razplet je odvisen predvsem od Poljakov samih, seveda pa tudi od zunanjih dejavnikov. Udeleženci iz Francije so zavrnil preuranjeni optimizem v zvezi s perspektivami, razvoja samoupravljanja v svoji deželi, rekoč, da ni zadostne prakse za poglobljeno analizo in da kljub ideološki opredelitvi vladajočih sil za samoupravljanje, v Franciji še obstaja nedotaknjen kapitalistični sistem.

5. Ekološki vidiki tehnološkega razvoja

Ekološke razsežnosti tehnološkega družbenega razvoja so ostale v ozadju cavtatskega srečanja. Le dva prispevka sta bila v celoti posvečena tej problematiki, čeprav je bila tu in tam bolj mimogrede omenjena tudi v drugih referatih. *Sandjeevi Rao* (Indija) je ocenil, da postaja interakcija med družbo in naravo osrednji problem v znanosti, ekonomiji in politiki. Analiza odnosov katerekoli družbe do narave pokaže, ali ima ta družba prihodnost kot socialni organizem. Razvoj proizvodjalnih družbenih sil,

raven tehnološkega napredka in akumuliranje znanstvenih spoznanj vodijo svet k meji, za katero se v skladu z načeli, ki so bila razvita in preizkušena v toku tisočletij, naravni viri ne smejo več izkoriščati. Sedanja ekološka kriza izhaja iz dejstva, da zanemarjamo načela strategije obstanka v naravi, ki so se oblikovala v toku milijarde let razvoja. Družba krši ali premalo upošteva naslednja načela.

- a) kontrolo števila neke vrste; to načelo je človeštvo začelo kršiti v toku zadnjih 200 let z eksponentialno obliko svoje biološke reprodukcije;
- b) proporcionalno distribucijo med vrstami;
- c) obnavljanje elementov med biosfero in geosfero, ki omogoča obstoj življenja še tisočletja ne glede na omejenost zemeljskih virov;
- d) naravno emigracijo vrst.

Uničevanje rastlinskega sveta ima še hujše ekološke posledice kot iztrebljanje posamičnih živalskih vrst. Ena drevesna vrsta, ki izumira, lahko potegne za seboj izginotje 20–30 drugih rastlinskih vrst, hkrati pa tudi različnih vrst žuželk, pa tudi višjih živali. Ekološki problemi, je poudaril Sandjeevi Rao, so organsko prepleteni z družbenimi, ekonomskimi, političnimi in ideološkimi protislovji, ki so značilna za sodobni svet in nosijo razredni žig, hkrati pa vse močnejše vplivajo na stališča in aktivnost širokih množic.

Za *Eleja Aleniusa* je stališče tradicionalnega marksizma, ki je usmerjen k proizvodnji in daje poudarek podrejanju narave v službi človeka, neprimerno za sedanjo tehnološko dobo. Toda tradicionalni marksizem ima po moji sodbi še druge ekološke razsežnosti, ki pa so nadvse aktualne za razumevanje in izhod iz današnjega splošnega planetarnega ekološkega položaja.

Za udeležence iz socialističnih dežel, pa tudi iz Jugoslavije je bil izzivalen prispevek *F. B. Singletona* z univerze v Bradfordu. Dokumentirano in kritično je navedel dejstva o negativnih ekoloških razmerah pri nas in drugih socialističnih deželah. Po Singletonu je z vidika ekoloških posledic majhna razlika, ali je merilo uspeha povečana proizvodnja ali profit. Po njegovem niti SZ niti Jugoslavija nista našli učinkovite metode za doseganje ravnotežja med ekonomsko rastjo in varovanjem okolja. Singleton je navedel naslednja vzroka za naš ekološki položaj:

- a) prevladovanje neposrednih gospodarskih interesov samoupravnih podjetij nad dolgoročnimi problemi okolja; šele ko se bo zavest delavcev dvignila na raven, na kateri primarni interes ne bo več neposredno povečanje materialne blaginje, bo mogoče doseči večji napredek pri varovanju okolja;

- b) pomanjkanje volje, da bi izdelali racionalen niz prioritet, ki bi omogočil nenehni materialni napredek in hkrati zagotavljal varovanje okolja.

Andrej Kirn je med razpravo še podrobneje osvetlil vzroke, ki so povzročili nezaželeni ekološki položaj pri nas. Poudaril je, da rešitev ekoloških problemov ne moremo iskati v vračanju k etatičnemu

obrazcu, ker se je ta izkazal za neučinkovitega tako v svoji kapitalistični kot socialistični inačici. *Tomo Rajković* (Beograd) je opozoril na specifičnost našega pristopa, ki poskuša integrirati pluralistične interese brez etatističnega poseganja, uvožena tehnologija pa favorizira centralistično odločanje. Tega konflikta še nismo uspešno razrešili. V odgovoru je *Singleton* pojasnil, da si ekološka racionalnost in ekonomska učinkovitost nista obvezno v nasprotju. Ekološki stroški, npr., lahko zmanjšujejo stroške za zdravstvo. V družbene stroške je treba integrirati vse te elemente, in potem se nasprotja med ekološkimi stroški in ekonomskimi kriteriji izkažejo kot kratkoročna in navidezna. Ekološki stroški, gledano dolgoročno, v resnici dvigajo ekonomsko učinkovitost. Jugoslavija ima aparat in ustrezno zakonodajo, ki lahko rešita ekološke probleme, in naša želja je, je rekel *Singleton*, da bi Jugoslovani bolje izrabili ta aparat in se izognili nevarnosti drobljenja sistema in akcije. Potrebna je tudi revolucija v načinu mišljenja.

RADOVAN VUKADINOVIC

Konflikti med neuvrščenimi državami

(in možnosti za njihovo reševanje)

Teoretični poskusi opredelitve neuvrščenosti poudarjajo, da gre za politiko, doktrino, program, silo oziroma pomemben dejavnik v sodobnih mednarodnih odnosih. Bodisi da sprejmemo to ali ono opredelitev ali celo več opredelitev skupaj, je vsekakor popolnoma nedvoumno, da je postala velika skupina držav, ki so se izrekle za politiko neuvrščanja, pomembna moralna in politična sila sodobnega sveta.¹ V prizadevanju, da bi se spremenili politični, gospodarski in družbeni odnosi, v boju za mir, demokratizacijo mednarodnih odnosov in obči napredek, so prispevale neuvrščene države velikanski delež, hkrati pa so sestavni del revolucionarnih sil, ki so objektivno v prvih vrstah boja za spreminjanje starega in ustvarjanje novega, bolj enakopravnega in humanega sveta.

V tej veliki skupini držav, katere vrste so se v dvajsetih letih skorajda početerile, delujejo različne države, ki se hkrati razlikujejo po vrsti zgodovinskih, gospodarskih, kulturnih, političnih in verskih dejavnikov, ki ležijo v različnih geografskih področjih sveta in doživljajo različne družbenopolitične in gospodarske preobrazbe. Usedline zgodovine, geopolitični položaj, stopnja gospodarskega razvoja, zunanji vplivi, delovanje notranjih političnih sil – vsi ti dejavniki so v skoraj vsaki neuvrščeni državi drugačni, in zato je neuvrščenost zelo raznorodna in politično-ideološko pluralistična skupina držav. Zaradi teh značilnosti, ki ločujejo posamezne neuvrščene države, bi površen opazovalec mednarodnih odnosov lahko sklepal, da gre za neenotno gibanje, v katerem je težko priti do skupnih načel delovanja in akcijskih ciljev.

Vendar pa dosedanja dejavnost neuvrščenih držav, njihova mednarodna dejavnost kakor tudi neposredni rezultati, doseženi na nekaterih

¹ O stališčih jugoslovanskih avtorjev v zvezi z neuvrščenostjo glej:

Lj. Radovanović, *Nesvrstavanje: osnova jedne doktrine mednarodne politike*, Beograd, 1973;

R. Petković, *Teorijski pojmovi nesvrstanosti*, Beograd, 1974;

R. Petković, *Tito i nesvrstanost*, Beograd, 1976;

Nesvrstanost u suvremenom svijetu, Zagreb, 1979.

bistvenih področjih sodobnih mednarodnih odnosov, potrjujejo, da je postala neuvrščenenost v sodobnih mednarodnih razmerah svetovna politika, ki najpopolneje izraža interese narodov in držav. V razdvojenem svetu, raztrganem zaradi blokovske politike, tekmovanja velikih sil, njihovih dejanskih ali prikritih dilem, rastočih napetosti in nenehno pričujočih velikanskih gospodarskih razlik, ki ločujejo razvite od nerazvitih, so neuvrščene države pobudnice in nosilke boja za nove, vsesplošne rešitve, ki daleč presegajo meje njihovega lastnega ozemlja in se vključujejo v splošna iskanja demokratične in napredne svetovne javnosti.

I

Neuvrščene države razumejo realnosti sodobnega sveta, nevarnosti, ki mu grozijo, vendar se tudi zavedajo moči in vpliva, ki ju imajo, zato kljub vsem medsebojnim razlikam in posebnostim nacionalnega razvoja enotno nastopajo na podlagi skupnih izhodišč, ki se nenehno dopolnjujejo in izpopolnjujejo. V dvajsetih letih, odkar deluje skupina neuvršenih držav in odkar so bila določena načela in cilji gibanja, so bili opredeljeni glavni pogoji neuvrščanja, ki omogočajo po našem mnenju ugotoviti tudi glavne značilnosti, ki povezujejo neuvrščene države. V tej zvezi pomeni skupni temelj neuvršenih naslednje:

- s svojo dejavnostjo ne želijo podrediti svoje politične usmeritve nobenim vnaprej določenim ideološkim ciljem;
- neuvrščene države niso članice vojaško-političnih zvez;
- na podlagi presoje svojega nacionalnega interesa ohranjajo vso svobodo pri izbiri odločitev in gibanj v mednarodnih odnosih;
- organizirano se bojujejo za popušcanje ter uresničenje miru, napredka in gospodarske rasti;
- v svojih odnosih do drugih držav se strogo ravna po načelih ustanovne listine Združenih narodov;
- aktivno si prizadevajo za nove oblike političnih, gospodarskih, družbenih in kulturnih odnosov ter s tem prispevajo k ustvarjanju demokratičnega in enakopravnega jutrišnjega sveta.²

Te temeljne poteze, ki povezujejo neuvrščene države, so hkrati tudi del njihovega političnega akcijskega programa in trajno jedro, okrog katerega se zbirajo.

II

V izvornih načelih gibanja neuvrščenenosti, ki so trajna podlaga skupnega delovanja, so neuvrščene države izrazile tudi svoje bistvene poglede na mednarodne odnose, hkrati pa tudi na vsebino in oblike svojih medse-

² R. Vukadinović, *Mednarodni politički odnosi*, Zagreb, 1980; str. 210-211.

bojnih odnosov. Države, ki so med prvimi sprejele miroljubno aktivno sožitje kot edino možnost za razvoj sodobnega sveta, so se s tem tudi izrekle za vsa napredna načela ustanovne listine OZN in drugih mednarodnopravnih dokumentov, ki zagovarjajo ukinjanje sporov in njihovo miroljubno reševanje.³

Na podlagi prepričanja, da je ohranitev miru v sodobnih mednarodnih razmerah *conditio sine qua non* občega napredka, oziroma da je prvi pogoj za izpolnjevanje vseh načel in ciljev gibanja, so neuvrščene države s svojo politiko boja za spreminjanje napetih polariziranih mednarodnih odnosov in vojne nevarnosti pomembna sila za ohranitev svetovnega miru. V merilih neuvrščeni in nato v načelih in ciljnih gibanja se zahteva uresničenje takšnih mednarodnih odnosov, iz katerih bosta odstranjeni sila ter grožnja s silo in vmešavanjem v notranje zadeve drugih držav kakor tudi grožnja z vojno oziroma vojna. Takšna opredelitev neuvrščeni je logična posledica njihovih novih skupnih pogledov na mednarodno skupnost in njihovo mesto v njej. Ravno zaradi tega so neuvrščene države nastopile kot glavne nosilke boja za mir in nove mednarodne odnose.

Neuvrščene države zagovarjajo mirno reševanje vseh sporov, ker zagovarjajo načelo nenapadanja in enakopravnosti v pogajanjih o vseh spornih vprašanjih, ki lahko nastanejo v odnosih med različnimi državami. Odpravljanje sporov je zato za neuvrščene države pravna, moralna in politična dolžnost, poudarjena v vrsti listin gibanja in v številnih večstranskih ali dvostranskih dokumentih političnega značaja.⁴

Zaradi številnosti in pogostnosti sporov v mednarodnih odnosih je to postalo osrednje in najbolj kritično vprašanje tako v politični praksi kot v teoriji mednarodnih odnosov. Povojni svet, osvobojen mōre velike vojne svetovnih razsežnosti, je danes poln številnih mednarodnih konfliktov, ki prinašajo s sabo smrt, opustošenje in bedo.

Ne da bi se spuščali v analizo opredelitve konflikta, saj to presega namene tega dela, pa tudi sicer je v teoriji sporno vprašanje,⁵ bomo opredelili *konflikt kot nenadno dogajanje večjih razsežnosti, ki vpliva na mednarodni sistem*. Načini, kako konflikt nastane, število udeležencev, vpliv na dvostranske oziroma subsistemske ali sistemske odnose so lahko različni, ravno tako kot tudi načini, kako se konflikt neha. Analiza vsakega konflikta sama po sebi pokaže, da gre za nasprotujoče si interese in da se v želji po uresničenju lastnih interesov uporabljajo najrazličnejša sredstva, vključno z vojno.

Dinamika nastopanja konfliktov kaže, da se ravno v času, ko bipolarna napetost slabi in se gibanje neuvrščeni razvija, krepijo spori med neuvrščeni in da se nekateri od teh sporov rešujejo tudi z uporabo

³ Podrobneje glej: M. Komatina, »Krizna žarišta – možnosti rešavanja mirnim putem«, Nesvrstnost u suvremenom svijetu, op. cit.; str. 391–396.

⁴ R. Petković, »Oružani sukobi među nesvrstanim zemljama«, Politička misao 1980, št. 4; str. 394–395.

⁵ Glej npr: O. R. Young, *The Intermediaries: Third Parties in International Crises*, Princeton, 1967;

E. Luard, *Conflict and Peace in the Modern International System*, Boston, 1968;

V. V. Žurkin, *SSA i međunarodno-političke krize*, Moskva, 1975.

orožja. Konflikti med nevrščenimi so tako postali ena izmed značilnosti sodobnega razvoja mednarodnih odnosov, značilnost, ki hkrati zapostavlja vsa temeljna načela in cilje nevrščanja.

S tem, ko se teorija mednarodnih odnosov srečuje s povečanim številom konfliktov, poskuša najti ustrezen instrumentarij, ki naj bi opravi nekakšno klasifikacijo vzrokov in tipov konfliktov, tako da bi odkril njihove skupne poteze. V ta namen se včasih uporablja razlaga, ki se opira na členitev elementov, povezanih z naravo in vedenjem ljudi; nadalje opozarja na nerazvitost družbenih in političnih ustanov, na koncu pa omenja nedograjeno mednarodnega sistema, ki zaradi tega, kar je skrajno decentraliziran, anarhičen in neorganiziran, ni zmožen preprečevati nastajanja sporov in njihovega nadaljnega razplamtevanja.⁶ Temu lahko dodamo, da je cela vrsta mednarodnih konfliktov, ki so se nazadnje končali z vojno, nastala kot posledica nerešenih sporov in manjših incidentov, ki so se postopoma, v skladu z razvojem bodisi notranjega ali mednarodnega položaja, spremenili v odkrite spopade.

Ko analiziramo spore med nevrščenimi državami, se moramo ob splošnih teoretičnih postavkah⁷ vendarle vrniti k nekaterim posebnostim, ki so povezane predvsem z dejstvom, da gre za zelo heterogeno skupino držav in da so med njimi velikanske razlike. Dediščina preteklosti kakor tudi počasi spreminjajoči se svet nista bila naklonjena razvoju nevrščenih držav, katerih dosedanji konflikti omogočajo oblikovanje posebne tipologije vzrokov za nastajanje sporov med njimi, in sicer tudi najhujših, tj., vojaških.

V času, ko obstajajo odkriti spori in tudi spopadi v odnosih med nekaterimi članicami trdno povezanih blokovskih skupin, v katerih vladajo pomembne oblike soglasja glede ideološke politično-vojaške in gospodarske enotnosti, niso spori v svetu nevrščenih nič nepričakovane ali presenetljivega. Policentrični razvoj in pomanjkanje možnosti, da bi se svet hitreje spreminjal, nujno vplivata na ustvarjanje konfliktnih situacij v državah, ki so kot nosilke sprememb najtesneje povezane s tempom poteka vseh teh univerzalnih demokratičnih sprememb. Zaradi tega vsak zastoj ali zavračanje pozitivnih preobrazb mednarodnih odnosov oziroma poskus, da bi zgodovinski tok preobrazb obrnili nazaj – skupaj z notranjimi težavami in problemi – dobi takoj odmev v sporih nevrščenih držav oziroma zmanjša možnosti, da bi se ti spori preprečili ali hitreje reševali.

III

Tipologijo vzrokov za nastanek konfliktov med nevrščenimi državami lahko razdelimo na tri kategorije:

⁶ K. Waltz, *Man, the State and War, A Theoreticak Analysis*, New York, 1959; str. 121.

⁷ Glej: R. Vukadinović, *Teorije o međunarodnim odnosima*, Zagreb, 1978; str. 57–66.

– Skorajda klasični vzrok za nastajanje sporov in tudi oboroženih spopadov so *nerešena mejna in ozemeljska vprašanja* v odnosih med posameznimi neuvrščeniimi državami. Zaradi številnosti neuvrščeniimi držav, kolonialne preteklosti, nerešenih odnosov med posameznimi državami, ki mejijo druga na drugo, arbitrarno postavljenih meja v času kolonizacijske oblasti kakor tudi zaradi prizadevanj posameznih narodov za uresničitev samoodločbe nenehno nastajajo razmere, v katerih razmehroma lahko pride do izbruha konfliktnih situacij. Dodati je treba še, da lahko tudi notranje politične sile, ki jih nemalokrat ženejo različne politične ambicije, s svojimi enostranskimi potezami prispevajo k ustvarjanju konflikta ali širjenju njegovega obsega in da je ozemeljsko vprašanje kot sestavni del zelo močnega in jasno vidnega nacionalnega interesa zelo primerno za manipuliranje z različnih strani. Povrh imajo ozemeljske spore tako manjše kot večje neuvrščene države, take z identičnimi ali različnimi ideološkimi opredelitvami, močnejšimi ali šibkejšimi vojaškimi potenciali itd.

Glede na številnost tovrstnih konfliktov in možnost, da se v obstoječe spore posredno ali neposredno vpletejo velike sile, lahko pričakujemo, da bo ta skupina vzrokov še naprej močno vplivala na odnose med neuvrščeniimi državami in da bo botrovala tudi novim sporom.

Kot novo obliko lahko ozemeljskim sporom dodamo tudi nasprotja, ki se porajajo med posameznimi državami zaradi gospodarskega pomena posameznih področij oziroma novih možnosti za njihovo izkoriščanje. Odkrivanje novih nahajališč nafte, plina ali nekaterih drugih surovin utegne zelo kmalu sprožiti nekatere revindikacijske zahteve med sosednimi državami.⁸ Kadar pa gre za primere, ko ta naravna bogastva izkoriščajo skupaj z neuvrščeniimi državami tudi nekatere druge države – največkrat bivše metropole ali večnacionalne družbe – tedaj lahko pričakujemo poglobljanje konfliktnega stanja.

– *Ideološko-politična nesoglasja* izražajo široko pahljačo razlik, ki vladajo v skupini neuvrščeniimi držav. S tem ko so te države sprejele splošna izhodišča za mednarodno delovanje in se v svoji politiki izrekle za osrednja načela gibanja, vseeno še niso sposobne kar takoj premagati različnih protislovij, ki vladajo med njimi. Ozemeljski, torej vidni in zelo pomembni element, ki mu lahko dodamo tudi gospodarske interese v novih, spremenjenih tehnoloških okoliščinah, ustvarja še večje možnosti za poglobljanje začetnih ideoloških ali političnih nesoglasij, ki v nekaterih drugačnih razmerah sama po sebi nemara ne bi bila prevladujoči povod za nastanek spora.

Politična nesoglasja med neuvrščeniimi državami imajo zelo različno podobo in v glavnem trdno temeljijo na nacionalnih interesih, ki jih v nekaterih okoliščinah ni mogoče uskladiti z interesi drugih, največkrat

⁸ Nekateri opazovalci mednarodnih odnosov dajajo v zadnjem času poseben poudarek razlikam, ki se kažejo med neuvrščeniimi v zvezi z njihovimi naravnimi bogastvi oziroma gospodarskim položajem. Po teh mnenjih bi to utegnulo postati nadaljnja oblika polarizacije interesov, če se ne bodo našla učinkovita sredstva za zmanjšanje gospodarskega prepada.

neuvrščenih držav. Med konkretnimi oblikami izražanja takšnih političnih razlik med posameznimi režimi, ki se izrekajo za neuvrščeno politiko in so polnopravni člani gibanja, nastopajo največkrat politične pretenzije po vidni vlogi v nekem delu sveta. Prizadevanja po uresničenju takšne vodilne politične ambicije zadevajo na ovire pri drugi ali drugih neuvrščenih državah, nastajajo napetosti – ki lahko peljejo v konflikt. Tem političnim dejavnikom lahko takoj dodamo nekatere značilnosti ideološkega značaja, ki se izražajo v obliki spopadanja naprednih in nazadnjaških režimov, izrekanja za eno od supersil in avtomatičnega sprejemanja ideologije, ki jo ta sila zastopa. Opravka imamo tudi s spori glede načina reševanja nekaterih konkretnih mednarodnih vprašanj, ki imajo svoje ozemelske ali gospodarske vidike, vendar zaradi slabih meddržavnih odnosov zelo hitro dobivajo politični značaj.⁹

Čeprav temeljna načela politike neuvrščanja kakor tudi vrsta uradnih listin gibanja jasno poudarjajo, da gre za svobodno odločitev in prostovoljno delovanje velike skupine držav, ki že samo s tem predpostavlja družbenopolitični in gospodarski, vsekakor pa tudi ideološki pluralizem, dobivajo razlike ideološkega značaja v posameznih konfliktih vendarle zelo velik vpliv. Za ideološkimi motivi se včasih skrivajo zelo konkretni materialni interesi ali povezava s politiko supersil, zato dobiva v svetu neuvrščenih ideoloških dejavnik vse večji pomen. Nestrpnost do drugih neuvrščenih držav, ogrnjena v plašč ideologije, se navadno predstavlja kot ponujanje pomoči, težnja po vzpostavljanju stabilnosti, »normalnega stanja« ipd., kar naj bi pravzaprav skrilo temeljno željo po prevladi. Delu neuvrščenih držav, ki sicer načelno priznavajo politično-ideološki pluralizem gibanja, je le njihova lastna ideologija temeljno gibalo, vodilo njihovega delovanja; ta ideologija jih povezuje z zunanjimi silami, hkrati pa jim tudi omogoča izvajati politiko in konkretne naloge, ki jih praviloma nakazujejo zunanje sile. Praksa dosedanjega razvoja odnosov v svetu neuvrščenih kaže, da takšna ideološka dejavnost lahko vodi ne samo k oblikovanju posebnih ideoloških izhodišč za akcijo in k poskusom, da bi se v to akcijo vključilo večje število neuvrščenih držav, temveč lahko služi hkrati tudi kot opravičilo za takšno politiko, v okviru katere se odpira pot za uporabo orožja med neuvrščenimi državami.

– Čeprav je *navzočnost supersil na velikih področjih neuvrščene* sveta zelo različna po času delovanja, značaju odnosov in možnostih za akcijo, postaja vse bolj bistvena značilnost sodobnega razvoja mednarodnih odnosov. Zaradi svojih globalno strateških interesov, katerih del so tudi gospodarski, vojaško-politični in ideološki dejavniki, si supersili in bloka, ki ju vodita,¹⁰ iščejo področja za svojo širšo dejavnost. Ker imajo neuvrščene države kopico notranjih problemov, ker so njihovi odnosi vse

⁹ O konkretnih manifestacijah teh vzrokov v praksi oziroma v nekaterih sporih med neuvrščenimi državami glej: R. Petković, »Oružani sukobi među nesvrstanim zemljama«, op. cit.; str. 401–418.

¹⁰ Glej: R. Petković, Velike sile i nesvrstanost, Zagreb, 1979; R. Vukadinović: »Sovjetski i američki pogledi na nesvrstanost«, Politička misao 1974, št. 4.

bolj obremenjeni s konfliktnimi stanji in ker navsezadnje zelo majavi mednarodni položaj ponuja možnosti za takšno dejavnost, si supersili prizadevata uresničevati takšno politiko, ki jima bo omogočala trajno navzočnost na nekaterih področjih in jima zagotovila možnosti za nadaljnjo ekspanzijo.

Strateški, gospodarski in politični interesi so glavni elementi akcije supersil, ki naj bi sprožila razkol med neuvrščenimi, zato da bi pozneje supersili bodisi neposredno ali posredno nastopili v posameznih delih neuvrščenega sveta. Čeprav ima ta dejavnost supersil različne oblike, tako kot so tudi njune neposredne možnosti dajanja pomoči in vplivanja različne, je dejstvo, da so končni cilji postavljeni tako, da bi se neuvrščene države znašle v krožnici ciljev in interesov supersil in njunega dolgoročnega delovanja.

Ker se supersili zavedata sedanjega stanja v mednarodnih odnosih in aktivnosti neuvrščenih držav, ne postavljata zahteve, naj se neuvrščene države vključijo v njune blokovske strukture. S tem ko strogo omeujeta dejavnost svojih vojaško-političnih mehanizmov v zarisane meje, najbrž menita, da bi priključitev novih članic zahtevala od njiju še dodaten trud oziroma njuno močnejše angažiranje na posameznih nestabilnih področjih. Kljub temu pa so supersili in bloka zainteresirani, da bi zapolnili t. i. praznine in da bi vsak obstoječi konfliktni položaj obravnavali v okviru svojih ozkih interesov. Na ta način se ustvarjajo, izkoriščajo in podpihujejo spori med neuvrščenimi državami, namen vsega pa je, da bi takšne države, čeprav bi ohranile politiko neuvrščanja kot glavno politiko delovanja, prišle pod močna vpliva blokovskih struktur. Supersili s svojo politiko sicer neposredno ne ustvarjata konfliktov, vseeno pa sta zaradi svojih specifičnih blokovskih interesov objektivno sila, ki vpliva na porajanje in širjenje konfliktov. Po drugi strani pa konflikti, ki nastanejo med neuvrščenimi državami, zaradi posebnih značilnosti teh držav kakor tudi zaradi njihove neizbežne odvisnosti od zunanje politične in še posebno vojaške pomoči utirajo poti za prodor supersil v svet neuvrščenih. S takšno strategijo svojega delovanja supersili podpirata in izkoriščata konflikte, si prizadevata, da bi ti konflikti ostali in da bi se prek njih infiltrirali na posamezna področja, ki so zanju posebej pomembna.¹¹ Hkrati v teh okvirih tudi poskušata, da bi se ustanovile skupine neuvrščenih držav, ki bi delovale v obliki koncentričnih krogov, njihova naloga pa bi bila uresničevati politiko, ki je v interesu supersil.

Predstavljena tipologija vzrokov za porajanje sporov med neuvrščenimi državami že na prvi pogled kaže, da gre za zapleteno delovanje različnih dejavnikov in akterjev v mednarodnih odnosih in za prepletanje različnih vplivov na veliko skupino neuvrščenih držav. Splet dejavnosti, povezanih z notranjim delovanjem neuvrščenih držav, kot glavnih nosilk sporov sega od zgodovinske kolonialne dediščine in številnih nerešenih

¹¹ Natančneje: M. Komatina, »Krizna žarišta...«, op. cit., str. 389.

vprašanj prek razvoja novih tehnoloških spoznanj in nekaterih novih gospodarskih razdelitev do uresničevanja novih političnih teženj in poskusov doseči posebne področne ali celo širše vplive, prevlade ali hegemonije. Po drugi strani pa stanje, v katerem postajajo spori vse običajnejša značilnost neuvrščenih držav, odpira prostor za vdor supersil in njihovih zaveznikov, ki ravno konfliktna stanja izkoriščajo kot trdne temelje za svoje dolgoročnejše delovanje. Zaradi vsega tega je ravno ta povezava med notranjimi problemi in delovanjem zunanjih sil velika nevarnost za ohranitev gibanja neuvrščenih in možnosti, da bi na mednarodni ravni enotno delovalo.

IV

Dolgo časa so neuvrščene države, ki so se z veliko navdušenja in zanosa lotile oblikovanja svoje politike in konkretnih skupnih akcij, jemale spore v svojih medsebojnih odnosih kot prehodni in ne tako pomemben pojav. Boj proti kolonializmu, imperializmu, hegemonizmu, poudarjanje potrebe, da se ustvarijo novi mednarodni odnosi, konkretne akcije v prid nove mednarodne gospodarske ureditve, prizadevanja za razorožitev ipd. so za nekaj časa potisnili v ozadje nekatere druge vidike medsebojnih odnosov. S tem je mogoče med drugim pojasniti, zakaj so prvi sestanki neuvrščenih posvečali le malo pozornosti potrebi po reševanju konfliktnih situacij. Razen tega je vladalo prepričanje, da bodo neuvrščene države, ki sprejemajo ista načela in cilje ter skupaj nastopajo v mednarodnih odnosih, zmožne samostojno reševati svoje krize, če bo do njih prišlo, zato bi usmerjanje večje pozornosti k tem zadevam lahko še bolj otežilo iskanje rešitev in razcepilo vrste neuvrščenih.

Z razmahom dejavnosti neuvrščenih držav in povečanjem njihovega števila so postali tudi spori vse številnejši. V dejavnosti neuvrščenih držav, zlasti ko so prehajale v višjo fazo svoje državnosti, so se začele vse bolj čutiti notranje težave in težko breme preteklosti, ki ga ni bilo mogoče tako zlahka odstraniti. Po drugi strani je politika popuščanja, postavljena v ozka razmerja dvostranskega ali malo širšega blokovega sporazumevanja in dogovarjanja, zoževala možnosti za tekmovanje blokov znotraj postavljenih in določenih meja, ki so dobile v Helsinkih tudi svojo dokončno potrditev. Tako je na drugih področjih velika skupina neuvrščenih držav postala prizorišče novega velikega tekmovanja med blokoma s supersilama na čelu, ki tu uporabljata različna sredstva za svojo akcijo.¹²

Eden izmed utemeljiteljev politike neuvrščanja – Josip Broz Tito, je kot izkušen državnik med prvimi začutil potrebo, da opozori na ta pomembni problem, ki je začel dobivati vse konkretnije oblike. Tito, ki ni bil suženj nikakršnih dogem in se je bil zmeraj pripravljen spoprijeti z realnostmi mednarodnih odnosov, pa naj so bile kakršnekoli, je že na

¹² R. Vukadinović, *Non-Aligned Countries and Detente*, Beograd, 1979.

govorniškem odru pete konference neuvrščenih držav v Colombu pozval vse šefe držav ali vlad, naj pokažejo v svojih medsebojnih odnosih »več strpnosti in medsebojnega razumevanja«. ¹³

Ker se je jugoslovanski predsednik zavedal razlik med neuvrščenimi državami, njihovih specifičnih gledanj na mednarodne odnose in različnih položajev, je bil zaskrbljen za usodo neuvrščanja, če se bodo odnosi znotraj gibanja še naprej tako razvijali. Vedel je tudi, da gre za zapleteno vprašanje, ¹⁴ ki ga ni mogoče kar na mah rešiti in za katero pri najboljši volji ni mogoče najti za vse sprejemljive rešitve.

Zaradi vsega tega je Tito v prizadevanju, da bi postavil v ospredje, kar je skupnega vsem neuvrščenim državam, poudarjal, da je treba sporne situacije mirno reševati. V zvezi s tem se je v Havani zavzemal za ustanovitev »nekaterih mehanizmov« za reševanje sporov med neuvrščenimi državami, ki naj bi temeljili ravno na realnostih razvoja neuvrščenih držav, njihovih posebnih značilnostih in potrebah vsega gibanja. ¹⁵ Tito je pojmoval spore kot nekaj, kar obstaja in bo obstajalo znotraj skupine tako različnih in številnih držav, zato je zagovarjal najprej reševanje sporov s pogajanjem med neposredno zainteresiranimi državami oziroma udeleženci konflikta. Če bi se ta postopek izkazal za neuspešnega, bi bilo potrebno prenesti spor v pristojnost posameznih mednarodnih regionalnih organizacij, in če bi tudi to ostalo brez uspeha, potem bi bilo treba vprašanje postaviti pred Organizacijo združenih narodov.

Takšna metodologija reševanja sporov naj bi vplivala, da bi se v vsaki neuvrščeni državi postopoma oblikoval občutek dolžnosti, da v primeru konflikta rešuje sporna vprašanja samostojno z drugo ali drugimi neuvrščenimi državami. Povezanost interesov in ciljev naj bi bila dovolj čvrsta podlaga za začetek mirnega reševanja brez zunanjega sodelovanja. Regionalne organizacije ali Organizacija združenih narodov bi nastopile šele tedaj, ko bi bile izčrpane vse možnosti samostojnega ukrepanja sprtih strani.

V nasprotju z nekaterimi drugimi državniki iz kroga neuvrščenih, ki so zahtevali, da naj bi spore obravnavali na sestankih šefov držav in vlad, je

¹³ Nesvrstanost u suvremenom svijetu, op. cit.; str. 69.

¹⁴ »Politika neuvrščenosti se bojuje za nove odnose med državami ob popolnem spoštovanju samostojnosti, neodvisnosti in enakopravnosti vsake države. Naravno je, da morajo neuvrščene države tudi vprašanja iz svojih medsebojnih odnosov reševati, tako da se dosledno držijo načel, za katerih uveljavitev se že dolgo vrsto let bojujejo tudi v globalnih razsežnostih. Spoštovati moramo realne razlike v interesih, ki izhajajo iz objektivnih življenjskih razmer vsake neuvrščene države, nacionalnih in kulturnih posebnosti, različne razvojne stopnje, zemljepisnega in političnega položaja itd. Neuvrščenosti ne enačimo z ideološko opredeljitvijo in ne sme se dovoliti, da bi se kakšna država okvalificirala kot bolj ali manj neuvrščena zaradi takšnega ali drugačnega političnega sistema, ki vlada v njej.«

Nesvrstanost u suvremenom svijetu, op. cit.; str. 68–69.

¹⁵ »Hkrati z uveljavljanjem svoje politike in krepitevijo splošnega gibanja smo se srečevali tudi z različnimi težavami. Nekatere od teh težav so podedovane iz preteklosti ali pa so posledica različnih življenjskih razmer. Nekatere so posledica tujih vplivov in različnih opredelitev, zaradi česar preti gibanju nevarnost razcepa. Posebno skrb vzbujajo spori, do katerih prihaja med različnimi neuvrščenimi državami. Niti za hip ne smemo pozabiti, da vsak spor med neuvrščenimi državami odpira vrata tujim pojmovanjem. Ti spori otežujejo tudi naša prizadevanja pri graditvi novih demokratičnih in mednarodnih odnosov. Ne tičejo se samo neposredno prizadetih držav, temveč vseh nas. Zato je dolžnost neuvrščenih držav, da na primeren način, prek ustreznih mehanizmov pomagajo, še preden spori prerastejo v spopade. Kadar pa do teh že pride, je treba hitro poiskati rešitev z miroljubnimi sredstvi.« Nesvrstanost u suvremenom svijetu, op. cit.; str. 84.

bil Tito proti takšnemu početju. Bil je prepričan, da bi s tem dobili spori še večjo publiciteto, da bi jih bilo še težje reševati, razen tega pa bi to v veliki meri vplivalo tudi na spodkopavanje enotnosti ob glavnih vprašanjih.

Ko je Tito spremljal številnost sporov med neuvrščenimi državami in vse nove pojavne oblike, je bil že povsem prepričan, da konflikti med neuvrščenimi ne povzročajo samo notranjih trenj, temveč odpirajo tudi velike možnosti za aktiviranje zunanjih sil, ki bodo z izkoriščanjem konfliktnih stanj veliko lažje prodirale na področja neuvrščenih.

Vse od ministrske konference neuvrščenih 1978. leta v Beogradu in konference na vrhu v Havani leta 1979 že traja jugoslovanska pobuda, da bi naj neuvrščeni sprejeli posebno resolucijo o mirnem reševanju sporov. Medtem je Sri Lanka znova predlagala ustanovitev komiteja za mirno reševanje mejnih sporov med neuvrščenimi državami in tudi v tem predlogu je težišče na politični enotnosti neuvrščenih in na potrebi, da sami delujejo za reševanje mejnih sporov. V tej zvezi je bilo tudi predlagano, naj bi se ustanovila posebna komisija za mirno reševanje mejnih sporov. Komisija bi bila stalna, sestavljali bi jo ministri za zunanje zadeve s petih zemljepisnih področij, izvoljena pa bi bila na konferenci šefov držav ali vlad.¹⁶

Doslej najcelovitejša zahteva po mirnem reševanju sporov med neuvrščenimi državami je bila podana v jugoslovanskem delovnem gradivu, ki je bilo predloženo na ministrski konferenci v New Delhiju. Predlog je najprej ugotovil, da je treba ustvariti možnosti za fleksibilno delovanje, ki ne bo kršilo izvornih načel neuvrščanja: enakopravnosti in prostovoljnosti. Vse večje število kriz v odnosih med neuvrščenimi državami jasno kaže, da dozorevajo okoliščine za iskanje in sprejemanje rešitev, ki bodo upoštevale predvsem interese neuvrščenih držav in gibanja v celoti.¹⁷ Jugoslovanski predlog se v uvodnem delu sklicuje na načela miroljubnega aktivnega sožitja, ustanovno listino OZN, deklaracijo o načelih mednarodnega prava o prijateljskih odnosih med državami in sodelovanju med njimi, resolucijo o dolžnostih držav v primeru, da izbruhnejo sovražnosti, in na stališča, ki so bila sprejeta na dosedanjih konferencah neuvrščenih držav, ter navaja:

- neuvrščene države, ki se zapletejo v konflikt, so se dolžne kar najbolj potruditi za samostojno iskanje mirne rešitve;
- mirno rešitev je mogoče najti z dvostranskimi stiki, s posredovanjem regionalnih mednarodnih organizacij in mehanizmov za mirno reševanje sporov OZN ali s pomočjo neuvrščenih držav;
- gibanje neuvrščenih se lahko na zahtevo sprtih strani loti ustanavljanja komiteja ali neformalnih ad hoc skupin dobre volje, podana pa je tudi možnost, da neuvrščene države delujejo kot plenarna skupina, ožja skupina, kot koordinacijski biro ali posamezno, da prispevajo k dobrososedskim odnosom ali posredujejo v sporu.

¹⁶ S. Nick, »Mirno reševanje sporova«, Mednarodna politika 1981, št. 743; str. 21.

¹⁷ Besedilo predloga glej v: Mednarodna politika 1981, št. 743; str. 15-16.

Najnovejši jugoslovanski predlog tudi upošteva realnosti sodobnih mednarodnih odnosov med neuvrščeni državi. Danes bi bilo nemoogoče zahtevati, naj se v okvirih neuvrščenih postavijo kakšni trdno fiksirani mehanizmi za mirno reševanje sporov ali da naj se neuvrščeni znotraj gibanja izrekajo oziroma glasujejo o posamezni konfliktni situaciji. Perspektive mirnega reševanja sporov med neuvrščeni državi je mogoče najti edinole v okviru vseh dosedanjih izkušenj političnega delovanja in moči, ki jo ima gibanje. Neuvrščene države, soočene z novimi tokovi mednarodnega razvoja, pa tudi z velikanskim balastom, katerega korenine segajo v kolonialni čas in tudi v neenakopravne mednarodne odnose, se morajo sprijazniti z dejstvom, da se bodo razlike med njimi izražale na različne načine, tudi kot spori. Tega stanja ni mogoče na mah odpraviti in tudi ne najti univerzalnega sredstva za preprečevanje vseh sporov. Vendar pa lahko neuvrščene države že danes storijo nekaj in sicer:

1. Lahko sprejmejo in dosledno izvajajo načela neuvrščenosti in miroljubnega aktivnega sožitja v vseh okoliščinah mednarodnih odnosov, posebno še v odnosih med neuvrščeni državi. Pri tem bi imelo poseben pomen slovesno sprejetje načela, da v kriznih položajih ne bodo uporabljale sile. Čeprav je to obveznost že sprejala večina neuvrščenih držav, bi imelo njeno ponovno sprejetje s strani vseh neuvrščenih držav velik moralno-politični pomen, pomagalo pa bi tudi k uresničevanju teh načel v praksi medsebojnih odnosov.

2. V primeru, da pride do spora, bi morale dati neuvrščene države prednost miroljubnim pogajanjem prizadetih strani, s tem da bi se po potrebi posluževale tudi dobrih uslug drugih neuvrščenih držav.

3. Neuvrščene države bi morale, ne da bi ustanovljale kakšna posebna telesa za mirno reševanje sporov, v kar največji meri izrabljati koordinacijski biro neuvrščenih, skupine neuvrščenih držav ali samo nekatere med njimi. Šele če bi bilo takšno delovanje, na katerem bi sicer moralo biti težišče, neuspešno, bi bilo treba iskati rešitve v okviru regionalnih organizacij ali Združenih narodov.

4. Pri iskanju vsake rešitve bi se neuvrščene države morale zavedati, da morajo spoštovati načela in cilje gibanja, in se odločno zavzemati, da bi s svojimi akcijami prispevale k reševanju sporov.

Konflikti med neuvrščeni državi so postali realnost današnjih mednarodnih odnosov, in če se bodo sredstva za njihovo mirno reševanje čimprej uveljavila, se bosta pospešeno krepila tudi moč neuvrščenih in njihova vplivnost v vseh mednarodnih odnosih.¹⁸ Kajti neuvrščenost, kot je poudarjal predsednik Tito, ni samo moralnopolitična sila današnjega sveta, neuvrščenost je tudi prihodnost sodobne civilizacije in za zdaj edina alternativa napetih in nedemokratskih mednarodnih odnosov.

¹⁸ Popolnoma nasprotna mnenja prihajajo iz kroga bloksovskih držav, ki ugotavljajo pojav konfliktov med državami tako imenovanega tretjega sveta, vendar izražajo ožjo, izključno zahodno strategijo reševanja konfliktov. Po tej strategiji bi moral Zahod vložiti več sredstev za preprečevanje zunanjega vmešavanja v regionalne zadeve in podpirati iskanje regionalnih rešitev.

Glej: Strategic Survey 1980-1981, London, 1981; str. 8-9.

ERNEST PETRIČ

4. kongres Afriškega združenja za politične znanosti

(Salisbury – Harare, maj 1981)

Ko nekaterim modrim možem pri nas še v l. 1981 ni jasno, kaj je politična znanost, kakšno je njeno mesto v krogu znanstvenih disciplin, in še zlasti, kakšno je mesto in vloga politologov v družbeni delitvi dela, je v maju letos (23.–27. V.) v Harareju (Salisbury – Zimbabve) potekal že četrti kongres Afriškega združenja za politične znanosti (AAPS). Kot samostojno afriško regionalno znanstveno združenje je bila AAPS ustanovljena v Dar-es-Salamu l. 1971 na svojem prvem kongresu, ki sta mu v razmaku po 3–4 leta sledila kongresa v Lagosu in Rabatu ter letojnji v Harareju.

AAPS je bila osnovana z jasno opredeljenim ciljem: povezati »leve«, marksistično usmerjene afriške politologe. Ta izhodiščna leva »idejna« in politična naravnost je izrazita še danes, tako da v AAPS skorajda ni najti meščansko usmerjenih politologov ali tistih, ki so na različne načine še vedno duhovno vezani na univerzitetne in znanstvene centre bivših kolonialnih metropol, ki jim dajejo nekatere ugodnosti. Seveda pa ima ta izhodiščna idejna naravnost AAPS tudi svojo negativno plat. Po svoje diskriminira »nemarksistične« poglede v političnih znanostih in njihove nosilce in tako prikriva dejansko stanje v afriški politični znanosti, kar zadeva njeno idejno naravnost pa tudi metodološka izhodišča. Tako »odrivna« precejšen del afriške politologije še bolj k bivšim kolonialnim metropolam, otežuje znanstveni dialog in obenem preveč široko odpira vrata v AAPS tudi mnogim, rekli bi, »pseudomarksistom«, ki so v resnici bolj malo marksisti-znanstveniki, in ki z levičar-

skimi radikalnimi frazami ter neumornim sklicevanjem na klasike, pa tudi na Maa, Fidela Castra, Stalina itd. prikrivajo svojo znanstveno impotenco. Prav izjemna glasnost takih »pseudomarksistov« v AAPS je očitno že marsikaterega resnega afriškega politologa odvrnila od združenja.

Seveda pa povedano še zdaleč ne pomeni, da so pseudomarksisti tudi dominantna usmeritev v AAPS. Ob afriški, v marsičem glede družbenega in ekonomskega razvoja dokaj brezupni stvarnosti, ob očitni navezanosti pretežnega dela vladajočih struktur na imperialistični svetovni sistem, in njihovi skorumpiranosti, ob skrajno obrobem položaju afriške inteligence zlasti družboslovne in zlasti mladih, levi radikalizem ni le razumljiv, temveč tudi nujen. In so seveda privlačni zgledi Kitajske, Kube, S. Koreje, Vietnama itd.

Velja tudi omeniti, da AAPS združuje pretežno politologe iz anglofonskega dela Afrike, medtem ko je navzočnost frankofonskega, arabskega in portugalsko govorečega dela Afrike le simbolična, če sploh je, to pa je že dediščina AAPS od njene ustanovitve v Dar-es-Salamu. Tako je bil npr. tokrat v Harareju spet edini jezik kongresa angleščina, medtem ko je bila na prejšnjem v Rabatu vsaj formalno jezik kongresa poleg angleščine še francoščina.

Povedano je toliko bolj pomembno ob dejstvu, da poleg AAPS ni nobenega drugega združenja političnih znanosti na afriškem področju, in tako AAPS nasproti zunajafriškim organizacijam in strukturam, npr., nasproti IPSA (Svetovno združenje za politične vede) ali UNESCO, dejansko nastopa kot afriška področna nevladna organizacija, to pa za zdaj v resnici še ni. O tem priča tudi tokratna udeležba na kongresu v Harareju, kjer so bili najbolj številčni poleg domačinov (vsega okrog 100 udeležencev, okrog 90 jih je bilo iz drugih držav), politologi iz Zambije (ta je pač blizu in dosegljiva z avtomobilom), Nigerije (tu je kar 11 fakultet ali odelkov za politične vede v okviru nigerijskih univerz), Tanzanije, Kenije in

Ugande. Ob njih pa še posamezni udeleženci iz Botsvane, Gane, Benina, Siera Leoneja, Malavija, Mauriciusa, Kameruna, Senegala, Egipta, Namibije in Anzanije. Opazna je bila odsotnost tako pomembnih žarišč moderne politične znanosti, kot so Alžir, Egipt (prisoten je bil le en posameznik, a še ta je emigrant v Sudanu), Maroko, Tunis, Senegal (le en udeleženec). Prav tako na kongresu ni bilo nikogar iz »radikalnih« afriških dežel, kot so Angola, Etiopija, Mozambik in v nekem smislu Libija, in dežel, ki so v afriških razsežnostih gotovo pomembne, kot so Zaire, Sudan, Somalija itd. Kongresa so se udeležili tudi predstavniki obeh organizacij solidarnosti narodov Afrike in Azije (ter Latinske Amerike) – OSPAAAL (sedež v Havani in v veliki meri blokovsko, prosovjetsko usmerjena) in AAPSO (sedež v Kairu), predstavniki nekaterih afriških osvobodilnih gibanj (SWAPO in ANC), in nekaj posameznih neafriških politologov, med njimi predsednik IPSA Candido Mendes – na osebno vabilo predsednika AAPS in ministra v vladi Zimbabveja dr. N. Shamuyarire pa tudi pisec tega poročila.

Glavna tema kongresa je bila »Osvoboditev in razvoj«. (Liberation and Development). Seveda je »osvoboditev« mišljena prvenstveno v postkolonialnem kontekstu, tj., kot osvoboditev Afrike iz spon neokolonializma in drugih polkolonialnih oblik prevlade. Seveda pa je bil močno v ospredju, tako glede na aktualnost (pravkaršnja dekolonizacija Zimbabveja, dogajanja v Namibiji in okrog nje, pa tudi naraščajoči odpor v Anzaniji) kot glede na lokacijo kongresa (pravkar osvobojeni Zimbabve) tudi problem narodnoosvobodilnega boja v Namibiji in Anzaniji.

V ilustracijo tega, da hočejo biti afriški politologi, vsaj tisti združeni v AAPS, izrazito družbeno angažirani, naj navedemo tudi teme prejšnjih kongresov AAPS: I. 1971 (Dar-es-Salaam) – Družbeni vidiki ruralnega razvoja v Afriki; I. 1974 (Lagos) – Imperializem in multinacionalne korporacije v Afriki; I. 1977 (Rabat) – Nova mednarodna gospodarska ureditev v afriški perspektivi.

V okviru tokratne temeljne teme kongresa so bile obravnavane, vsaka na posebnem plenarnem zasedanju, naslednje teme: Osvobodilni proces – teorija in praksa, z uvodnim referatom dr. D. W. Nabudereja (bivši profesor v Kampali in bivši zunanji

minister Ugande po padcu Amina, sedaj spet v emigraciji v Nairobiju); Družbene sile in politična dinamika, z uvodnim referatom prof. Z. W. Metugeja, Kamerun, Neokolonializem in strategija razvoja, z uvodnim nastopom dr. E. Hansena, Gana; Imperializem, osvoboditev in sodelovanje znotraj tretjega sveta, z uvodnimi tezami prof. H. Sharawija (Egipt); Problem hrane v Afriki, z uvodno besedo dr. E. Hansena (Gana). Posebna seja je bila posvečena razpravi in predstavitvi problematike v zvezi s sedanjim trenutkom Zimbabveja in razpravi o njej. Pri tem so svojo nalogo izredno zrelo in odkrito, prav blesteče, brez fraz – sijajno tudi z vidika politične znanosti – opravili ministri mlade države: dr. N. Shamuyarira (minister za informacije in eden vidnejših ideologov v Mugabejevi stranki), K. Kangai (minister za delo in socialno problematiko) in I. Mandoza, državni sekretar v ministstvu za razvoj. Pravi užitek je bil poslušati jedrnat in jasne besede teh mladih politikov.

Odveč bi bilo naštevati vse referate (bilo jih je 32), predložene na kongresu. Omeniti pa velja nekatere, ki so se odlikovali, in sicer zlasti po tem, da so se lotili konkretne znanstvene politološke analize trenutne afriške družbene stvarnosti. Taki so bili, npr.: Y. Tandon – Nove strategije za zagotavljanje hrane in družbene spremembe v vzhodni Afriki; K. Mathews, Politična ekonomija afro-arabskih odnosov; P. Meyns, Neuvršenosti in regionalno sodelovanje v južni Afriki; C. Ng'andwe, Problemi ekonomske integracije v Afriki; E. Hansen, Problem hrane v Gani itd. Sicer pa so prenekateri referati bolehalo za isto boleznijo kot že pred štirimi leti v Rabatu: fraze, pretiravanja, že kar nekakšno tekmovanje, kdo bo za sodobne afriške probleme uspel uporabiti več citatov iz klasikov marksizma, ki žal o sodobni Afriki in njenih konkretnih problemih niso mogli imeti kaj prida predstave, pa tudi Stalina, Maa, itd., pri tem pa je manjkalo prizadevanj, da bi sodobno afriško stvarnost analizirali znanstveno, z metodo dialektičnega materializma in sodobnimi prijemi političnih in sploh družbenih znanosti ter s tem prispevali k njenemu spreminjanju. Veliko je bilo »načelnih« referatov, ki se niso lotevali empirične analize, npr., o vlogi inteligence pri osvobajanju, o vlogi buržoazije, delavskega razreda, nacije ipd., ki niso po-

skušali prodreti v bistvo problema z analiziranjem konkretne afriške resničnosti, pač pa so ostajali pri citiranju klasikov in »klasičkov« marksizma. Ob tem je bilo videti, da je del afriških politologov očitno docela pod vplivom uradnih stališč in teorij o socializmu, sodobnem svetu itd., ki veljajo v Sovjetski zvezi (in na Kubi). Posebna »poslastica« na kongresu – kar se tiče dogmatskih poenostavljanj – pa je bil nastop predstavnička OSPAAAL.

Kakorkoli je ob povedanem moč posameznikom na kongresu očitati nekaj »enostavnosti«, pa je po drugi strani tudi res, da so prav kongresi AAPS svojevrsten obračun s tisto »evropeizirano« afriško politično znanostjo, ki, kot se je nekdo izrazil, sega od Platona do Marxa (slednjega že ne upošteva), ki slepo sledi zahodnim metodološkim muham, ki se vnaprej proglašajo za ideološko »čisto« in »neangažirano«, čeprav je v resnici v službi neokolonializma. Kot je bilo rečeno na kongresu, so politologi, člani AAPS »angažirani in morajo biti angažirani«, če naj prispevajo k razreševanju protislovij sodobne, postkolonialne Afrike, k njeni emancipaciji in razvoju. Seveda angažirani z močjo znanstvene marksistične analize stvarnosti, ne s tekmo v zbiranju citatov, bi veljalo dodati. To pa zaenkrat zmore le del afriških politologov, združenih v AAPS. Vsekakor pa je izziv mikaven: prav afriška politična znanost more dati ustvarjalen prispevek k marksizmu glede tako pomembnih vprašanj, kot so teorija razvoja in družbene preobrazbe; nacionalno in razredno vprašanje v neevropskih razmerah; razvoj socializma v specifičnih neevropskih razmerah itd.

Drugače kot na prejšnjem kongresu AAPS je bila tokrat »jugoslovanska pot« socialističnega razvoja bolj v središču zanimanja, predvsem zaradi očitnega velikega interesa kolegov iz Zimbabveja. Vprašanja, kot so agrarna reforma in družbena transformacija kmetijstva, vključno z razvojem zadružništva, nacionalizacija gospodarstva, funkcioniranje nacionaliziranega gospodarskega sektorja v tržnem gospodarstvu, vloga partije; politika neuvrčenosti itd., so zanesljivo teme, ki globoko zaposlušajo politično vodstvo Zimbabveja in njegovo mlado politično znanost. In prav Jugoslavija se je v praksi in teoriji na svojstven način soočila s temi in podobnimi vprašanji. Prav ta vprašanja je na željo gostiteljev osvetlil pisec tega

poročila v improviziranem referatu z naslovom »Osvobajanje, varovanje neodvisnosti in neuvrčenost« – improviziranem zato, ker je po »dobri« afriški navadi, malo pa tudi po jugoslovanski nerodnosti, vabilo prispelo zadnji trenutek – ne da bi bila navedena tema kongresa in program. Zaradi močnega pritiska znanih in nesprejemljivih stališč v zvezi z neuvrčenostjo (»naravno zaveznitvo« s SZ itd.) je referat posebej poudaril izvirno koncepcijo gibanja neuvrčenosti, kar je bilo po mnenju vrste udeležencev, še posebej domačinov, izredno pomembno.

Kongres je bil deležen v Zimbabveju izjemno velike publicitete. Otvoril ga je predsednik Zimbabveja K. Banana. Očitno si skuša politično vodstvo najmlajše afriške države (ki pa je ekonomsko izjemno močna, dobro organizirana in sploh učinkovita tudi zaradi prisotnosti bele manjšine, to je treba priznati) tudi s tovrstnimi dejavnostmi in manifestacijami zagotoviti čim večjo mednarodno težo in ugled v južnoafriški regiji, v Afriki in v svetu sploh. Z uspehom Mugabejeve politike sprave in obnove utegne biti Zimbabve ne le privlačen vzorec večrasne družbe za ves afriški jug, temveč tudi ekonomsko močna in zdrava, s tem pa tudi politično izjemno pomembna država v Afriki in gibanju neuvrčenosti. Kot logična posledica dejstva, da je bil Zimbabve gostitelj kongresa, bo v prihodnjem dveletnem (dejansko pa, po dosedanji praksi sodeč, 3–4 letnem) obdobju sedež sekretariata in predsednika AAPS v Harareju. Predsednik AAPS je minister dr. N. Shamuyarira. Ob zaključku kongresa je bila sprejeta t. i. kararska deklaracija, ki je po svoji vsebini pravzaprav poziv afriškim politologom naj se bolj zavzamejo v prizadevanjih za odpravo neokolonializma in ostankov kolonializma.

Poročilo velja končati z ugotovitvijo, da se znanstveniki in politiki v Zimbabveju izjemno zanimajo za izkušnje Jugoslavije na takorekoč vseh področjih družbenega razvoja. Žal smo tudi v Zimbabveju intelektualno premalo navzoči. Tako sem kot zanimivost zvedel, da je maja na hararski fakulteti za družbene vede, kamor sodi tudi oddelek za politične vede, študente in profesorje informiral o kosovskih dogodkih gost – profesor iz Bolgarije! Mimogrede rečeno, ob tem ko Sovjete in Kubance v Zimbabveju – zaradi preteklih težav v odnosih Mugabeje-

vega gibanja s Sovjetsko zvezo – sprejemajo dokaj rezervirano, opravljajo vlogo glavne- ga uresničevalca interesov vzhodnega bloka prav Bolgari. Tudi v političnih vedah se jugoslovanski znanosti (in konkretno tudi FSPN) nudijo izzivalne možnosti za sodelo- vanje – ki pa so seveda zaradi stroškov in razdalj težko uresničljive. Vendar pa se tudi

v Zimbabveju bije del za svetovni socializem in za nas v Jugoslaviji še posebej pomembne bitke: ali je možen le en tip socializma – kolikor je birokratsko-etatiistična, stalini- stična varianta sploh imela kaj dosti skupne- ga s socializmom kot novim, svobodnejšim tipom družbenih odnosov – ali pa so možne različne poti socialističnega razvoja.

JOŽE ŠTER

Socialistična morala in morala v socializmu

Knjižico z gornjim naslovom je junija 1981 izdala Delavska enotnost v Ljubljani kot 39. številko knjižnice Sindikati. Obsega skupno 136 strani besedila in je vsekakor ena redkih publikacij v Jugoslaviji, ki se na poljuden način ukvarja s problematiko morale v socializmu in socialistične morale. Kot knjižnica Sindikati v celoti je tudi Šterov prispevek namenjen širšemu krogu bralcev.

Besedilo, ki je sicer razdeljeno na devet poglavij, bi glede na vsebino lahko razdelili na dva dela. Prvi, uvodni del, se ukvarja s problematiko morale nasploh. V tem delu je z marksističnega izhodišča opredeljenih vrsta pojmov, ki se uporabljajo v morali ali ob obravnavanju moralne problematike. Šter najprej opozarja na različne razlage in opredelitve samega pojma morala, ki ga je po njegovem mnenju nujno treba razumevati povezano z moralno dejavnostjo, torej s praktičnim ravnanjem človeka v družbi. Nadalje razčlenjuje pojem vrednote, posebej moralne vrednote, ki ga razmeji s pojmom dobrine. Opredeljuje tudi pojme: moralno dejanje, moralna zamisel, moralna akcija, moralni učinek, moralno ocenjevanje, moralna sankcija itd.

V posebnem poglavju obravnava problematiko bistva človeka, ki ga razločuje od živali, čeprav poudarja, da je naravno bitje in da ima živalske prednosti. Posebnost človeka vidi v povezanosti vrste značilnosti, ki ga kot celota razlikujejo od živali. Poleg posebne biološke strukture (zgradba glave, možganov, pokončna drža itd.) poudarja zlasti njegovo duševnost, družbenost in individualnost njegovega bivanja ter delo.

V celoti ta del besedila daje bralcu temeljno znanje s področja morale, pojasnjuje temeljni pojmovni aparat, ki ga uporablja znanost o morali in ga s tem vpelje v razumevanje drugega dela vsebine. V tem drugem delu pa obravnava moralo, povezano s konkretnim tipom družbene ureditve. Predstavi kapitalistično in socialistično moralo. Več pozornosti seveda nameni socialistični morali in morali v socializmu. Razlika med tema dvema (socialistična morala in morala v socializmu) je pri Šteru obravnavana pravzaprav kot primerjava med idealom (kakšna naj bi socialistična morala bila) in stvarnost (kakšna je morala v socializmu). Čeprav obravnava socializem nasploh, se, razumljivo, zaustavi predvsem pri morali v jugoslovanski samoupravni socialistični družbi.

Za bralca je drugi del verjetno zanimivejši kot prvi (čeprav v prvem delu opisuje pojme, ki se jih je treba enostavno naučiti, da bi brez težav razumeli poznejše besedilo). Šter sicer že v uvodnem delu ugotavlja, da se na moralo spoznamo vsi in se vanjo vsi vtikamo (za razliko od drugih strok, kjer imajo besedo predvsem strokovnjaki). Vendar menim, da tega ne dela zato, ker bi hotel preprečiti, da bi o morali razen znanstvenikov kaj rekel še kdo drugi, temveč predvsem zato, da opozori, kako je moralni vidik navzoč in pomemben pri vsakem družbenem dejanju slehernega občana. Prav v zvezi s to tendenco in opozorilom ga velja povsem podpreti. Dokazov, da se z moralno problematiko družbenega delovanja v socializmu in posebej pri nas premalo ukvarjamo, je več kot dovolj.

Prav tako je treba opozoriti na dosledno Šterovo prepričanje, da je zlasti v socializmu človek merilo vsega, in da je moralno, torej dobro in zaželeno, le tisto dejanje, ki prispeva k vsestranskemu uveljavljanju celovitega človeka. Prav v tem, namreč, da je v središču pozornosti človek, vidi temeljno in zgodovinsko prednost socializma pred kapitalizmom, kjer se vse uklanja le »zlatemu teletu«.

Vendar je tudi na tem področju očitno, da je socializem (ne glede na to, ali samoupravni ali kakšne druge vrste oziroma stopnje) le prehodno obdobje iz kapitalizma v komunizem. Ideale, ki si jih postavljamo že v socializmu, najprej predvsem kot kritiko kapitalizma, potem pa vse bolj tudi kot pozitivni program in prakso družbenih odnosov, bo mogoče uresničiti šele v komunistični družbi. Socializem pa s svojimi družbenimi protislovji odseva tudi v morali.

Zdi se, da protislovja socializma povzročajo nemalo težav tudi etikom. Šter kot najvišjo vrednoto socialistične morale opredeli vsestransko in celovito razvitega človeka. S tem je implicitno zavrnil vse tiste avtorje, ki kot najvišjo vrednoto socialistične morale opredeljujejo razne posamezne buržoazne, državno-socialistične ali tudi parcialne samoupravno socialistične vrednote. Kot najvišjo posamezno vrednoto samoupravnega socializma (ki ima največ skupnega tudi z drugimi oblikami socializma) pa opredeli delo, in sicer čim bolj vsestransko, čim bolj celovito in čim bolj svobodno delo.

Od tu dalje pa se Šterov tekst problematizira, saj nas postavi pred vrsto opredelitev, ki so z vidika vsakdanjega življenja in družbene politične prakse najmanj – nenavadne. Tako, na primer, zavrne možnost enakosti med ljudmi v socializmu, ko pravi, da niti biološke niti pravne, pa tudi socialne enakosti ni in ne more biti, saj je v socializmu ena najvišjih posameznih vrednot prav individualnost (str. 80–81). Nadalje opredeli delitev po delu, ki jo že več desetletij uveljavljamo kot »pravo« načelo udeležbe posameznika pri rezultatih družbenega dela v socializmu, kot nemoralno (str. 82). To opredelitev utemeljuje s tem, da delitev po delu dejansko ni le delitev po delu, ampak tudi po bioloških in družbenih možnostih, ki pa niso izenačene. Pravilno ugotavlja, da bioloških ni mogoče izenačiti; hkrati pa dokazuje, da tudi družbene možnosti niso izenačene.

Obravnavanje te problematike ga neizogibno pripelje do nekaterih temeljnih družbenih dokumentov, zlasti do zakona o združenem delu. Njegova kritika zadene zlasti tista zakonska določila, v katerih je kot temeljni cilj in motiv poslovanja delavcev v organizacijah združenega dela opredeljen dohodek. Njegov sklep je, da je tam, kjer je dohodek glavni cilj in motiv, moralna vrлина lahko le egoizem (str. 92). S tem povezano

uvaja in obravnava tudi pojem »komercialnega razbojništva« (če se ekonomsko izplača, je nekaj vredno tudi, če je nezakonito in nemoralno – str. 92), ki ga brezobzirno kritizira kot družbeno prakso.

Ni mogoče reči, da Šterove sklepne ugotovitve niso podprte z vrsto dokazov tako logične kot empirične narave. Seveda pa ga v nadaljevanju soočanje z našo družbeno prakso prisili k omiljevanju poprej izrečenih sodb. Tako se, na primer, ogradi z ugotovitvijo, da je delitev po delu nemoralna le z vidika komunistične morale, in da je v socializmu moralna, če boljšega načina delitve ne poznamo (str. 82). Obenem pa na več mestih opozarja tudi na probleme moralne narave, ki izhajajo iz objektivnih protislovij socialistične samoupravne družbe. Njegov sklep je, da je v naši družbi socialistična morala vendarle prevladujoča, ker so bistvene vrednote socialistične morale v najpomembnejših družbenih odnosih vendarle že postale praksa (str. 113).

Vrsta formulacij pa prav izziva nadaljnje razmišljanje. Verjetno bi bilo posebej za manj kritičnega bralca koristno, če bi bil avtor nekoliko temeljiteje in shematično pojasnil odnos med ideali in resničnostjo v naši družbi, pojasnil in utemeljil to, koliko smo zaradi objektivnih okoliščin in protislovij v družbi prisiljeni sprejemati kot družbeno prakso nekatere odnose, ki so sicer z vidika komunistične morale nemoralni, koliko, recimo, (nemoralna) delitev po delu vendarle objektivno prispeva k uresničevanju možnosti za delitev po potrebah. S tem bi postalo tudi jasnejše, koliko nemorale je naši družbi objektivno vsiljene, in koliko je nemorala le posledica neosveščenosti, neodgovornosti, kratkovidnosti vsakodnevnih političnih akcij itd. itd.

V naši samoupravni socialistični družbi je še mnogo odprtih in nepojasnjenih vprašanj. Med njimi jih je očitno tudi vrsta s področja morale. Kaže, da smo zaenkrat še vedno močnejši v postavljanju vprašanj – torej v kritični analizi – kot pa v oblikovanju odgovorov. Morala ima pri urejanju družbenega ravnanja pomembno mesto. Vrsta drugih analiz kaže, da so samoupravljalci pri svojih odločitvah vse bolj svobodni, da lahko vse bolj izbirajo med različnimi možnostmi. Zato je od tega, koliko bodo zavestno sprejeli in uveljavljali temeljno moralno vrednoto socializma – uresničevanje celovitega člove-

ka, v mnogočem tudi odvisna hitrost uresničevanja družbenega samoupravljanja. Znanost o morali lahko pospeši ta proces s tem, da pomaga pri oblikovanju moralnih norm, pri opredeljevanju delnih vrednot in opozarjanju na celovitost.

Šterova knjiga pomeni korak naprej v smeri splošnega ozaveščanja samoupravljalcev, da je cilj vseh njihovih prizadevanj vendarle človek. Zato jo priporočam v branje.

BOGDAN KAVČIČ

THEORY AND SOCIETY 2/1981

D. Joravsky: »Dolgi zbogom Kolakowskega«¹

Verjetno je več vzrokov, zakaj se je pojavilo v zadnjih nekaj letih na anglosaksonskem področju več knjig o marksizmu in še večje število člankov ali teoretičnih številok revij o marksizmu. Tudi knjiga L. Kolakowskega in obravnavani članek sta del tega trenda, pa se od njega po svoje razlikujeta, kar ju dela zanimiva in vredna predstavitve.

»Karl Marx je bil nemški filozof,« začinja svojo knjigo v treh delih L. Kolakowski, Poljak, filozof, ki je emigriral in živi trenutno v Veliki Britaniji. Uvod večkrat kaže na vsebino knjige, a to ni bil edini vzrok, zakaj je Joravsky poimenoval svoj članek »Dolgi zbogom Kolakowskega«. Naslov simbolizira odhod Kolakowskega, Kolakowskega ni več, vsaj takšnega ne, kot je bil pred leti. Nanj je vplival znani emigrantski efekt »bivših komunistov in marksistov«. Kolakowski ni samo obsodil tistih, ki so ga pripravili do emigracije, temveč je obsodil ves sistem in predvsem marksizem kot njegovo ideološko podlago. In nato je napisal knjigo o marksizmu. Obvladala ga je neka »iracionalna emocionalnost« in ga vodila k pisanju o temi, za katero je menil, da je njen najboljši poznavalec. I. Deutscher je podobno pisal v knjigi – zborniku bivših komunistov: »Bog, ki je padel« – »Zavest bivšega komunista« – prevedeno v Marksizam u svetu, 1–2/1977).

Joravsky sicer ne skriva simpatij do tragične življenjske usode Kolakowskega, vendar pa ne more mimo velikih pomanjkljivosti, poenostavljanj v njegovem pisanju, ki imajo vir v tej usodi. Kolakowski gleda na zgodovino kot Poljak, ki se mora boriti proti Rusom in komunizmu, ki je njihovo delo (str. 303). Kolakowski je zato še posebej gorak Leninu. Leninov marksizem se na straneh njegove knjige pokaže kot nekaj

skrajno »satanskega«: »Svetovni komunizem, kot vsi vemo, je danes popolnoma njegovo (Leninovo) delo.« Razprava tu postane nemogoča, dialog z drugače mislečimi že vnaprej preprečen. Joravsky sicer poskuša v svojem članku polemizirati s takšnimi in podobnimi tezami o Leninu, Lukacsu, Sarttru ali maoizmu. Toda takšna polemika je že vnaprej brezupna, svetovni komunizem je nevaren in marksizem je le njegov vir in izraz. Kaj lahko rečemo na tezo o očitni in nespravljivi razliki med ideologijo in znanostjo, od katerih je ena lažna in druga prava? Ob branju članka se na koncu ni mogoče izogniti občutku, da se pravzaprav tudi avtorju ne zdi mogoče polemizirati in da res lahko reče samo »zbogom« (good-bye).

Avtor članka lahko ugotavlja samo naslednje: »Sedaj ko se je Kolakowski obrnil proti marksizmu, se zdi, da je izgubil veliko svojega ironičnega duha in bistrega občutka za antinomije, ki so razsvetljevale njegove mladostne eseje« (str. 297), in zaključiti: »(Kolakowski) zaznava zgodovinsko eksistenco z občutkom gotovosti, ki plaši neverujočega – ali pa nemara lahko rečemo svobodomiselnega?«

J. Szeleny: »Razvoj mest in regionalna uprava v vzhodni Evropi«

Mogoče bi veljalo omeniti še članek drugega znanega »emigranta«. Szeleny je sicer Madžar, sociolog, koavtor znane in kontroverzne knjige »Intelektualci na poti do razredne moči«. Članek pa spada v njegovo novejšo preokupacijo, ki jo je predstavil s knjigo »Mestne neenakosti v državnem socializmu«.

Izhodišče članka je postavljeno v Marxove »Grundrisse«, v katerih najde tisto, kar imenuje najbolj koncizna in provokativna formulacija »urbanega vprašanja za namene zgodovine in komparativne urbane sociologije« (str. 169). Gre tudi za iskanje pravega pomena Marxove misli o nasprotjih med mestom in podeželjem. Szelenyjeva teza je,

¹ L. Kolakowski: »Main Currents of Marxism« Oxford University Press, 1978.

da v sedanji vzhodni Evropi lahko empirično določimo novi razredni značaj vsebine urbane/ruralne dihotomije, ki je različen od konflikta med mestom in podeželjem v klasičnem kapitalizmu in konfliktom predmestje/mestno jedro v sodobnem kapitalizmu.

Seveda se ta dejstva bolj navezujejo na predrevolucionarni zgodovinski položaj v vzhodni Evropi kot na misel Marxa, Engelsa in Lenina, ki naj bi predstavljala oporo za politiko teh dežel. Zato avtorja zanimajo teorije o »prehodu«, še posebej o »prehodu v socializem«, ki obravnavajo vlogo mest v prehodu iz predkapitalističnih formacij tako v kapitalizem kot v socializem. Kritično obravnava tezo, da so mesta le čista refleksija kapitalističnih produkcijskih odnosov. To ni Marxova teza, kot jo nekateri poenostavljeno jemljejo. Marx je posebej v »Grundrisse« pokazal, da se različni načini produkcije lahko opisujejo tudi s stališča spreminjajočih se odnosov in nasprotij med mestom in podeželjem.

Zdi se, da avtorjevo poudarjanje razlik med kapitalističnimi in socialističnimi deželami ni popolnoma jasno. Če odštejemo ideološke razlike, najdemo dejanske razlike, ki izvirajo bolj iz različne stopnje gospodarskega razvoja kot iz česa drugega. Szeleny eksplicitno trdi, da je nova razredna vsebina urbane/ruralne dihotomije v tem, da so »propadajoče vasi v vzhodni Evropi« funkcionalni ekvivalent »slumov 19. stoletja v kapitalističnih industrijskih mestih« (str. 195). Toda to velja za večino dežel, ki se gospodarsko in družbeno hitro razvijajo, razlika je le v tem, da je v socialističnih deželah preseljevanje s podeželja v mesto strogo kontrolirano, tako da slumi seveda ne morejo nastajati. Več kot jasno pa je, da vasi oziroma podeželje lahko prevzemajo njihovo vlogo, posebno še, če upoštevamo težave s preskrbo, ki jih imajo te dežele.

Manj prepričljiv, a vseeno zelo zanimiv je drugi del članka, ki govori o regionalni upravi. Obravnava planiranja zveni tako, kot da jo je napisal resnični poznavalec dejanskega položaja. Toda na splošno bi veljala opomba, da je predstavitev regionalne uprave rahlo enostranska in da ne upošteva nekaterih dejanskih težav in problemov, ki jih mora reševati vsaka uprava.

Za nas je še posebej zanimivo obravnavanje jugoslovanskih izkušenj z »urbanim samoupravljanjem«. Avtor z določenimi poz-

navanjem in brez dvoma s simpatijo pravi takole: »Kljub določenim pridržkom glede »komun« te še vedno predstavljajo alternativno načelo za razpolaganje s presežkom vrednosti, ker priznavajo pravico neposrednega proizvajalca, do direktnega vplivanja na razporejanje presežka. Načelo, tuje obema, vzhodnoevropskemu državnemu socializmu in vsaki kapitalistični družbi« (str. 190).

(Primož Južnič)

L'HOMME 3/1980

A. Chapman: Izmenjava kot splošen način menjave

Revija L'homme izhaja s podnaslovom – francoska antropološka revija. Čeprav objavlja zvečine članke »tradicionalne antropologije«, so zelo pogosti tudi članki, ki s svojo vsebino pritegnejo širši krog bralcev, katerih temeljni interes ni usmerjen v antropologijo. Eden izmed takšnih je tudi članek, ki ga obravnavavamo. Njegova tema je ekonomska antropologija, v kateri je termin »izmenjava« le osrednji termin, prek katerega lahko pridemo do drugih temeljnih pojmov, kot so, na primer, produkcija, način produkcije, blago itd.

Antropologija je med redkimi vedami, ki obravnavajo človeka kot celovito bitje. Zanima jo človek kot naravno bitje, hkrati pa tudi človek, ki se je v veliki meri osvobodil narave, da bi ustvaril novo naravo, ki pa ga določa ravno tako močno kot zunanja narava. Seveda se antropologija deli na več področij, pač glede na predmet proučevanja – na ekonomijo, ekonomsko antropologijo itd.

Menim, da je članek pomemben med drugim zato, ker »žal ekonomska antropologija še ni postala povsem samostojna znanstvena panoga in tudi v antropologiji je včasih zastavljena« (S. Južnič: Socialna in politična antropologija, Ljubljana 1977, str. 173). Drugo, tudi pomembno dejstvo je, da v konstituiranju ekonomske antropologije ni mogoče iti mimo Marxa in njegovega dela. V svojem članku je avtorica zajela obe dejstvi.

Razmišljanje teče od čiste izmenjave – blago za blago (predvsem pri primitivnih

ljudstvih), ki ga ilustrirajo mnogi primeri od »klasičnih« (Trobriandski otoki in Malinowski ter Brazil in Lévi-Strauss) – do novejših (»posredniki« v menjavi na Novi Gvineji).

Iz dejstva, da je izmenjava prakticirana v vseh tipih družb, in iz tega, da je izmenjava najbolj arhaično in splošno sredstvo, s katerim so ljudje dobivali stvari, ki so jih potrebovali ali želeli, izhaja tudi njena vloga v razvoju človeške kulture in civilizacije. Na eni strani je njen pomen v kulturni difuziji, na drugi strani pa se je okoli nje razvila v zgodovini cela vrsta kulturnih obrazcev, ki natančno določajo njen način, nosilce, čas in organizacijo. Zanimiv je tudi prikaz razmerja med izmenjavo in denarjem.

»Izmenjava mogoče nikoli, v nobenem tipu družbe, ni bila edina oblika zamenjave. Ta problem ostaja odprt.« Avtorica se bolj strinja s hipotezo, da nikoli ni bilo družbe, v kateri bi bila izmenjava edini način menjave. »Toda denar prevladuje, prevaja skoraj vse dobrine (in večino storitev ali dela), v denar, vsaj v enem tipu družbe, v kapitalizmu« (str. 55). To je »denarna družba« v primerjavi z »brezdenarnimi družbami«.

V nadaljevanju skuša avtorica postaviti izmenjavo v širši družbeno-ekonomski kontekst. Kot podlaga ji pri tem služi delo (ta dela posebej poudari) dveh mislecev – K. Polanyija (ameriški antropolog, verjetno eden utemeljiteljev ekonomske antropologije) in K. Marxa. Slednjemu bi seveda namenili nekaj več pozornosti, ker nas bolj zanima. Chapmanova je razčlenila večje število Marxovih del z razumljivim poudarkom na »Grundrisse« in »Kapitalu«.

Tu bi skušali prikazati le nekaj bistvenih ugotovitev avtoričine analize. Gre za problem ekonomije (izmenjava je le njen del) v predkapitalistinih družbeno-ekonomskih formacijah. Še prej pa moramo omeniti avtoričino definicijo izmenjave kot nečesa, kar je motivirano s prednostmi obeh udeleženi strank in ne z iskanjem profita, četudi lahko izmenjava v nekaterih okoliščinah prinese dobiček ali profit eni izmed udeleženi strani. Ta definicija je pomembna, ker pojasnjuje marsikaj, kar je izrečeno pozneje. Na tem izhodišču temelji sicer novo, zanimivo in provokativno, toda tudi »omejeno« branje Marxovih klasičnih tekstov. Vemo, da je Marxova analiza usmerjena predvsem v kapitalistični način produkcije in da marsikaj ni mogel poznati vsega, kar vemo danes, še

posebej ne o primitivnih družbah. Zato je avtorica večkrat v članku storila napako, da namesto Marxove metodologije obravnava nekatere rezultate in ugotovitve, ki pa posebej, iztrgani iz konteksta, seveda ne morejo držati. Na primer, očitek Marxu, da mu ne uspe dovolj razlikovati med dvema osema svoje analize: »začetnim delom predstavitve svoje teorije vrednosti in razlago svoje teorije neposredne menjave (izmenjave)« (str. 60). Gre za delni nesporazum. Marx s svojim delom namreč ni imel namena natančno in popolnoma obrazložiti vso človeško zgodovino, od njenih začetkov do kapitalizma.

Trditev, da je Marx evolucionist (str. 61), to je, da vidi družbeni razvoj le kot razvoj preproste primitivnosti do kompleksne modernosti (trditev, ki bi veljala kvečjemu za socialistične utopiste), kaže na redukcioniistično branje Marxa, kar je škoda, ker kazi avtoričino sicer dobro poznavanje materije. Marx preprostega modela menjave ne razlaga zato, da bi zgodovinsko pokazal, da je takšen model nekoč obstajal v čisti zgodovinski obliki, temveč zato, da razgradi na preprostejšo obliko sedanjo obliko menjave blaga v kapitalizmu. Ekonomija, ki je danes posvečena predvsem produkciji blaga, prekine s prejšnjimi ekonomijami, ko sta imeli taka produkcija in cirkulacija, če sta sploh obstajali, le podrejeno vlogo. »Kapitalistična produkcija nastane kot način produkcije sui generis.« (O tem ne more biti dvoma, s tem se strinja K. Polanyi in seveda tudi avtorica.)

Toda »ko govorimo o produkciji, govorimo zmeraj o produkciji na neki določeni stopnji družbenega razvoja – v proizvodnji družbenih individuov. Zato bi se lahko zdelo, da moramo, če sploh hočemo govoriti o produkciji, bodisi spremljati proces zgodovinskega razvoja v njegovih različnih fazah, ali pa že v naprej izjaviti, da se ukvarjamo z določeno zgodovinsko dobo, na primer, moderno meščansko proizvodnjo, ki je pravzaprav naša prava tema« (K. Marx: Osnovi kritike politične ekonomije (Grundrisse), Zagreb, 1977. Podčrtal P. J.).

Avtorica torej ni popolnoma razumela smisla in cilja Marxove analize.

Preden pa je kapitalizem vpeljal profit kot poglavito gibalno ekonomije, produkcije, pa tudi izmenjave, so v ekonomskem življenju lahko obstajale drugačne motivacije. Marx ima prav, ko domneva, da sta pro-

dukcija in cirkulacija blaga podrejeni obliki v nekaterih nekapitalističnih družbah, kjer se spremenijo v blago samo nekatere vrste omenjenih dobrin, dane kategorije dela, specifične vrste zemlje itd.

Denar kot kapital in kot univerzalni ekvivalent nastopi šele s kapitalizmom. Marx večkrat poudarja, da v kapitalizmu vrednosti ne določata cirkulacija in menjava blaga, temveč specifični produkcijski odnosi (delovna sila kot posebna oblika blaga).

Drugo vprašanje je povezava s teorijo direktne menjave, izvora blaga in njegove zveze z zgodovinskim razvojem. To vprašanje zahteva toliko večjo pozornost, če mogoče pri Marxu ni dovolj natančno obravnavano. Če je namreč kapitalizem pojav *sui generis*, način produkcije *sui generis*, potem morajo na to odgovoriti in upoštevati vse teorije v komparativni ekonomiji in ekonomski antropologiji.

Če je v kapitalizmu ekonomija prevladujoča, v nekapitalističnih družbah pa postavljena v druge sfere kulture, potem taka diskontinuiteta zanika možnost formuliranja splošnih ekonomskih teorij, ki bi veljale za vse sisteme. Po drugi strani, če razmišljamo dalje, pa nam to daje možnost za spoznavanje drugačne, »ne-ekonomske« teorije, kar pa avtorico, verjetno zaradi njenega ozkega interesa, ne zanima (in v tej luči velja to delo tudi razumeti).

Če sta edinole v kapitalizmu menjava in cirkulacija dobrin organizirani in institucionalizirani skoraj izključno v obliki čistih ekonomskih interesov, ali to pomeni, da nekapitalistične družbe ne poznajo čistega ekonomskega vedenja. Tu je treba ekonomsko

vedenje gledati drugače in se ga ne lotevati z metodami in merili, ki veljajo za kapitalizem. Po avtoričinem mnenju je nemara ravno izmenjava pojav, ki bi ga lahko uporabljali za raziskovanje ekonomskih pojavov in zakonitosti v teh družbah.

Omenili bi še eno pomembno vprašanje, in sicer vprašanje načina produkcije, kajti zastavlja in raziskuje se vse bolj pogosto in na različne načine (še posebej velja to za tako imenovani azijski način produkcije, glej Marksizam u svetu, št 7/80). Marx je med drugim postavil tudi tezo o tako imenovani mešani ekonomiji v kapitalističnih družbah z dvema produkcijskima načinoma (ali več). Dejstvo je, da ni ekonomskega sistema, ki bi bil v »enem kosu«. V vseh sistemih in družbah obstajajo ekonomije z različnimi načeli organizacije, z različnimi normami in sankcijami, različno institucionalizacijo, ekonomskimi mehanizmi, in navsezadnje z različnimi vrednotami. Toda kako definirati produkcijski način? Na kakšen način nastopajo in se razrešujejo nasprotja med različnimi načini produkcije? Vsa ta vprašanja si avtorica postavlja v svojem besedilu, le da prej zaradi včasih nasprotujočih si trditev med marksisti in tudi nemarksisti) kot zaradi česa drugega.

Za konec bi lahko rekli, da je članek zanimiv ravno zaradi tega, ker se dotika izredno aktualnega področja, odnosa med produkcijskim načinom, družbeno-ekonomsko formacijo, ekonomijo in ekonomskimi mehanizmi, z antropoloških stališč, aktualizira Marxovo misel in jo kljub nekaterim pomanjkljivostim tudi uporabi.
(Primož Južnič)

Aleksandar Grličkov: Sodobni svet in socializem. Izdala Cankarjeva založba, Ljubljana 1981, 382 str., v slovenščino prevedel Dušan Voglar, zbirka Misel in čas

Kot pisec pojasni v nagovoru bralcu, je delo nastajalo kot knjiga-intervju, kot dialog z vprašanji, ki so se porajala v razgovorih avtorja s prof. dr. Vjekoslavom Mikečiom in prof. dr. Radetom Kalanjem. To metodo pisanja je ubral zato, »... ker z razgovorom in v soočanju stališč in raziskovalnih postopkov vstopa v naše miselno prebivališče... neka drugačna – če že ne docela drugačna, pa vsaj v marsičem drugačna – sintaksa razmišljanja, ki si zaradi razbijanja gluhega razgovora s samim seboj pridobi vse pravice, da plodove razuma podvrže dvomu ali pa vsaj zahteva njegovo utemeljitve.«

Knjiga-intervju je razdeljena na štiri poglavja: Sodobni svet; Socializem kot svetovni proces; Socialistično samoupravljanje in njegovo zgodovinsko mesto v socializmu kot svetovnem procesu; Sedanje stanje v gibanju nevrščenosti ter njegove neposredne in dolgoročne perspektive. Poglavja so znotraj tematsko razčlenjena s trinidesetimi vprašanji in avtorjevimi odgovori nanje, ki so tu pa tam krajši, ponekod pa preraščajo v prave študije problemov. Snov se delno dotika materije, ki jo je avtor obravnaval v že doslej objavljenih knjigah, člankih in govorih, delno pa posega na povsem nova področja aktualnih procesov v sodobnem svetu in svetu socializma.

Dr. Anton Bebler: Razorožitev (zbornik razprav in listin o nekaterih političnih in političnopravnih vidikih razorožitvenih prizadevanj). Izdala ČZD Komunist, Ljubljana 1981, 259 str., zbirka Temelji, 14. zvezek

Zbornik vsebuje gradivo, ki je bilo delno že objavljeno v srbohrvaščini v knjigi »Razorožanje – problem sodobnega sveta«, ki je nastala po posvetovanju v Inštitutu za

mednarodno politiko in gospodarstvo v Beogradu – in to pred sklicem posebnega zasedanja generalne skupščine ZN o razorožitvi (maj–junij 1978). Avtor in urednik publikacije dr. Anton Bebler je v pripravi slovenske knjige del tega gradiva povzel, del razprav o vojaških in vojaškotehničnih vidikih sodobnega oboroževanja opustil ter pritegnil k pisanju pregledov najpomembnejših mednarodnih dogajanj s področja razorožitve nekaj slovenskih publicistov in novinarjev, v knjigo pa je vključil tudi nekatere najbolj pomembne listine. Tako je dobila slovenska javnost v obdobju pred naslednjim posebnim zasedanjem generalne skupščine ZN o razorožitvi dokaj obširno informacijo o tem žgočem problemu sodobnega sveta.

Na začetku knjige je objavljena poslanica J. B. Tita posebnemu zasedanju GS ZN maja 1978, in del govora Veselina Đuranovića na tem zasedanju. Sledijo razprave: Leo Mates, Jugoslovanska stališča o razorožitvi; Anton Bebler, O pojmu razorožitve; Vojin Dimitrijević, Varnost in razorožitev; Anton Bebler, Možnosti razorožitve v sodobnem svetu; Olga Šuković, Mednarodne pogodbe o nadzoru ali omejitvi oboroževanja; Božidar Pahor, Ameriško-sovjetski dogovor o omejitvah strateške oborožitve; Jaka Štular, Dunajska pogajanja o vzajemnem zmanjševanju sil in oborožitve v srednji Evropi; Drago Flis, Varnostne in vojaške sestavine popuščanja napetosti na evropskih konferencah o varnosti in sodelovanju v Helsinkih in Beogradu; Dejan Janča, Brezjedrske cone in območja miru; Stevo Krivokapić, Tuje čete in vojaške postojanke na tujem ozemlju; Prvoslav Davinić, Prenos orožja in vprašanje oboroževanja dežel v razvoju; Vid Vukasović, Prepoved uporabe tehnike za spreminjanje človekovega naravnega okolja v vojaške namene; Jože Plešnar, Največje razorožitveno srečanje v zgodovini; Anton Bebler, marksizem in razorožitev. Dokumenti: Izvlečki iz ustanovne listine Združenih narodov (1945); Skupna ameriško-sov-

jetska izjava o dogovorjenih načelih za razorožitvena pogajanja (september 1961); Sklepni dokument X. posebnega zasedanja GZ ZN (junij 1978).

Lojze Sočan: Osnove selektivne razvojne politike, Izdala Delavska enotnost, Ljubljana 1981, 106 str., Knjižnica Sindikati št. 37.

Avtorjevo najnovejše delo »Osnove selektivne razvojne politike« je v bistvu nadaljevanje tematike, katere se je lotil v knjigi »Pot v gospodarsko razvitost«, ki je izšla pri isti založbi leta 1978. Snov knjižice, ki bi jo lahko najkrajše označili kot pledoajer za novo gospodarsko razvojno strategijo v Sloveniji in Jugoslaviji ter njune odnose s svetom, je v tem trenutku izrazito aktualna. Vsebinsi avtorjevega sporočila se bomo vsaj bežno približali z navedbo poglavij in razdelkov v njegovi knjigi: I. Tehnološki napredek in gospodarski razvoj (Tehnološki napredek in ekonomska politika, Razvojne značilnosti svetovnega gospodarstva); II. Razvojni cilji in razvojne usmeritve (Dolgoročni cilji in naloge gospodarskega razvoja, Razvojne usmeritve); III. Gospodarskopoliitične osnove selektivne razvojne politike (Kadrovska struktura in kadrovska politika, Osnove ekonomske politike kvalitativne preobrazbe); IV. Izvajanje selektivne razvojne politike (Dolgoročno usmerjanje gospodarskega razvoja, Vpliv ukrepov ekonomske politike na strukturo stroškov, Ra-

zvoj in ekonomska politika, Izboljšanje razvojnih odločitev, Spodbujanje inovacijskega procesa, Spodbujanje izvoza). Na koncu je seznam literature o razvojnih vprašanjih.

France Bučar: Upravljanje. Izdala Cankarjeva založba, Ljubljana 1981, 430 str., zbirka Misel in čas.

Delo je bilo prvotno zamišljeno kot učbenik za študente pravne smeri, »... vendar so se pokazali zlasti socialni in politično filozofski vidiki te materije za dosti bolj pomembne kot samo pravno normativistični... Krog potencialnih uporabnikov te knjige se zato širi na vse tiste, ki se kakorkoli srečujejo s problematiko upravljanja in ki se ne zadovoljujejo samo s površinskimi opazovanji...« – tako avtor predstavi v predgovoru namen pisanja te knjige.

Delo je razdeljeno na dvanajst poglavij: 1. Sistemska dogajanja, 2. Upravljanje in politika, 3. Upravljanje kot sredstvo za družbeno integracijo, 4. Upravljanje kot informacijski sistem, 5. Izvori družbene moči in legitimnosti, 6. Pridobivanje in uporaba družbene moči, 7. Mesto odločanja v sistemu, 8. Odločanje v dinamiki časa in prostora, 9. Povezovanje ravnanja in posledic, 10. Sprožitev upravnega procesa, 11. Izvrševanje odločitev, 12. Ocena upravnega delovanja. Poglavja so razčlenjena s podpoglavji in sklenjena s povzetki in opombami. Na koncu knjige je seznam uporabljene literature.

Socijalizam (Beograd)

št. 7-8/1981

Članki in študije: ALEKSANDAR GR-LIČKOV: Mednarodne razmere in boj za socializem v svetu; ŽIVOJIN RAKOČE-VIĆ: Prispevek h kritični zgodovini tehnologije; DUŠAN PIREC: Azijski način produkcije in ekonomske determinante kulturne revolucije STOJAN BABIĆ: Ekonomski položaj gospodarskih subjektov in determinante ravnih osebnih dohodkov; AUGUSTIN PAPIĆ: Energija in ekonomski razvoj; VUČINA VASOVIĆ: Politične vede in sodobni politični sistemi – procesi; *Prispevki:* DRAGAN VESELINOV: Kmetovalec in kooperacija v Jugoslaviji, MIRAN POTRČ: Delitev po delu in rezultatih dela; DARKO MARINKOVIĆ: Praksa sodišč združenega dela; MILAN MALI: Zgodovinski razvoj in teoretični vidiki koncepcije splošne ljudske obrambe; SLOBODAN BOSILJČIĆ: Družbene organizacije in združenja občanov; *Pogledi:* Socialistična samoupravna ekonomija; DRAGOLJUB DRAGIŠIĆ, MILOVAN PAVLOVIĆ: Zakonitosti blagovne proizvodnje v socialističnem samoupravnem načinu proizvodnje; BORIS NONEVSKI: Avtorstvo in politika v gledališču: *Prikazi.*

Naše teme (Zagreb)

št. 6/1981

Pogledi: MLADEN STANIČIĆ: Plačilne bilance dežel v razvoju; VIKTOR ŠTRKALJ: Kosovo; *Samoupravljanje in država:* FRANJO KOŽUL: Specifičnosti države v samoupravnem socializmu; JOSIP DEŽELJIN: Država in združeno delo; VELJKO CVJETIČANIN: O razvoju socialističnega samoupravljanja; NAJDAN PAŠIĆ: Samoupravljanje in normativna moč države; *Medicina in družba:* BOŠKO POPOVIĆ: Kam se usmerja naša medicina; MILAN ŠKRBIĆ, ŽIVKA JURIČIĆ: Smisel kritike sodobne medicine; ZVONKO ŠOŠIĆ, SLOBODAN LANG, ŽELJKO BANTIĆ: Samozaščita in preventivna zaščita; MIROSLAV MASTILICA: Izvajanje

ZZD v zdravstvenem varstvu SR Hrvatske: *Problemi urbanizma:* STIPE ŠUVAR: Družbenost v urbānem prostoru; DUŠICA SEFERAGIĆ: Družbena gradnja novih naselij; *Mednarodna tribuna:* ADAM SCHAFF: Partijska birokracija in socialistična demokracija; MANUEL AZCÁRATE: O pojmu »realnega socializma«: *Dogajanja:* MARIO NOBILO: Deveta okrogla miza dežel v razvoju; *Prikazi knjig, domačih in tujih revij.*

Kulturni radnik (Zagreb)

št. 3/1981

Tematska številka: *Socializem obnove na Poljskem:* ZVONKO LEROTIĆ: Kontekst obnove socializma na Poljskem; LUCIO LOMBARDO RADICE: Socializem in njegovi atributi; JAN SZCZEPANSKI: Iskanije razumne rešitve; *Vprašanja socialistične demokracije:* ROMAN INGARDEN: Nekaj besed o ustvarjalni razpravi; PIOTR MARCINIĄK: O likvidatorstvu; JERZY ANDRZEJEWSKI: Raj čarovnic; Govoriti popolno resnico; MARCIN KROL: Meje razdelitve; *Dokumenti – dogajanja in protislovja:* ADAM ORCHOWSKI: Prvi štirje dnevi; Ljudje morda tudi niso hudobni; STANISŁAW ALBINOWSKI: Quousque tandem...? *Tendence obnove PZDP:* Kot gluhemu dober dan; ANDRZEJ WERBLAN: Spor okoli meje oblasti; MIECZYSLAW RAKOWSKI: Zaobrtni fatalni tok dogajanj; JERZY URBAN: Odpiranje; *Delavsko gibanje – »Solidarnost«:* Revolucija, ki sama sebe utesnjuje; ALEKSANDER PASZYNSKI: Vendar naprej; Smeri delovanja sindikatov v sedanjih razmerah v državi; *Pogledi in odzivi:* BOŻO RUDEŻ: Nenavaden filozofsko-teološki »dialog«; TOMISŁAV JANTOL: O javnosti in socializmu; *Ideje, pogledi, mnenja.*

Pregled (Sarajevo)

št. 7-8/1981

Članki: HASAN SUŠIĆ: Revolucionarni značaj temeljnih opredelitev; DRAGO KRNDIJA: Neuspeh monetarne teorije v

praksi; OSKAR KOVAČ: Strukturne spremembe v svetovnem gospodarstvu – temeljna dolgoročna predpostavka mednarodnega razvoja; EDITA STOJIĆ-IMAMOVIĆ: Pričakovanja in zahteve dežel v razvoju do vzhodnoevropskih socialističnih dežel; *Okrogla miza*: Družbeni plan Jugoslavije 1981–1985; Uvodna beseda in razprava na sestanku znanstvene sekcije Zveze ekonomistov Jugoslavije *Prevod*: A. O. HIRSCHMAN: Medregionalno in mednacionalno pospeševanje gospodarske rasti; *Prikazi*.

Argumenti (Rijeka)

št. 1/1981

Sodobna družba in religija: Uvodna beseda; Novum crimen (odlomki iz knjig in dokumenti – ob prizadevanju katoliške cerkve na Hrvaškem za rehabilitacijo nadškofa Stepinca); DUŠKO BERLOT: Marksizem in religija; ESAD ČIMIĆ: Religija in vzgoja; VJEKOSLAV CVRLJE: Vatikan in sodobni svet; SRĐAN VRCAN: Spremembe v katoliški cerkvi, v zadnjih letih; DUŠKO BERLOT: Socialistična družba in religija; IVAN LAZIĆ: Odnosi med verskimi skupnostmi in državo; RANKO PETKOVIĆ: Religija in cerkev na Balkanu; JOHN M. KRAMER: »Ostropolitik« Vatikana; ŽARKO BENKOVIĆ: Družbena revolta v religiozni obliki; BRANKO PLEŠE: O pisanju verskega časopisa »Zvona«; *Študije in članki*: MILOŠ NIKOLIĆ: Sovjetski pisci o samoupravljanju in odmiranju države; S. DRAKULIĆ, M. OKLOBDŽDIJA, C. VENZA: Geneza mestne gvefile v Italiji; DAMIR GRUBIŠA: Kardeljeva zapuščina (ob znanstvenem posvetu o Kardeljevi misli v Ljubljani): *Kritična kartoteka*.

Dijalog (Sarajevo)

št. 2–3/1981

Strnjena zavest principov (Ob obletnici smrti tovariša Josipa Broza Tita)

Jean Paul Sartre: ELEONORA PROHIĆ: Na Sartrovem grobu; PREDRAG FINCI: Umetnost kot projektivno mišljenje-delovanje; Sartre; ELEONORA PROHIĆ: Miselni horizonti zgodnjega Sartra; INA OVADIJA-MUSAFIJA: Poti svobode Jeana Paula Sartra: *Francoska kritika o Sar-*

tru; *Izbor iz tekstov J. P. Sartra*: Konstitucija jaza; Skica za neko teorijo emocij; Intencionalna struktura zavesti; Svoboda in dejanskost; Situacija; Marksizem in eksistencializem; *Herbert Marcuse*: ČESLAV MILOŠ: Preporod utopije; Herbert Marcuse; SULEJMAN BOSTO: Permanenca umetnosti; *Izbor iz tekstov H. Marcuseja*: Prispevki k neki fenomenologiji historičnega materializma; Predgovor – beležka o dialektiki; Etika in revolucija; Možnosti alternativ; Nova občutljivost; *Erich Fromm*: RISTO TUBIĆ: Erich Fromm. Človek in svoboda; *Izbor iz tekstov E. Fromma*: Svoboda – psihološki problem?; Moralni problem sodobnosti; Imeti ali biti.

Gledišta (Beograd)

št. 9–10/1980

Raziskave: ZORAN VIDA KOVIĆ: Alienacija v predmeščanski in v meščanski družbi; OGNJEN ČALDAROVIĆ: Nekateri vidiki sociološkega raziskovanja stanovanj pri nas; OBRAD STOJANOVIĆ: Reforma univerze kot aporija; *Eseji*: PETAR OPALIĆ: Antropološke podmene in implikacije grupne terapije; DUŠAN BJELIĆ: Teoretski viri nenasilja; *Prevodi*: EMILE DURKHEIM: Narava in vloga vzgoje; THEODOR W. ADORNO, URSULA JAERISH: Beležke o socialnem konfliktu pri nas; *Pogledi, recenzije, prikazi*.

Revija za sociologiju (Zagreb)

št. 1–2/1980

Uvodnik: In memoriam: Josip Broz Tito; *Originalni znanstveni prispevki*: SLOBODAN DRAKULIĆ: Kontrakultura in zgodovina; VJERAN KATUNARIĆ: Etnicita in razred: perspektive sovpadanja in razhajanja; ŽARANA PAPIĆ, LYDIA SKLEVICKY: K antropologiji žene; *Prevod*: MANUEL CASTELLS: Mesto, razred, moč; MANUEL CASTELLS: Urbana kriza, politični proces in urbana teorija; *Aspekti*: VELJKO CVJETIČANIN: Teze o odnosih med marksizmom, sociologijo in politologijo; *Pogledi*: MARINKO CVJETIČANIN: Boš na strani otroka; ZAGORKA GOLUBOVIĆ: Osebnost in zgodovina boljševiške revolucije; *Recenzije, prikazi*.

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

- BIBLIOGRAFIJA del Borisa Zihlerla. (Kronološko). V: VESTNIK Inštituta za marksistične študije SAZU, 1980, št. 1, str. 13–50.
- VOLFAND Jože: Zihlerlov prispevek v današnjem branju. Delo, Lj., 30. 7. 1981.

II. FILOZOFIJA

- GRASSI Ernesto: Moč mašte. Uz povijest zapadnog mišljenja. (Die Macht der Phantasie. Zur Geschichte abendländischen Denkens.) Prev. M. Hausler. Zagreb, Školska knjiga 1981. 239 str. (Suvremena misao, 734)
- JANŽEKOVIČ Janez: Filozofski leksikon. Celje, Mohorjeva družba 1981. 329 + (I) str. Znanstvena knjižnica, N.S., 13)
- ŠTER Jože: Socialistična morala in morala v socializmu. Ljubljana, Delavska enotnost 1981. 135 + (I) str. (Sindikati, 39)

III. SOCIOLOGIJA

- DEKLEVA Bojan & Bernard STRITIŠ & Marko POLIČ: Nekatera razpوتا raziskovanja vplivov okolja na prestopništvo in načrtovanje mest. Revija za kriminologijo in kriminalistiko Lj., 1981, št. 2, str. 114–122.
- DRUŠTVENI karakter prirodnih nauka i pogled na svet. Tema br. Marksizam u svetu, Bgd, 1980, št. 11/12, str. 466.
- DRUŠTVENO istorijska geneza prirodnih nauka. Tema br. Marksizam u svetu, Bgd, 1980, št. 9/10, str. XV + 514.
- GLOBALNI društveni sistem. Prilozi izučavanju društvenog sistema. Redak. Velibor Jerbić, Stane Saksida i Duško Sekulić. Zagreb, Institut za društvena istraživanja Jueveilišta u Zagrebu 1980. V + 237 str. (Čovjek i sistem, 7)
- GRABNAR Boris: Leto 2000. Poskus znanstvenega in utopičnega mišljenja. 1–2 nad. Delo, Lj., 11. 8–3. 9. 1981.
- JERBIĆ Velibor: Opća teorija sistema, kibernetika i teorija istraživanja operacija. – Teorija igara: ..., V: GLOBALNI društveni sistem, 1980, str. 3–36, 59–80.
- JOGAN Maca: Preseči tradicionalne predstave. O dilemah »ženskega« tiska. Komunist, Lj., 28. 8. 1981, št. 34.
- KAVČIĆ Bogdan: Tehnološki aspekti alienacije i samoupravljanje. Socijalizam, Bgd, 1981, št. 2, str. 187–209.
- KREFT Lev: Temelji kritične teorije družbe. Problemi, Lj., 1981, št. 5 (207), str. 60–65.
- METODOLOŠKE predpostavke raziskovanja samoupravljanja. Izd. JCTPS. Ljubljana, Delavska enotnost

1980. 114 + (II) str. (Zvezki za teorijo in prakso samoupravljanja, 1/2).
- (MIGRACIJE). Tematska št. Časopis za kritiko znanosti... Lj., 1980, št. 37/38. 301 str.
- PIRC Bojan: Uvod v socialno medicino. Ljubljana, Institut za socialno medicino Medicinske fakultete 1980. XII + 485 str.
- PRAVNI sistem Socialistične federativne republike Jugoslavije = Du systeme juridique de la Republique Socialiste Federative de Yougoslavie. Razprava v oddelku za družbene vede. (Ured. odbor: A. Finžgar, J. Goričar in G. Kušej.) Ljubljana, SAZU 1981. 115 str. (Razprave I. razreda, 12).
- PUSIČ Eugen: Komuna i općina. Zagreb, Informator 1981. VIII + 270 str.
- ROŽANC Marjan: Iz krvi in mesa. Eseji o slovenskih mitih. Ljubljana, MK 1981. 134 + (V) str.
- RUPEL Dimitrij: Besede in dejanja. Od moderne do (post)modernizma. Literarnosociološki eseji. Koper, Lipa 1980. 285 + (II) str.
- RUS Veljko: Pozitivna i negativna moć. V: GLOBALNI društveni sistem, 1980, str. 223–237.
- SAKSIDA Stane & Janez DOKLER: Alternativne bodočnosti Slovenije do leta 2000. Raziskovalna naloga. Avtorji: Stane Saksida, Janez Dokler. Sodelavci: Antončič Vojko, Mišo Jezernik, Bogdan Lipovšek, Silva Mežnaric, Mojca Pešec, Emil-Milan Pinta, Ratko Ščepanović. Ljubljana, ISU 1980. (III) + 3 + 101 + 4 str. = f. (Sociološki aspekti družbenega planiranja: projekt).
- SAMEC Jurij: Društveno-ekonomske osnove socialnog razvoja u socijalističkom društvu. Magisterska radnja. Zagreb, Ekonomski fak. Sveučilišta u Zagrebu 1979. (X) + 165 str. = f.
- SOCIOLOŠKI preseki slovenske družbe. Posvetovanje, Otočec, 18. in 19. 6. 1981: Zapis o posvetu. Klinar P., Rus Veljko, Južnič P., Kump – S. M. Ekar, Makarović J. Naši razgledi, Lj., 1981, št. 14.
- ŠEFER Berislav: Socijalna politika u samoupravnom socijalističkom društvu. Zagreb, Informator 1981. XI + 239 str.
- VRKAN Srdan: Uz raspravu o pojmu socio-kulturnog sistema. V: GLOBALNI društveni sistem. 1980, str. 139–161.

IV. PSIHLOGIJA

- TRSTENJAK Anton: Psihologija ustvarjalnosti. Ljubljana, Slovenska matica 1981. 535 + (I) str. ilustr.

V. ZNANOST – KULTURA – PROSVETA – ŠOLSTVO

- BERGER Aleš: Dadaizem, nadrealizem. (Ljubljana DZS 1981.) 85 + (II) str. (Literarni leksikon: Študije, 14.)

- DIVJAK Milan: Učiteljevo delo in njegov družbeni položaj. *Sodobna pedagogika*, Lj., 1981, št. 3/4, str. 101–116.
- ERJAVEC Aleš: Umetnost in marksistična umetnostna kritika. *Komunist*, Lj., 4. 9. 1981, št. 35.
- KOS Janko: Morfologija literarnega dela. Ljubljana, DZS 1981. 103 + (IV) str. (Literarni leksikon: študije, 15.)
- KRAJNC Ana: Andragoška funkcija informacije. *Sodobna pedagogika*, Lj., 1981, št. 3/4, str. 177–195.
- OCVIRK Anton: Literarno delo in jezikovna izrazna sredstva. Ljubljana, DZS 1981. 131 + (III) str. (Literarni leksikon: študije, 11.)
- PIRJEVEC Dušan: Strukturalna poetika. Ljubljana, DZS 1981. 93 + (II) str. (Literarni leksikon: študije, 12)
- TEPINA Marjan: Ekologija in kultura, urbanizem in arhitektura. *Dialogi*, Mb, 1981, št. 1, str. 21–27.
- SIROTKOVIČ Jakob: Iz zakladnice njegovih zamisli so se odprla obzorja napredka . . . iz govora . . . 125-letnica rojstva Nikole Tesla. Delo, Lj., 15. 8. 1981.
- VOLFAND Jože: Samoupravljanje kot kulturna revolucija. *Dialogi*, Mb, 1981, št. 3/4, str. 242–247.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- HRIBAR Tine: Stalinizem ni nujna zgodovinska posledica marksizma. Naši razgledi, Lj., 14. 8. 1981, št. 15.
- KLOPČIČ France: Buharin – antipod Stalinu. Naši razgledi, Lj., 28. 8. 1981, št. 16.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

- BEBLER Aleš: »Ena mojih značilnosti . . .« Zadnji intervju. Delo, Lj., 15. 8. 1981.
- : DEJAVNOST sovražnih in protirevolucionarnih sil na Kosovu. 20. seja CK ZKJ . . . Ljubljana, Komunist 1981. 196 str. (Dokumenti ZKJ).
- DOLANC Stane: Odločni na Titovi poti. (1. obletnica smrti . . .) Delo, Lj., 4. 5. 1981.
- DRAGAN Zvone: Združevanje – pogoj za hitrejši razvoj . . . Kosovo. Komunist, Lj., 24. 7. 1981, št. 29.
- : DRUŽBENI plan SR Slovenije za obdobje 1981–1985 z obrazložitvijo. DOGOVOR o temeljih družbenega plana SR Slovenije za obdobje 1981–1985. MATERIALNA proizvodnja v družbeni reprodukciji (Izbor osnovnih tabel iz dokumentacije k družbenemu planu SR Slovenije za obd. 1981–1985). – Prikaz razvoja SR Slovenije v prostoru. Ljubljana, Uradni list 1980. 92 str. + (15) str. kart.
- GLOBACNIK Jože: Pismo predsedstva SFRJ spodbuda k široki razpravi o gospodarjenju. Delo, Lj., 2. 7. 1981.
- : IZGRADNJA političkog i pravnog sistema socijalističkog samoupravnog društva. (Izd.) JCTPS. Ljubljana, Delavska enotnost 1980. 75 str. (Zvezki za teorijo in prakso samoupravljanja, 1/3.)
- KARDELJ Edvard: Bolj uporabljajmo marksistično znanost. Govor polit. aktivu Kosova, 1977. Komunist, Lj., 17. 7. 1981, št. 28.

- KRAIGHER Sergej: Bogata dediščina Titovih in Kardelevih misli in del. . . ob otvoritvi spomenika E. Kardelevu . . . Delo, Lj., 23. 7. 1981.
- MIJATOVIČ Cvjetin: Tito je nenehno opozarjal, da enotnost in budnost nista le jamstvo za dosežene, temveč tudi eden poglavitnih pogojev za nove zmage. Delo, Lj., 5. 5. 1981.
- MULEJ Matjaž: O novem jugoslovanskem modelu družbene integracije. Z neposrednim in vseobsegajočim socialističnim samoupravljanjem (: v luči / dialektične teorije sistemov:) Iz. angl. prev. M. Mulej, Maribor, Obzorja 1981. 287 str. (Marksistična knjižnica, 14).
- POTRČ Miran: Raspodela prema radu i rezultatima rada. Socijalizam, Bgd, 1981, št. 7/8, str. 1203–220.
- : SAMOUPRAVLJANJE stanovalcev. (Priručnik . . .) Ljubljana, Zveza stanovanjskih skupnosti, Skupnost slovenskih občin 1981. 78 str. (Priloga Občana).
- SOČAN Lojze: Osnove selektivne razvojne politike. Ljubljana, Delavska enotnost 1981. 103 + (III) str. (Sindikati, 37).
- : VLOGA in naloge osnovne organizacije ZK v delegatskem sistemu, v TOZDU in krajevni skupnosti. 19. seja CK ZKJ . . . Ljubljana, Komunist 1981. 167 str. (Dokumenti ZKJ).
- : URESNIČEVANJE stališče XI. kongresa ZKJ o splošni ljudski obrambi in družbeni samozaščiti. (Prev. Nina Komparič, et al.) Ljubljana, Komunist, 1981. 131 str. (Dokumenti ZKJ).
- ZEMLJARIČ Janez: Najvišja ustvarjalna aktivnost in zavzetost delovnih ljudi, . . . Delo, Lj., 29. 7. 1981.
4. Delavska in progresivna gibanja:
- BERLINGUER Enrico: Partija sprejema novosti in razvija zveze z novimi družbenimi silami. Komunist, Lj., 31. 7. 1981, št. 30.
- CARRILLO Santiago: Iskanje poti v socializem španskih barv. Komunist, Lj., 24. 8. 1981, št. 29.
- GRLIČKOV Aleksandar: Sodobni svet in socializem. (Prev. D. Voglar.) Ljubljana, CZ 1981. 381 + (III) str. (Misel in čas, 36).
- MINIČ Miloš: Gibanje in politika nevrščenosti v 80 letih. Komunist, Lj., 28. 8. 1981, št. 34.
- KRAIGHER Sergej: Nevrščenost je okrepila upanje človeštva. Delo, Lj., 2. 9. 1981.
- : PARTICIPACIJA i samoupravljanje radnika u zemljama u razvoju: Alžir, Bangladeš, Gvajana, Indija, Malta, Peru, Tanzanija. Marksizam u svetu, Bgd, 1981, št. 1, str. XL + 239.
5. Mednarodni odnosi:
- ALTMAN Gavro: Ni tako preprosto. Komunist, Lj., 17. 7. 1981, št. 28.
- : ENVER Hodžina Albanija. (Autori: Milenko Babić . . . et al.) Beograd, Tanjug 1981, 269 str. ilustr. (Aktuelna politička biblioteka Tanjuga: pos. izd.)
- SLIVNIK Danišo: Poljska leto dni po avg. 1980. 1–2. Delo, Lj., 8. in 15. 8. 1981
- RAIČEVIČ Jovan: V čem je smisel gesla »Kosovo republik«. 1–2. Komunist, Lj., 7., 14. 8. 1981, št. 31, 32.

UDC 331.107.8:349.233:06.091 FSPN

DOLANC, Stane: Self-management and Responsibility are two Sides of the Same Social Process

Teorija in praksa, Ljubljana 1981, Vol. XVIII, No. 10, p. ...

In his opening speech at the special session of the Faculty Council, held on the occasion of the 20th anniversary of the Faculty for Sociology, Political Science and Journalism in Ljubljana and at the opening of the traditional B. Ziberl Days, the speaker stressed the role the Faculty has had for the development of political and other social sciences in Slovenia. The Faculty has with its hitherto pedagogical, educational and research work justified its existence. In his further discussion the speaker pointed to the crucial problems of responsibility in the society based on self-management. The problem of responsibility has, namely, been the central topic of the scientific and professional meeting in which graduates, faculty teachers, social scientists and socio-political workers took part. Special mention has been made of the responsibility which science has for the development of socialist self-management and for the realization of the historical interests of the working class. The function of science is to show future perspectives of the society, to put forward solutions and take responsibility for them, to assume a critical attitude towards the developmental problems while at the same time allowing for the possibility of being criticized if its solutions prove to be incorrect.

UDC 349.233:65.012.62/63

ŠETINC, Franc: The Present-Day Moment, Perspective and Responsibility

Teorija in praksa, Ljubljana, 1981, Vol. XVIII, No. 10, p. ...

Political aspects of responsibility, and the notion of blurred responsibility in particular, are the problems the author pays most attention to in his paper. The solution of this problem is seen in ideological, theoretical and practical analyses of the political system in the sense of 'Trends of Development' by Edward Kardelj. In this respect there is no consistency in our society and therefore the responsibility in different fields is somehow dislocated: actual decision-making is frequently not where formal decision - making takes place. Connected with this problem is the problem of correlation between the possibility of exercising influence on decision - making and taking responsibility for it. In this context the author points to the problem of the subjective factor which is, according to its active role and practical activity, not always adapted to the political system laid down by the constitution and other documents.

UDK 331.107.8:349.233:06.091 FSPN

**DOLANC, Stane: Samoupravljanje in odgovornost sta dve strani istega družbenega procesa
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, let. XVIII, št. 10. str. ...**

V besedi na slavnostni seji fakultetnega sveta – ob dvajsetletnici ustanovitve Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo v Ljubljani – in otvoritvi tradicionalnih Ziherlovih dnevov, je govornik poudaril vlogo fakultete za razvoj političnih in drugih družbenih znanosti v Sloveniji, ki je s svojim dosedanjim pedagoškim in raziskovalnim delom povsem opravičila svoj obstoj. V nadaljevanju se loteva žgočih vprašanj o odgovornosti v samoupravni družbi, ki je osrednja tema letošnjega znanstveno-strokovnega srečanja diplomantov, fakultetnih učiteljev in drugih družboslovcev ter družbenopolitičnih delavcev; pri tem je posebej izpostavil odgovornost znanosti za razvoj samoupravnega socializma, za uresničevanje zgodovinskega interesa delavskega razreda. Funkcija znanosti je, da kaže pot naprej, predlaga rešitve in tudi prevzema odgovornost zanje, zavzema kritičen odnos do razvojnih vprašanj, hkrati pa dopušča možnost, da jo doleti kritika, če njene odločitve niso bile pravilne.

UDK 349.233:65.012.62/63

**ŠETINC, Franc: Sedanji trenutek, perspektive in odgovornost
Teorija in praksa, Ljubljana 1981, let. XVIII, št. 10. str. ...**

Autor namenja v referatu osrednjo pozornost političnim vidikom odgovornosti, posebej problemu zamegljene odgovornosti. Rešitev tega vprašanja vidi v nadaljnji idejni, teoretični in praktični razčlenitvi političnega sistema v duhu Kardeljevih Smeri razvoja. V tem pogledu v naši družbi ni doslednosti, zaradi česar je na raznih področjih odgovornost nekako premaknjena: dejansko odločanje je pogosto drugje kot formalno odločanje. S tem je povezano tudi vprašanje korelacije med možnostjo vplivanja na odločanje in odgovornost zanj. V tem sklopu obravnava tudi vprašanje subjektivnega dejavnika, ki po svoji dejanski vlogi in načinu delovanja, po svoji praksi ni vedno prilagojen političnemu sistemu, kakor je ta opredeljen v ustavi in drugih dokumentih.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Ciril Bibičič: Položaj in delovanje občinskih skupščin

Veljko Rus: O delovni, poslovni in politični odgovornosti

Katja Vadnal: Menjalna razmerja v kmetijstvu

Ana Barbič: Kmet-delavec: njegov položaj in vloga v razvoju kmetijstva in podražnja

Vilko Novak: Veliki francoski preobrat

Boris Verbič: Zepis o kongresu »Solidarnosti«

izbor iz gradiv in pogledov na kongres